

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

ANAVATAN PARTİSİ'NİN KURULUŞU VE İKTİDARA GELİŞİ
(Yüksek Lisans Tezi)

Şeyda Belhan

DANIŞMAN
Öğret. Gör. Dr. Leyla Kırkpınar

İZMİR-2005

ÖNSÖZ

Demokratik sisteme geçişlerde en önemli gösterge, serbest ve eşit şartlar altında yargının gözetiminde yapılan demokratik seçimlerdir. Bu seçimlerin demokratikliği, ulusal iradeyi yansıtması açısından sivil iktidarı da doğrudan etkilemektedir.

Bu çalışmada da 12 Eylül 1980 müdahalesi ardından kurulan sivil iktidar ve bu iktidarın demokrasiye katkıları sorgulanmaktadır.

Politikaya siyasi geçmişi olmadığını iddia ederek giren ve 1980 sonrası dönemde, “*neo-liberalizm*”in Türkiye temsilcisi olan ANAP’ın konu edildiği bu tezin I. Bölümünde, ANAP’ın kurulmasına zemin hazırlayan 12 Eylül askeri müdahalesi ve askeri yönetim; II. Bölümünde ANAP’ın kuruluşu, kurumsallaşması ve siyaset sahnesinde yerini alması; III. Bölümünde 6 Kasım 1983 Milletvekili Genel Seçimleri ve ANAP’ın iktidara gelişi; IV. Ve son Bölümünde ise ANAP’ın iktidarını sağlamlaştırması ve icraatları analiz edilmiştir.

Üzerinde büyük bir zevk, merak ve istekle çalıştığım, ancak yıllarca sürecektay detaylı araştırmalarla daha farklı boyutlara taşınabileceğine inandığım bu çalışmamın, daha sonra yapılacak araştırmalara yeni ufuklar açmasını diliyor, tez danışmanlığımı üstlenip, çalışmalarımı sabır ve titizlikle yakından izleyen ve olumlu eleştirileriyle tezin ortaya çıkmasına katkıda bulunan hocam, sayın Dr. Leyla Kırkpınar’a, dönemin ileri gelen siyaset adamlarıyla yapmayı planladığım röportajların hazırlıkları sırasında yardım ve destekleriyle beni cesaretlendiren değerli hocalarım Prof. Dr. Ergün Aybars’a ve Yrd. Doç. Dr. Türkân Başyigit’e, ayrıca benim için tüm kaynak ve imkânlarını sonuna kadar seferber eden Anatolia Kitapçılık A.Ş. sahipleri sayın Nuran-Hakan Oruk çiftine, yapıcı eleştirileriyle çalışmamın zenginleşmesine katkıda bulunan meslektaşım sayın Yücel Akyürek’e ve çalışmalarım sırasında en çok ihtiyaç duyduğum moral

desteğini bir an olsun esirgemeyip bana karşı büyük sabır gösteren aileme teşekkürlerimi sunuyorum.

İzmir, 2005
şeyda Belhan

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
GİRİŞ.....	V
I- 12 EYLÜL 1980 ASKERİ MÜDAHALESİ, DEMOKRASİYE DÖNÜŞ VE TÜRK SİYASETİNDE YENİ BİR DÖNEMİN BAŞLANGICI.....	1
A- 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi Ve Siyasi Hayata Etkileri.....	1
1- Müdahale Öncesinde Ülkenin İçinde Bulunduğu Durum Ve Müdahaleyi Hazırlayan Nedenler	1
2- Müdahalenin Siyasi Ve Sosyal Hayata Etkileri.....	16
B- Hukuki Zeminin Hazırlanması Ve Demokrasiye Dönüş Çalışmaları.....	26
1- 1982 Anayasası.....	26
2- Diğer Kanunlar, Kararlar, Siyasi Yasaklar Ve Sınırlamalar.....	37
3- Yeni Partilerin Kurulması, Vetolar Ve Seçime Girecek Partilerin Tespiti.....	46
a- Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP).....	47
b- Anavatan Partisi (ANAP).....	51
c- Halkçı Parti (HP).....	51
ç- Büyük Türkiye Parti (BTP).....	52
d- Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP).....	55
e- Diğer Partiler.....	56
II- ANAVATAN PARTİSİ'NİN KURULUŞU VE İDEOLOJİSİ.....	63
A- Anavatan Partisi'nin Kuruluşu.....	63
B- Anavatan Partisi'nin İdeolojisi.....	68
1- Anavatan Partisi'nin Temel Savları.....	68
2- Anavatan Partisi'nin Ekonomi Politikası.....	71
a- 24 Ocak 1980 Ekonomik Kararları Ve Anavatan Partisi Ekonomi Politikasıyla Bağlantısı.....	72
3- Anavatan Partisi'nin Sosyal Politikası.....	78

C- Turgut Özal'ı Parti Liderliğine Taşıyan Süreç: Siyasi Geçmişi Ve Kişiliği.....	79
1- Turgut Özal'ın Siyasi Geçmişi.....	80
2- Turgut Özal'ın Yaşamı Ve Kişiliği.....	83
III- 6 KASIM 1983 SEÇİMLERİ VE ANAVATAN PARTİSİ'NİN İKTİDARA GELİŞİ.....	93
A- Seçim Öncesi Hazırlıklar Ve Parti Propagandaları.....	93
B- Anavatan Partisi'nin İktidara Gelişi.....	107
IV- ANAVATAN PARTİSİ'NİN İKTİDARINI PEKİŞTİRMESİ VE İCRAATLARI.....	115
A- Anavatan Partisi'nin İktidarını Pekıştirmesi.....	115
1- 25 Mart 1984 Yerel Seçimleri.....	117
2- 28 Eylül 1986 Milletvekili Ara Seçimleri.....	119
3- 1 Kasım 1987 Milletvekili Genel Seçimleri.....	122
B- Anavatan Partisi İktidarının İcraatları.....	127
SONUÇ.....	141
EKLER.....	145
KAYNAKÇA.....	151

GİRİŞ

12 Eylül askeri müdahalesinden bir süre sonra, eski siyasal partiler kapatılmış ve halkoylamasıyla kabul edilen 1982 Anayasası'yla “*yeni bir siyasal düzen*” getirilmesi amaçlanmıştır.

Yeni bir siyasal düzen kurmak amacıyla, demokrasiye yeniden geçiş süreci içinde, 1983 yılı ilkbaharında yeni siyasal partiler kurulmuştur. Bunlardan, 12 Eylül'ün temsilcisi olduğunu söyleyen Milliyetçi Demokrasi Partisi, sosyal-demokrat nitelikte olduğunu savunan Halkçı Parti ile Anavatan Partisi, seçime katılmasına izin verilen üç parti olmuştur.

Anavatan Partisi, 20 Mayıs 1983'te, Adalet Partisi azınlık hükümeti sırasında alınan ve 12 Eylül döneminde de uygulaması sürdürülen 24 Ocak 1980 ekonomik önlemler paketini hazırlayan, 12 Eylül döneminde bir süre iktisadi işlerden sorumlu Başbakan Yardımcısı olan Turgut Özal tarafından kurulmuştur.

Anavatan Partisi, Özal'ın çevresinde örgütlenmiş, büyük ölçüde kişiselleşmiş bir partidir. Bu nedenle, Türk Siyasi Tarihi'nin mihenk taşlarından biri olan Anavatan Partisi'nin kuruluşu ve ilk iktidar yılları, siyasi literatüre “*Özalizm*” olarak geçmiştir.

Siyasal kadrosu önemli ölçüde, devlet ve özel kesim deneyimi sırasında Özal'la birlikte çalışmış teknokratlarla, Milli Selamet Partisi'nden, Milliyetçi Hareket Partisi'nden, Adalet Partisi'nden, hatta Cumhuriyet Halk Partisi'nden gelme, bir önceki dönemde fazla ön planda olmayan politikacılardan oluşan Anavatan Partisi, dört temel siyasal eğilimi birleştirme iddiasıyla ortaya çıkmıştır.

Anavatan Partisi; işçi, memur, çiftçi, esnaf gibi toplumsal katmanları kapsayan “*ortadirek*” temasını kullanarak kendine bir orta sınıf partisi görünümü vermiş, bazı büyük iş çevrelerinden de destek görmüştür.

Eski parti örgütlerinin dağıldığı bir ortamda görece genç ve dinamik kadrosu, etkili destekleri sayesinde kısa zamanda güçlü ve yaygın bir parti örgütü oluşturmayı başaran Anavatan Partisi, seçim öncesi siyasal söyleminde ılımlı, daha çok ekonomik konulara ağırlık veren, bürokrasiye karşı çıkan, “*devlet millet için vardır*” temasını işleyen bir siyasal parti olmuştur.

Parti, ekonomik düzlemde 24 Ocak Kararları’nda somutlaşan liberalizmin savunuculuğunu yapmıştır.

Uzun ve sıkıntılı bir süreçten sonra, Milli Güvenlik Konseyi’nin veto barajını aşarak 6 Kasım 1983 seçimlerine katılan ve kendine seçimlere katılan “*tek sivil parti*” görünümü veren Anavatan Partisi, seçimlerde oyların yaklaşık yüzde 45’ini alarak tek başına iktidar olmayı başarmıştır.

Anavatan Partisi’nin seçim başarısında, kitle iletişim araçlarını kullanmadaki etkililiği, iktisadi konulara ağırlık veren ılımlı söylemi, kullandığı “*orta direk*”, “*iş bilirlilik*”, “*iş bitiricilik*” gibi temaların kamuoyundaki etkisi, “*tek sivil parti*” olma görüntüsü, dört eğilimi birleştirme iddiasıyla klasik sağ geleneği önemli ölçüde özümsemesinin yanı sıra sosyal demokrat seçmenler üzerinde de etkili olabilmesi, en etkin ve geniş örgütsel ağı kurmuş olması gibi faktörler rol oynamıştır.

Dört eğilimi birleştirdiğini iddia etmekle beraber, siyasetini daha çok muhafazakârlık ya da İslâmcılık temeline dayandıran Anavatan Partisi, kurulduğu günden itibaren, ikbale ulaşmada dini bir propaganda aracı gibi görmüş ve kullanmıştır.

Ancak, dini siyasi emelleri için kullanan Anavatan Partisi, Türk siyasetinde ne ilk ne de son parti olmuştur.

2 Ağustos 1969’da Bandırma’da bir basın toplantısı düzenleyen Bülent Ecevit de, Türk siyasetinde sürekli var olan din temeline dayalı siyaset olgusunu ve nedenini şöyle açıklamaktadır: “*Her gerici hareket, bazen kendi başlarına bazen de işbirliği halinde, yerli ve yabancı çevrelerin yürüttüğü bir kâr mücadelesidir...*

...*Yerli vurguncular ve yabancı sömürücüler, ekonomik hegemonyalarına yüce ve kutsal bir görüntü vermek için din silahını kullanırlar*”¹.

¹ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, (çev. Ahmet Fethi), Hil yay., İstanbul, 1992, s. 361.

İktidara gelirken temel hedefi ekonomik sorunları ne pahasına olursa olsun çözmek olan Anavatan Partisi, iktidara geldikten sonra 24 Ocak Kararlarının devamı olan bir ekonomi siyaseti izlemiş ancak, hedeflediği limitlere bir türlü yaklaşamamıştır.

Türkiye daha önce “*Özal Dönemi*” gibi bir dönem yaşamamıştır.

Bu dönem şaşılacak şeylerin olağanlaştığı bir dönemdir.

Bu dönem, hakkında en çok kitap yazılan ve daha niceleri yazılacak olan bir dönemdir.

Bu dönem, Melih Âşık'ın deyişiyle; “*Turgutlu İmparatorluğu'nun papatya devridir*”².

Bu çalışmanın amacı, konuyla ilgili yazılan ve birbirine benzeyen onlarca eserden biri olmak değil, aynı konuya sosyal, kültürel ve daha önemlisi Atatürk İlke ve Devrimleri açısından yaklaşarak, yaşanan olayları Cumhuriyet tarihine katkıları ya da etkileri açısından analiz etmektir.

² Şadan Gökovalı, *Turgut Bey'in İzmir'e Yaptıkları*, Tükelmat yay., İzmir, Mayıs, 1992, s. 13.

I- 12 EYLÜL 1980 ASKERİ MÜDAHALESİ, DEMOKRASİYE DÖNÜŞ VE TÜRK SİYASETİNDE YENİ BİR DÖNEMİN BAŞLANGICI

A- 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi Ve Siyasi Hayata Etkileri

1- Müdahale Öncesinde Ülkenin İçinde Bulunduğu Durum Ve Müdahaleyi Hazırlayan Nedenler

Kıbrıs Barış Harekâtının verdiği prestiji politikada kullanmak isteyen Ecevit, erken seçim umuduyla 18 Eylül 1974'te başbakanlıktan istifa etmiş, ancak erken seçim kararı çıkmayınca Türkiye uzun bir bunalıma girmiştir.

31 Mart 1975'te, Süleyman Demirel başkanlığında Adalet Partisi (AP), Milli Selamet Partisi (MSP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) tarafından, halk arasında “1. Milliyetçi Cephe” olarak bilinen koalisyon hükümeti kurulmuştur³.

Sosyal gerilimin arttığı bu dönemde AP ve MSP erken seçim için ayrı ayrı önergeler vermişlerse de, bu önergeler komisyonlarda günlerce bekletilmiştir.

Her partinin kendine göre bir engelle karşılaştığı dönemde, siyasi çözümsüzlüğün ve anarşinin önlenmesinde tek yolun erken seçim olduğunu düşünen Demirel: “*Bu iş asker kokuyor. Her geçen gün daha kötüye gidiyoruz. Gelin erken seçime evet deyin. Benim bütün hedefim ülkeyi seçimlere götürmektir. Memlekette hükümetler bir defa seçim yoluyla el değiştirirse, bir hükümet yerini seçim yoluyla bir*

³ *Dünya Tarihi Ansiklopedisi*, Milliyet yay., ş.y., 1991, s. 371-372; yine bkz. Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, (çev. Yavuz Alogan), Sarmal, 1. baskı, ş.y., Ekim, 1995, s. 231-232.

başka hükümete bıraksa bütün bu meselelerin altından Türkiye çok kolay kalkar. Gelin erken seçime evet deyin” uyarısını yapmıştır⁴.

Bu uyarı bir müddet sonra etkisini göstermiş ve erken seçim konusunda mutabakata varılmıştır.

Ancak, Erbakan’ın, 7 Eylül’de Londra’da katıldığı Avrupa İslâm Konseyi Toplantısından Türkiye’ye mesaj göndererek partisinin tek başına hükümet kurabileceğini söylemesi ve bundan bir gün önce Konya’da MSP tarafından düzenlenen “Kudüs’ü Kurtarma Günü” mitingindeki “*şeriat gelecek, vahşet bitecek; ezan sesi isteriz; tek halife- tek devlet- tek millet; Ayasofya açulsun*” gibi sloganlar, sosyal gerilimin tırmanmasına sebep olmuştur⁵.

Bu ortam içerisinde yapılan 1977 erken seçimleri sonucunda, CHP belirgin bir sıçrama yaparak oyların % 41,4’ünü alırken, AP’nin oyları % 40’lardan, % 36,9’lara düşmüştür⁶.

Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, güvenoyu alamayacağını bildiği halde demokratik teamüller gereği, hükümeti kurma görevini en çok oy alan CHP lideri Ecevit’e vermiştir.

Demirel’in itirazlarına rağmen⁷, Ecevit kendinden emin bir tavırla azınlık hükümetini kurmuştur.

CHP’nin mecliste 213 milletvekili bulunmaktadır. Güvenoyu alabilmesi içinse, 13 oya daha ihtiyacı vardır.

Bu sırada Ecevit, güvenoyu alacağına kesin gözüyle bakmaktadır. Ancak, 3 Temmuz 1977’de yapılan güven oylaması sonucunda, 9 eksik 217 oyla, hükümet güvenoyu alamamıştır⁸.

21 Temmuz’da 2. Milliyetçi Cephe hükümeti kurulmuştur. Aralık’ta yapılan yerel seçimlerde CHP’nin oyları yine artarken AP’de çözümler meydana gelmiştir.

⁴ Yalçın Doğan, *Dar Sokakta Siyaset (1980-1983)*, Tekin, 1.baskı, İstanbul, Eylül, 1985, s. 23-24.

⁵ Yalçın Doğan, *a.g.e.*, s. 23; yine bkz. William Hale, *1789’dan Günümüze Türkiye’de Ordu Ve Siyaset*, (çev. Ahmet Fethi), Hil yay., 1. baskı, İstanbul, Ocak, 1996, s. 205.

⁶ Cüneyt Arcayürek, *Demokrasi Dönemecinde Üç Adam*, Bilgi, 3. baskı, ş.y., Mart, 2000, s. 42-43.

⁷ Ecevit’in resmi sonuçlar açıklanmadan, aceleci davranarak parti binasının balkonundan CHP’nin tek başına iktidara geldiğini ilân etmesi ve CHP’lilerin Demirel’in evinin önüne gidip “*Nazmiye, pabucu yarım, çık dışarı oynayalım*” diye bağrımları üzerine hiddetlenen Demirel, gazeteci-yazar Cüneyt Arcayürek’e; “*Ben Ecevit’i hükümetten nasıl edeceğim, göreceksin*” diyerek intikam yeminleri etmiştir. Konunun detayları için bkz. *a.g.e.*, s. 44-45.

⁸ *A.g.e.*, ss. 43-46; ayrıca bkz. Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 237; yine bkz. Mustafa Erdoğan, *Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset*, Liberte, 2. baskı, Ankara, 1999, s. 122.

AP'den istifa eden 11 milletvekilinin ardından yapılan güven oylaması sonucunda hükümet düşmüştür.

CHP, Demokrat Parti (DP) ve CGP tarafından yeni bir koalisyon kurulurken hâlâ devam etmekte olan şiddet olayları karşısında devlet âdeta güçsüz kalmıştır⁹.

1 Mayıs 1977'de Taksim'de yapılan gösteriler sırasında çok sayıda insan ölmüş, 15 Ocak 1978 günü Ecevit hükümet programını okurken bile mecliste kavga çıkmıştır.

1978 yılının ilk 15 gününde çeşitli olaylarda 30 kişi ölmüş, 200'ün üzerinde insan yaralanmıştır¹⁰.

Bütün bu olaylar yaşanırken polis sağ ve sol sendikalar arasında bölünmüş olduğundan olayları bastırmak için mavi bereli jandarma komandolarından yararlanılmıştır.

Teröristler başkalarına göz dağı vermek için, belirli kişileri hedef almaya başlamışlardır.

Profesör Bedrettin Cömert, Hacettepe Üniversitesi'nde sağ terör olaylarını soruşturma komisyonunda yer aldığı için 11 Temmuz 1978'de Ankara'da öldürülmüştür.

Milliyet gazetesi başyazarı, “*demokrat, liberal, orta yolcu*” bir gazeteci ve aynı zamanda Ecevit'in yakın dostu olan Abdi İpekçi, 1 Şubat 1979 günü öldürülerek hükümet ve Ecevit'in prestijine büyük bir darbe indirilmiştir.

Olaylar tüm şiddetiyle devam ederken, teröristler tutuklanamamış ya da tutuklandıklarında da devletin yetersizliğini ispatlarcasına hapisanelerden, hatta askeri hapisanelerden bile kaçmışlardır¹¹.

Teröristler, 18/19 Nisan 1978'de Malatya'da, aynı yılın Eylül ayında Sivas'ta, Ekim'de Bingöl'de, Alevi cemaatlerine saldırmışlardır¹².

8 Kasım'da bir konuşma yapan Ecevit, siyasal şiddet olaylarında 800 kişinin öldüğünü, 1.052 sağcı ve 778 solcu teröristin de tutuklandığını açıklamıştır.

⁹ Detaylı bilgi için bkz. Mustafa Erdoğan, *a.g.e.*, s. 122-123.

¹⁰ *Dünya Tarihi Ansiklopedisi*, s. 372; yine bkz. Turgut Özakman, *19 Mayıs 1999 Atatürk Yeniden Samsun'da*, II, Bilgi, 2. baskı, ş.y., Nisan, 2003, ss. 29-32.

¹¹ İpekçi'nin katili Mehmet Ali Ağca, yoğun güvenlik önlemleri altında kaldığı hapisaneden kaçmıştır.

¹² William Hale, *a.g.e.*, s. 194.

22 Aralık 1978’de Kahramanmaraş’ta sağ ve sol gruplar arasında yaşanan çatışmada 31 kişi ölürlen, yüzlerce insan yaralanmış, bunun üzerine sıkıyönetimin ilânı kaçınılmaz hale gelmiştir¹³.

Bu olaylar neticesinde 13 ilde sıkıyönetim ilân edilmiş ve terör olayları karşısında çaresiz kalan Ecevit hükümeti yerine de 25 Kasım 1979’da güvenoyu alan AP azınlık hükümeti kurulmuştur.

Demirel’e göre: “12 Kasım 1979 tarihinde kurulan AP azınlık hükümetinin önünde üç büyük ekonomik sorun vardı:

- a) Enflasyon, aylık yüzde 10’lara ulaşmıştı.
- b) Yokluklar, kuyruklar meydana gelmiş, fabrikalar kapanmış, yatırımlar durmuştu¹⁴.
- c) Merkez Bankası ve Hazine ödeme yapamaz duruma gelmişti. Velhasıl; ülke, bir batağa sürüklenmişti”¹⁵.

Bu sorunları aşmak için, yeni bir ekonomi politikası izleyerek, detayları daha sonra anlatılacak olan 24 Ocak 1980 ekonomik kararlarını uygulamaya koyan Demirel, ekonomi politikasının meyvelerini toplama fırsatını ne yazık ki bulamamıştır.

Sıkıyönetimin her alanda baskıyı arttırmasına karşın, terörizmin ezilemediği ve şiddetin giderek ivme kazandığı bu dönemde, DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler ve eski Başbakan Nihat Erim öldürülmüş, Fatsa bir grup sol görüşlü terörist tarafından fiilen işgal edilip resmi görevliler devre dışı bırakılmıştır. Çorum olayının da yaşandığı bu kanlı günlerde, her gün ortalama 25-30 kişi öldürülmüştür¹⁶.

¹³ Ahmad’a göre; hükümet ve komutanlar, terörist tehdidin sadece soldan geldiği ve komünizmle mücadelenin gerekliliği konularında anlaşıyorlardı. Bkz. Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, Hil yay., (çev. Ahmet Fethi), İstanbul, 1992, s. 356.

¹⁴ 1979’larda başlayan tüketim maddelerindeki sıkıntı (margarin kıtlığı gibi), bir türlü giderilememiştir. MİT raporlarında belirlendiğine göre, bu durum CIA tarafından Ecevit hükümetini düşürmek için önceden planlanmıştır. Bkz. Cüneyt Arcayürek, *Darbeler Ve Gizli Servisler*, Bilgi, 6. baskı, ş.y., Mart, 1995, s. 129.

¹⁵ Cüneyt Arcayürek, *Demokrasi Dönemecinde Üç Adam*, s. 90; yine bkz. William Hale, *a.g.e.*, s. 192-193.

Kenan Evren’e göre 1979’da “devlet devletliğini kaybetmiş siyasi zaaf” baş göstermiştir. Bu durumda “derin devlet kendiliğinden devreye girmiştir.” Bkz. Yavuz Donat, “Kenan Evren’le Röportaj”, *Sabah*, 4 Nisan 2005.

¹⁶ *Dünya Tarihi Ansiklopedisi*, s. 372; ayrıca bkz. Mustafa Erdoğan, *a.g.e.*, s. 125, 383-384 ve yine bkz. Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 356.

Demirel'in güvenoyu almasından sadece birkaç gün sonra 13 Aralık 1979'da, generaller, yaşanan gelişmeleri ve alınabilecek tedbirleri tartışmak için İstanbul'da toplanmışlar ve toplantıda politikacıları uyarma kararı almışlardır¹⁷.

Yılbaşına bir hafta kala, Genelkurmay başkanı ve kuvvet komutanları tarafından hazırlanan “uyarı mektubu” siyasilere iletmek üzere Cumhurbaşkanı Korutürk'e verilmiştir.

Mektubun anlamını, dönemin Deniz Kuvvetleri Komutanı Bülent Ulusu, 1 Ocak 1980 gecesini gazeteci-yazar Cüneyt Arcayürek'e şöyle değerlendirmiştir: “Eğer uyarımızı karşılayacak önemli hususlar yerine gelmeyecek olursa, geriye elbette tek alternatif kalıyor. Yazılı metinde bu alternatiften bahsedilmemektedir. Ancak düşününüz ki, bir yandan anarşi, öte yandan bozuk ekonomi ve ülkeyi bölmeye yönelik hareketler karşısında Türkiye'nin tek güvencesi ve bir anayasal kuruluş olan Türk Silahlı Kuvvetleri susup kalamaz.

Bütün anayasal kuruluşlar akıllarını başlarına devşirip gereken tedbiri veya tedbirler manzumesini süratle almak zorundadırlar”¹⁸.

Ancak, ileride görüleceği gibi, siyasetçiler 12 Eylül darbesini önceden haber veren bu uyarı mektubunu dikkate almamışlardır.

Uyarı mektubunu aldığı anda darbe yapılacağını anlayan Korutürk ise, ne ilginçtir ki bu duruma karşı çıkmamıştır.

Generallerin hemfikir oldukları konusunda tereddütte olan Cumhurbaşkanı, mektubu bir süre siyasilerden saklayıp 1 Ocak 1980 günü, fikirlerini almak üzere Genelkurmay başkanı ve kuvvet komutanlarını Köşk'e çaya davet etmiştir.

Söylentilere göre, bu görüşmeden olumlu bir sonuç çıkmayınca, Korutürk komutanlardan müdahaleyi kendi görev süresi doluncaya kadar ertelemelerini istemiştir¹⁹. (!?)

Cumhurbaşkanı, halkın mutlu bir yılbaşı geçirmesini istediği için, demokratik rejimi doğrudan ilgilendiren bu son derece önemli mektubu bir haftaya yakın bir süre kendinde saklamıştır.

¹⁷ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, ss. 238-243.

¹⁸ Cüneyt Arcayürek, *a.g.e.*, s. 46-47. Tüm kuvvet komutanlarının mutabakatıyla hazırlanan uyarı mektubunun tam metni için ayrıca bkz. Kenan Evren, *Kenan Evren'in Anıları*, I, Milliyet yay., 1. baskı, ş.y., Kasım, 1990, ss. 330-331.

¹⁹ Cüneyt Arcayürek, *a.g.e.*, s. 47-48.

2 Ocak 1980 günü mektubu iktidar ve muhalefet liderlerine verirken de, bu meselenin meclis içinde çözülebileceğini, askerlerin bu davranışı “*hüsnüniyetle*” yaptıklarını, düzen değişikliği gibi bir talepleri olmadığını, bunun bir muhtıra gibi algılanmaması gerektiğini söylemiştir.

32 günlük hükümet başkanı Demirel, kendisine böyle bir uyarı verileceğine hiç ihtimal vermemiştir²⁰.

Zira, askerler de bu uyarıyı genel çerçeveye, anayasal kurumların hepsine yönelttiklerini söylemişlerdir.

Demokrasiye olan inançlarıyla övünen Cumhurbaşkanı ve Başbakan mektuptan sonra görevlerinden istifa etmezlerken, Demirel daha sonra bu tutumunu, “*Hükümeti bırakıp gitmeyi izzeti nefsimе yediremedim*” diyerek açıklamıştır²¹.

Başka bir konuşmasında, Demirel istifa etmeyişinin nedenini şöyle açıklamaktadır: “*Bizim devlet yönetiminde bir prensibimiz vardır. Gereksiz şüphelere kapılmak yerine, neticesine katlanınız*”²².

Ocak ayına gelindiğinde, artık olayların seyri yaklaşan müdahalenin sinyallerini vermektedir.

7 Ocak 1980’de askerlerle yapılan üç buçuk saatlik toplantıda terör ve anarşiyle savaşımında birlik ve beraberliğin olmadığını, orduda tedirginlik ve bedbinlik saptadığını, bunun böyle yürümeyeceğini söyleyen Genelkurmay başkanı Evren uyarısını yinelemiştir.

İçerideki gelişmelerin yanı sıra bazı dost ülkelerden de müdahale duyumları alınmıştır.

Örneğin; Şah Rıza Pehlevi, Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil’e askerlerin yönetime müdahale edeceğini haber aldığını söylemiştir.

Temmuz 1980’de Evren Paşa’yla konuşan Cüneyt Arcayürek de, boş bulunduğu bir anda, “*Ne zaman yapacaksınız?*” diye sorunca; “*Daha değil*” cevabını almıştır. Bu söz, günü geldiğinde yönetime mutlaka müdahale edileceğinin ifadesidir²³.

²⁰ Evren, muhtıranın ardından kuvvet komutanlarıyla yaptığı konuşmada: “*Yahu muhtırayı verdik ama yine Süleyman Demirel’e rastladı... Halbuki göreve yeni geldi... Suçu günahı yok... Ama ne yapalım ona rastladı*” demiştir. Bkz. Yavuz Donat, “Kenan Evren’le Röportaj”, *Sabah*, 5 Nisan 2005.

²¹ A.g.e., ss. 51-53.

²² A.g.e., s. 73. Ayrıca Demirel’e göre, azınlık hükümeti olmalarına rağmen 24 Ocak kararlarıyla ekonomi sorununu çözmeleri Evren’e müdahale yolunu açmıştır. Bkz. a.g.e., s. 92-93.

²³ A.g.e., ss. 55-57.

Yine 24 Nisan 1980 tarihinde bir sohbet sırasında Evren'e: "Bu kargaşa eninde sonunda "müdahale" getirecek deniliyor?" diye sorulduğunda, Evren: "Şimdilik yok öyle bir şey, daha değil!" diyerek müdahalenin bir gün mutlaka olacağını sinyalinin bir kez daha vermiştir.

Dönemin Genelkurmay Sıkıyönetim Koordinasyon Dairesi Başkanlığını yapan Korgeneral Nevzat Bölügiray, kitabında "Bayrak" hareketi planlarının 12 Eylül'den aylarca önce kuryelerle komutanlara dağıtıldığını, günü hariç, müdahalede neler yapılacağını dahi aylarca önceden bildiklerini yazmaktadır²⁴.

Bu da gösteriyor ki, askerler müdahaleye Ağustos 1979'dan itibaren hazırdır.

Arcayürek bu durumu şöyle ifade etmektedir: "...12 Eylül 1980'de gerçekleştirilen müdahale, daha Temmuz 1979'da ana rahmine düşmüş, cenin 14 ay zarfında, binlerce kişinin kanı ile beslenmiş, büyümüş ve 12 Eylül 1980'e gelinmiştir!"²⁵

İhtilâl plânı yapan askerler kimsenin şüphelenmemesi için ortaya "Dev-Kur" diye, "Devleti Kurtarma" anlamına gelen bir proje atmışlardır.

Sadece 8-10 kişinin bildiği bu projeye göre, 4 lider Ankara Haymana karayolu üzerindeki Bayrak Garnizonuna götürülecektir.

Bu plânı yardımcısından bile saklayan Bayrak Garnizonu komutanı Servet Bilgi, NATO tatbikatı için Amerikan ve İngiliz generallerin geleceğini söyleyerek, içinde radyo ve TV bulunan 4 tane tam donanımlı oda hazırlatmıştır. Ayrıca birer "irtibat subayı" ve hizmetleri için de personel hazırlanması talimatı vermiştir.

Ancak plân değiştirilerek liderlerin Hamzakoy'a ve Uzunada'ya gönderilmesine karar verilmiş, bu karar Bilgi'ye bildirilmiş, ama her ihtimale karşı hazırlanan yerlerin muhafaza edilmesi istenmiştir²⁶.

Askerlerin yönetime müdahale edeceğini, artık yönetimdekiler de biliyor ve olası bir müdahaleye karşı tedbir almaya, çözüm yolları bulmaya çalışıyorlardı.

²⁴ 12 Eylül'den 48 saat önce yayınlanan "Sıkıyönetim Faaliyetleriyle İlgili Rapor"da da müdahalenin yapılacağı yazmaktadır. Bkz. Cüneyt Arcayürek, *Cüneyt Arcayürek Açıklıyor- 10- Demokrasi Dur (12 Eylül 1980, Nisan 1980-Eylül 1980)*, Bilgi, 2. baskı, ş.y., Mart, 1990, ss. 211-216.

²⁵ Cüneyt Arcayürek, *Demokrasi Dönemecinde Üç Adam*, ss. 62-66. Benzer bir görüş için yine bkz. Rıfki Salim Burçak, *Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Düşündürdükleri*, Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu yay., Ankara, 1988, ss. 71-84.

Müdahaleden 1 yıl önce Harp Akademileri komutanı ve sınıf arkadaşı Orgeneral Bedrettin Demirel'le konuşan Evren, müdahaleden başka çare olmadığı kararına varmıştır. Bkz. Yavuz Donat, "Kenan Evren'le Röportaj", *Sabah*, 6/8 Nisan 2005.

²⁶ Yavuz Donat, *Yavuz Donat'ın Vitrininden 2- Buyruklu Demokrasi 1980-1983*, Bilgi, 2. baskı, ş.y., Eylül, 1987, s. 14-15.

Düşünülen hal çarelerinden biri de, Tahran'dan ihtilâl duyumuyla dönen Çağlayangil'in, Demirel'e komutanları emekliye ayırma önerisidir.

Bu fikre sıcak bakmayan Demirel, böyle bir girişimin sonuç vermeyeceğini, Korutürk'ün emekliye ayırma kararlamalarını imzalamayacağını, üstelik bu girişimin müdahaleyi çabuklaştırabileceğini söyleyerek Çağlayangil'in önerisini reddetmiştir.

Hâtta daha sonra, "*Benim ikinci bir ordum yok ki*" diyen Demirel, müdahalenin önder kadrosunun görev sürelerini kendi eliyle imzaladığı bir kararnameyle uzatmıştır²⁷.

Belki de Demirel, askerlere hoş görünerek müdahaleyi engelleyebileceğini düşünmüştür.

Ancak yukarıda birkaç çarpıcı örnekle anlatılmaya çalışıldığı gibi, asayiş sorunları, Kürt ayrılıkçılığı, kördüğüm olan siyasal sistem ve harap olmuş ekonomi ile bunlara eklenen İslâmi kökten dincilik tehlikesi neticesinde, 12 Eylül 1980 sabahı saat 03.00'da Türk ordusu iktidara üçüncü kez el koymuştur²⁸.

Müdahale öncesinde hükümeti ve siyasileri uyardığını söyleyen Evren, bir konuşmasında ülkenin içinde bulunduğu durumu şöyle değerlendirmiştir: "*1979 Temmuz ayı, terör olayları bakımından çok yüklü geçti. 470 olay, 101 ölü, 384 yaralı. İşte temmuz ayının anarşi bilançosu!*

Kuvvet Komutanları arkadaşlarımla tek tek, içinde bulunduğumuz acıklı durumu ve ne yapılması gerektiği konusunda görüşmeye başladım. Eğer bu durum böyle devam ederse, yeniden bir 27 Mayıs olmasından korkarım.

*Milli Güvenlik Kurulu'nda; ben de siz de, söylenmesi gereken her şeyi, açıkça ve çekinmeden söylüyoruz ama hükümet, bir şey yapmıyor!"*²⁹

Müdahaleden önce, 13 Aralık 1979'da toplanan komutanlar ve yüksek rütbeli subaylar müdahale gününü tartışmışlardır. Müdahalenin en son çare olduğunu, başka çare kalmadığı takdirde yapılması gerektiğini savunan Evren ise, öncelikle bir uyarı mektubunun verilmesi ve sonucunun beklenmesi konusunda direnmiştir³⁰.

²⁷ Cüneyt Arcayürek, *a.g.e.*, ss. 57-63.

²⁸ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim yay., 8. baskı, İstanbul, 2000, s. 390; ve yine bkz. Rıfık Salim Burçak, *a.g.e.*, ss. 5-7.

²⁹ Cüneyt Arcayürek, *a.g.e.*, s. 65.

³⁰ *A.g.e.*, s. 49. Bu dönemde, bir uyarı mektubunun daha verilmesi düşünülmüş, ancak bunun CHP'ye iktidarı devirme fırsatı vermekten başka bir işe yaramayacağı düşünüülerek vazgeçilmiştir. Bkz. Kenan Evren, *a.g.e.*, s. 430.

İhtilâlin en önemli işareti olan meşhur uyarı mektubu 27 Aralık 1979'da verilmiş, ancak müdahale 12 Eylül 1980'de gerçekleştirilmiştir. 9 aylık bu zaman zarfında binlerce insan ölüp yaralanırken müdahale ertelenmiştir!...

Ahmad, o günkü tablo karşısında askerlerin tutumunu şöyle eleştirmektedir: *“Sürüp giden siyasi şiddet ve akan kan generalleri müdahaleyi düşünmeye sevk etmedi. Öyle olsaydı, daha önce müdahale edebilirlerdi ve etmeleri gerekirdi. Generallerin müdahalesinin nedeni, İran devriminden sonra Batı için aniden stratejik olarak önemli olmaya başlayan Türkiye'nin istikrarı ile ilgili kaygı ve tazyik duygularıydı”*³¹.

18 Kasım 1980'de 1.Ordu Karargâhı'nda konuşma yapan Evren, darbenin gecikme sebebini şöyle açıklamıştır: *“Biz biliyorduk. Bize kızanlar vardı. Orada ne oturuyorsunuz, diyenler vardı. Fakat biz neyin ne zaman yapılacağını biliyorduk. Kendimizi sokak harekâtlarına kaptırmadık. Kaptırsaydık yanlış karar alabilirdik. Asıl zor olan karar vermektir. Karar verince icra kolaydır. Karar zamanını iyi tayin etmek lazım geliyordu. Zannediyorum ki bu zamanı iyi tespit ettik”*³².

Demirel ise yaşanan bütün bu gelişmeleri ve Evren'in tutumunu şöyle eleştirmektedir: *“Benim hiç ihtirasım yok!”* diyen Evren, aslında Çankaya'ya yerleşmek hürsında olan bir askerdir”.

MGK, *“anarşiyi, meşru parlamento, meşru hükümetle ve anayasal bir rejim olan sıkıyönetimle nasıl önleriz”*le değil, *“müdahaleyi ne zaman yaparız”* ile meşguldür.

“İşte devletin komplo ile karşı karşıya kalışının belgesidir bu.”

Devletin tüm gücünü ve yetkisini elinde tutan Evren, *“meyvenin olmasını bekler gibi”* müdahalenin zamanını beklemiştir.

Evren anarşiyi önlemek değil, Silahlı Kuvvetlerin nüfuzunu kullanarak 4 komutan arkadaşıyla birlikte 9 sene *“ikbale erişme”* hayalindedir³³.

Bu *“beşi bir yerde beş general”* TSK'yi -kendi ikballeri için- aylarca önceden *“darbeye koşullandırmışlardır.”*

³¹ Bu durum, Batı basınında çıkan şu haberlerden de rahatlıkla anlaşılabilir: Nisan 1979-The Guardian: *“Sadece güney kanadı <NATO'nun> için değil, bir bütün olarak Batı için Türkiye'nin önemli bir stratejik bölge olarak görülmesi şaşırtıcı değil...”*, 15 Nisan 1980-Manchester Guardian Weekly (Londra): *“...Devrimci kargaşa içindeki İran'la birlikte...bölgede istikrarlı bir ileri karakol olarak Türkiye, NATO stratejistleri için önemli olmaya başladı.”* Detaylı bilgi için bkz. Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye1945-1980*, s. 355.

³² Cüneyt Arcayürek, *a.g.e.*, s. 83.

³³ Evren, bu eleştirilere karşılık siyasileri suçlayarak kendini savunmuştur. Bkz. Baskın Oran, *Kenan Evren'in Yazılmamış Anıları*, Bilgi, 4. baskı, ş.y., Haziran, 1989, s. 71.

Müdahaleyi geciktiren askerler, halkın gözünde haklılık kazanmak için kan dökülmesine göz yummuşlardır³⁴.

“*Ülkeyi kurtaralım*” diye yola çıkan askerler, anarşi yerine demokrasi ve siyasetten kurtarmıştır.

“...*Çöküşü önlemek yerine, onu beklemeyi tercih eden ve sonra; “Sabreden derviş, muradına ermiş. Biz bekledik, muradımıza erdik” diyecek olan Sayın Evren, milletin iktidar değiştirme hakkını gasp etmiş ve kendisi gelmiş milletin tepesine oturmuştur...*

“*Ülke idaresi, seçimle gelenlere devredilecektir*” diye işe girmiş, neticede, kendisine devretmiştir³⁵.

Genelkurmay başkanı Orgeneral Kenan Evren, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Sedat Celasun’dan oluşan Milli Güvenlik Konseyi’nin 12 Eylül 1980 tarihinde, “*Bayrak*” harekâtıyla yönetime el koyması³⁶, milliyetçi-muhafazakâr ve bazı İslâmcı çevrelerde büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır³⁷.

Emir-komuta zincirine göre gerçekleştirilen müdahalenin akabinde, Devlet ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanlıkları Kenan Evren’e, MGK Genel Sekreterliği görevi Orgeneral Haydar Saltık’a verilmiştir³⁸.

Müdahalenin birinci günü, saat:13.00’da TRT’de yaptığı konuşmasında Evren, harekâtın nedenini, amacını ve yöntemini şöyle açıklamıştır:

“*Yüce Türk Milleti;*

Büyük Atatürk’ün bize emanet ettiği, ülkesi ve milletiyle bir bütün olan, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, son yıllarda, izlediğiniz gibi dış ve iç düşmanların tahriki ile, varlığına, rejimine ve bağımsızlığına yönelik fikrî ve fizikî haince saldırılar içindedir.

³⁴ Terörden kurtuluşu Askeri Yönetimde gören halk da, müdahaleyi başlangıçta büyük bir sevinçle karşılamıştır. Bu durum gazete manşetlerine de “*Merhaba asker*”, “*Sağolasın Mehmetçik*”, “*Ordu-Millet el ele*” başlıklarıyla yansımıştır. Bkz. www.Düünden Bugüne Tercüman.htm...

³⁵ A.g.e., ss. 64-71.

³⁶ Müdahalenin 1 gün öncesi ve daha öncesinde yapılan hazırlıkların detayları için bkz. Mehmet Ali Birand, Hikmet Bilâ, Rıdvan Akar, *12 Eylül Türkiye’nin Miladı*, Doğan, 2. baskı, İstanbul, Mayıs, 1999; yine bkz. Hasan Cemal, *12 Eylül Günlüğü-Tank Sesiyle Uyanmak*, Bilgi, 8. baskı, ş.y., Mayıs, 1992.

³⁷ Murat Yılmaz, www.Zaman.com.tr

³⁸ Bülent Tanör, Korkut Boratav, Sina Akşin, *Türkiye Tarihi 5- Bugünkü Türkiye 1980-1995*, 3. baskı, Cem yay., ş.y., Şubat, 2000, s. 26-27.

Devlet, başlıca organlarıyla işlemez duruma getirilmiş, Anayasal kuruluşlar tezat veya suskunluğa bürünmüş, siyasi partiler kısır çekişmeler ve uzlaşmaz tutumlarıyla devleti kurtaracak birlik ve beraberliği sağlayamamışlar ve lüzumlu tedbirleri alamamışlardır. Böylece yıkıcı ve bölücü mihraklar faaliyetlerini alabildiğine arttırmışlar ve vatandaşların can ve mal güvenliği tehlikeye düşürülmüştür.

...

Girişilen harekâtın amacı; ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaşı ve kardeş kavgasını önlemek, devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmaktır³⁹.

...

Atatürk ilkelerini esas alarak kurulan Cumhuriyetimizin bu duruma düşürülebileceğini bundan 10 sene evvel tasavvur dahi etmek mümkün değildi.

...

Düşmanın amaç ve yöntemleri, anarşi, terör ve bölücülüğün ulaştığı düzey; özel hukuki tedbirlere, idarî düzenlemelere, sosyal koşulların geliştirilmesine, milli eğitim ve iş hayatının düzenlenmesine ihtiyaç göstermekteyken; milletin vekâletini taşıyan milletvekilleri ve senatörler Meclislerde aylardan beri hiçbir sorumluluk duymadan yalnız parti menfaat ve disiplini uğruna bu olaylara seyirci kalabilmişlerdir. İktidarların başarı ümit ederek aldıkları her tedbir muhalefetler tarafından kınanarak ve hatta memleket yararına da olsa baltalanmıştır. Milli birlik ve beraberliğe en fazla muhtaç olduğumuz dönemlerde bile kutuplaşmalar ve bölünmeler adeta teşvik edilmiş; yangını beraberce söndürmek yerine, üzerine benzin dökülerek memleket bilerek veya siyasi çıkarlar uğruna, sırf iktidara gelebilmek pahasına bir yangın yerine çevrilmek istenmiştir.

...

Son iki yıllık süre içinde terör 5.241 can almış, 14.152 kişinin yaralanmasına veya sakat kalmasına sebep olmuştur. İstiklâl harbinde Sakarya savaşındaki şehit

³⁹ 12 Eylül 1980 müdahalesi şiddet ve teröre karşı yapılmıştır. Ancak, bu müdahalenin hemen hemen tam on yıl sonrasında Türk aydını yine şiddet ve terörün pençesine düşmüştür. Muammer Aksoy, Çetin Emeç, Turan Dursun, Uğur Mumcu cinayetleri bunun en somut örnekleridir.

Kongar'a göre, Türk aydınının yazgısı haline gelen bu durum, "tepede "devlet terörü", tabanda "cehalet terörü" " olarak kendini göstermektedir. Kongar'ın değerlendirmesinin ayrıntıları için bkz. Emre Kongar, 12 Eylül Kültürü (Kültür Üzerine-4), Remzi, 3. baskı, ş.y., Nisan, 1995, s. 213.

miktarı 5.713, yaralı miktarımız 18.480'dir. Bu basit mukayese dahi Türkiye'de hiçbir insanlık duygusuna değer vermeyen bir örtülü harbin uygulandığını açıkça ortaya koymaktadır.

...

Yarının teminatı olan evlatlarımızın Atatürk ilkeleri yerine yabancı ideolojilerle yetişerek sonunda birer anarşist olmasını önleyecek tedbirler alınacaktır. Bu maksatla hepimizin tek tek saygıyla andığımız öğretmenlerimizin Der'li, Bir'li derneklere üye olarak bölünmelerine müsaade edilmeyecektir. Her düzeyde öğrencinin amacı Atatürk ilkeleri ve milliyetçiliği ile pekişmiş ve üretime yönelik bilgi ve becerisini kazanmak olacaktır.

En kıdemsiz erinden en üst komutanına kadar Türk Silahlı Kuvvetlerinin tüm personeli bu amaçlara ulaşmada devletin iç ve dış tehditlere karşı kollayıcı ve koruyucu gücü olarak siyasetin dışında kalacaktır.

...

Her zaman milletiyle bir bütün ve Türk Milletinin emrinde olan Türk Silahlı Kuvvetlerine ve yeni yönetime karşı yapılacak her türlü direniş, gösteri ve tutum anında en sert şekilde kırılacak ve cezalandırılacaktır"⁴⁰.

Konuşmasının bütününde Evren;

-Anarşi, terör ve bölücülük karşısında siyasilerin sessiz kaldığını, hatta siyasal partilerin yıkıcı ve bölücü mihrakları kışkırtarak partizanca davrandığını,

-Kuvvetler ayrılığının kuvvetler çatışmasına dönüştürüldüğünü,

-Siyasal çıkar hesapları nedeniyle 8 aydır Cumhurbaşkanlığı seçiminin bile yapılamadığını,

-İrticai fikirlerin ve sapık ideolojilerin devlet kuruluşlarını, işçi örgütlerini ve siyasal partileri etkileri altına alarak ülkeyi iç savaş eşiğine getirdiklerini,

-MGK'nın, TSK İç Hizmet Kanunu'nun verdiği Türkiye Cumhuriyeti'ni kollama ve koruma görevini Türk milleti adına yerine getirmek için ülke yönetimine el koyduğunu ve kuvvetleri bünyesinde topladığını, yürütme sorumluluğunu en kısa zamanda Bakanlar Kurulu'na bırakacağını,

⁴⁰ Konuşmanın tam metni ve detayları için bkz. "MGK 1 No'lu Bildirisi", Resmi Gazete, S: 17103, 12 Eylül 1980; veya bkz. www.belge.net

-Yeni bir Anayasa, seçim ve siyasi partiler kanunu ile diğer düzenlemeler yapıldıktan sonra seçime gidileceğini,

-Parlamento ve hükümetin feshedilip milletvekili dokunulmazlıklarının kaldırıldığını, her türlü siyasal faaliyetin durdurulduğunu, ancak parlamenterlerin siyasi faaliyetlerinden ötürü suçlanmayacağını, yeni yönetime karşı suç işlemedikleri sürece herhangi bir işleme tabi tutulmayacaklarını,

- Bütün yurtdışı sıkıyönetim ilân edildiğini, yurtdışı çıkışların yasaklandığını ve ikinci bir emre kadar saat 05.00'ten itibaren sokağa çıkma yasağının konduğunu,

- AP, CHP, MSP ve MHP Genel Başkanlarının can güvenliklerinin sağlanması için TSK'nin gözetiminde, kısa süreliğine, belli yerlerde ikâmete tabi tutulup, durum elverişli olduğunda serbest bırakılacaklarını açıklamıştır⁴¹.

Yaşanan gelişmelere bakıldığında hükümetin, uyarılara kulak asmayan vurdumduymaz tutumunun, müdahaleyi meşru kıldığı görülmektedir.

Demirel'le benzer görüşte olan Ahmad'a göre de, "...Komutanlar, işlerini gereken şekilde yapmaları için gerekli yasaların hala bulunmadığını ve hükümetin gerekli yasaları Meclis'ten geçiremediğini ileri sürdüler. Fakat birçok sinik⁴², generallerin, iktidarı ele geçirdiklerinde, ulusu uçurumun ve iç savaşın eşiğinden kurtaranlar olarak iyi karşılanabilmeleri için ülkeyi terörizm ve belirsizlik atmosferi içinde tutmak istediklerine inanır duruma gelmişti. 12 Eylül 1980'de iyi karşılanmalarının nedeni tam da budur"⁴³.

Müdahalenin sorumluluğunu siyasilere yükleyen Evren, 18 Kasım 1980 tarihinde 1. Ordu Karargahı'nda yaptığı konuşmasında, 11 Eylül'e kadar ülkede çok büyük bir felaketin olmayışını milletin özünün ve mayasının sağlamlığına bağlarken, milletin başına gelenlerden aydın zümresini sorumlu tutmuştur.

Sivil yönetimleri sürekli olarak suçlayan, aşağılayan ve onlara güvenmediğini belirten Evren, konuşmasına şöyle devam etmiştir:

⁴¹ Bülent Tanör, Korkut Boratav, vd., *a.g.e.*, s. 27-28.

⁴² Sinizm/Kinizim, toplumun gereklerine aldırış etmeyen, her şeyde çıkar arayan, kuşkucu ve alaycı bir felsefe ekolüdür. Ekolün kurucularından Romen Diyojen'in Büyük İskender'e söylediği, "*Gölge etme başka ihsan istemem*" sözü bu düşünce tarzını en iyi şekilde özetlemektedir. Bu ekole inanan ve onu takip edenlere ise, "*Sinik/Kinik*" denir.

⁴³ Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 356-357.

“Anarşi % 80 durdu deniyor. Durdu ama kökü kazılmış değildir. Kış uykusuna yatan zümre var. Bunlar gidişimizi bekliyor. Parlamenter hayat gelince melanetimize devam edeceğiz, diye düşünüyorlar”⁴⁴.

Bunalımdan ordu müdahalesine gerek kalmadan, demokratik mekanizmalarla, “geniş tabanlı bir hükümet” kurarak kurtulmak isteyen Ecevit’e göre ise, müdahale öncesinde tüm demokratik mekanizmalar tıkatılmış, terör alabildiğine kısıktırılmış ve ordu müdahalesi kaçınılmaz hale getirilmiştir.

12 Eylül askeri müdahalesinin örtülü sebebinin, uygulanmak istenen yeni ekonomik model olduğunu düşünen Ecevit, sürgündeyken yaptığı bir konuşmasında, 12 Eylül’ün nedenini ve amacını şöyle açıklamaktadır: “1979 Mayıs’ında Gönen’de yaptığım konuşmadan itibaren, belli bir oyunun tezgâhlanmakta olduğuna dair uyarılarda bulundum. Hedef demokrasi idi. CHP idi ve bendim. Demokrasi yıkılmak ve şimdiki gibi bir ekonomik model uygulanmak isteniyordu. Bunun tezgâhlanmakta olduğu belliydi...”

...Yılbaşından beri uygulanmakta olan ekonomik modelin gereği, demokrasiden ve işçi haklarından kurtulmaktı. Bunlar sağlandı: Demokrasi sona erdi, işçi hakları işlemez duruma getirildi ve malûm ekonomik model devam ediyor.

Şimdi o modele uygun bir rejim oluşturulacaktır ve bu yeni rejimin sağladığı olanaklarla ekonomik model daha başarıyla uygulanacaktır; ve AP’nin yıllardan beri istediği ama gerçekleştiremediği Anayasa ve rejim değişiklikleri de gerçekleşmiş olacaktır. Modelin devam edeceğinin açıklanması ve Özal’ın daha geniş yetkilerle yerinde kalması bunları açıkça gösteriyor...

...Bu sırada bu gelişmelere karşı bir mücadele açmak da yararsızdır. Çünkü halk can güvenliğinden başka bir şey düşünemez hale getirilmiştir. Uygulanan plânın sonucu budur...

...Terörden beklenen fonksiyon yerine getirilmiştir. Yer yer sağ-sol eylemcilerin bir günde barışıp kokuşmaları, perde ardında nasıl aynı eller tarafından oynatıldıklarını gösteriyor...”⁴⁵

⁴⁴ Evren daha sonra Konya’da yaptığı konuşmasında da siyasileri suçlamaya devam ederek, AP ve CHP’nin tencereyi pislettiklerini söylemiştir. “Onlar tencereyi pisletmişlerdi, biz temizledik. Yeniden tencereyi verelim, yeniden pisletsinler, istedikleri bu!” Bkz. Cüneyt Arcayürek, *a.g.e.*, s. 83-84 ve 100.

⁴⁵ Yalçın Doğan, *a.g.e.*, s. 48-49. Ecevit’in görüşlerini destekleyen CIA eski ajanı Philip Agee de, “Fırar” adlı kitabında, CIA’nin darbe öncesi hazırlıklarını şöyle anlatmaktadır:

Ülkeyi 12 Eylül'e sürükleyen şartları ve sorumluları sorgulayan Emre Kongar'a göre de: "*Sorumlu tüm iç ve dış dinamiklerdir. ...Suçlu, sağda ve solda tetik çeken katillerle birlikte dışardan Türkiye'ye silah sokanlar, çıkarları gereği ülkenin güçlenmesini istemeyenler, Anadolu'yu bölmek isteyenler, cinayet şebekelerine maddi ve manevi destek sağlayanlar, terör ve anarşiye yeterince baş kaldırmayanlar, gerekli önlemleri almayan ve aldırmayanlardır*"⁴⁶.

Gerçekleştirildiği günden bu yana sürekli sorgulanan 12 Eylül'ün sorumluluğu Türker Alkan'ın da belirttiği gibi; "...sağcılara bakacak olursanız, solculara ve Moskova'dan emir alan ajanlarda, solculara göre de CIA'dedir"⁴⁷.

...her şeyden önce 12 Eylül'ün siyasal sorumluluğunun bu ülkeyi 12 Eylül'e değin yöneten siyasal güçlerde olduğu gerçeğini kabul etmeliyiz. Bu ülkeyi on yıllarca yönetip, ondan sonra ortaya çıkan en önemli sorunlardan başkasını suçlamak olanaksızdır."

12 Eylül'e gerekçe olarak, 1961 Anayasası'nın verdiği geniş özgürlükleri gösterenlere karşı da Alkan: "*12 Eylül'e gelmemize demokrasinin çok fazla değil, çok az*

-
- 1- Başbakan ve hükümeti zayıflatmak için içte ve dışta yoğun propandaya başlanması.
 - 2- Ekonomi güçsüzleştirilip kredi olanaklarının dondurulması.
 - 3- Sivilleri gruplara ayırıp terör olaylarının yaratılması.
 - 4- Yerli ve yabancı yatırımların güvenlik sorunu nedeniyle engellenmesi.
 - 5- Sabotajlar, sürekli grevler, kazancın düşürülmesi, ülkeden sermaye kaçırılmasına yardımcı olunması ve turist sayısının azalması.
 - 6- Dış alımın azalması, ihtiyaçların karşılanamaması, artan kuyruklar, işsizlik ve terör.
 - 7- Gün geçtikçe anarşi ve ölü sayısının artması.
 - 8- Şiddeti arttırmak için ülkeye gizlice silah sokulması.
- Agee'ye göre CIA'nin darbe sonrası reçetesi ise şöyledir:
- 1- CIA en önemli düşmanları ve aleyhtarları hakkında geniş bir liste hazırlar.
 - 2- Listede, kişilerin hayatları, onların nasıl ve nerede bulunabilecekleri yer alır.
 - 3- Darbe sonrası bu liste askeri istihbarat teşkilâtına verilerek, bu kişilerin derhal tutuklanması sağlanır.
 - 4- CIA tüm dost üçüncü dünya ülkelerindeki sivil ve askeri istihbarat teşkilatlarının eğitilmesini ve donatılmasını üstlenir.
 - 5- CIA'nin listesi sayesinde, darbe sonrasında ülke istihbaratı, listedeki kişilere "*kurumsallaşmış işkence yöntemleri*"ni uygular.

CIA, başta Şili olmak üzere, tüm "*dost*" ülkelerde bu yöntemi uygulamıştır. Bkz.Cüneyt Arcayürek, *Darbeler Ve Gizli Servisler*, ss. 154-159.

⁴⁶ Emre Kongar, *a.g.e.*, s. 132.

⁴⁷ 1983'te ABD Ulusal Güvenlik Konseyi'nde Türkiye uzmanı olan Paul Henze'ye göre, Türkiye'deki terör Sovyetler Birliği tarafından kasten desteklenmiştir.

Bulgaristan'dan sağlandığı öğrenilen ve Henze'nin açıkladığı 300 milyon dolarlık silah sevkiyatı, Türk yetkilileri tarafından da ortaya çıkarılmıştır. Bkz. *İbid*, ss. 61-63, 10-102, 132; Paul B. Henze, "*International Terrorism: The Russian Background on the Soviet Linkage*", (Canadian Political Science Association'ın yıllık toplantısına sunulan yazı, Ottawa, 9 Haziran 1982) ve *Goal Destabilization*, ss. 43-45'ten akt. William Hale, *a.g.e.*, s. 195.

olması ve sadece siyasal düzlemde uygulanması neden olmuştur” diyerek cevap vermektedir⁴⁸.

Ülkede eksikliği duyulan can güvenliğini sağlamak ve sosyo-ekonomik hayatı düzenlemek amacıyla, Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından gerçekleştirilen “Bayrak” harekâtının önderi Kenan Evren, Danışma Meclisi (DM)’ni açış konuşmasında, bir kez daha, müdahalenin nedenini ve amacını şöyle açıklamıştır:

- Devlet, kişi özgürlüğü uğruna güçsüz bırakılamaz.
- Cumhurbaşkanı seçimindeki çıkmaz aşılmalıdır.
- Yargı idareyi kösteklememelidir.
- Miting ve gösteri enflasyonuyla komünizm önlenmelidir.
- Anayasa MGK tarafından yeniden düzenlenecektir⁴⁹.

Fransız gazeteci Michel Sidhom, 12 Eylül harekâtı ve dönem Türkiye’si ile ilgili şu benzetmeyi yapmaktadır: “Türkiye büyük bir gemi. Bu geminin altında ise iki tane delik var. İçeriye su giriyor. Aşağıda bir adam bu suyu boşaltmaya çalışıyor. Ama tek başına suyun tamamını boşaltması güç. Kaptana, “Pompa ve adam gönder” diye bağıyor. Kaptan ise yukarıda ikinci kaptanla münakaşa etmekle meşgul. Gemi su almaya devam ediyor. Adam bağıyor, kaptanla ikinci kaptanın münakaşası bir türlü bitmiyor. Sonunda, aşağıdaki adam dayanamıyor, yukarıya çıkıyor, kaptanla ikinci kaptanı yerlerinden alıyor, ellerine birer pompa verip aşağıya gönderiyor. Ve gemiyi kendisi idare etmeye başlıyor. Gemiyi kurtarmaya çalışıyor”⁵⁰.

Ecevit, 12 Eylül’ü, son yüzyıl içerisinde ordunun yönetime en ağır müdahalesi olarak değerlendirirken, bu müdahaleyi haklı ve yerinde bulan Celal Bayar ise, 12 Eylül’ün komünizme karşı yapılarak büyük bir tehlikenin önüne geçildiğini, bu nedenle desteklenmesi gerektiğini savunmaktadır⁵¹.

2- Müdahalenin Siyasi Ve Sosyal Hayata Etkileri

⁴⁸ Türker Alkan, *12 Eylül ve Demokrasi*, Kaynak yay., ş.y., Kasım, 1986, s. 14-15, 21.

⁴⁹ Bülent Tanör, Korkut Boratav, vd., *a.g.e.*, s. 26, 39.

⁵⁰ Yavuz Donat, *a.g.e.*, s. 128-129.

⁵¹ Yalçın Doğan, *a.g.e.*, s. 69, 111.

12 Eylül 1980 sabahı saat 04.30'da okunan ilk bildiriyle parlamento dağıtılmış, kabinenin görevine son verilmiş ve milletvekili dokunulmazlıkları kaldırılmış, devlet erkleri MGK'da toplanarak "*cunta*" rejimi başlatılmıştır⁵².

Oysa müdahaleyi, "*ordu adına siyasi heveslerini tatmin etmek isteyenlerin yaptığı militarizm*" olarak değerlendiren Demirel'in de ifade ettiği gibi; "*...cinayetlerden siyasi partiler de şikayetçi idi. Cinayetleri partiler teşvik etmemişti.*" 12 Eylül'ü yapanlar, "*yeni bir rejim getirmek istiyorlar*"dı⁵³.

Bu anti-demokratik durum ülke halkını olduğu gibi, tüm dünyayı da şaşırtmış, tepki çekmiştir.

12 Eylül, Türkiye ile Avrupa Konseyi arasındaki ipleri iyice gerginleştirmiş, hatta kopma noktasına getirmiştir.

Avrupa Konseyi Başkanı Hollandalı liberal De Koster, ihtilâlin hemen sonrasında Evren'in yaptığı konuşmaya karşılık yayımlanan basın bildirisinde: "*Mümkün olan en kısa zamanda demokrasiye dönülmesini, siyasal tutuklama yapılmamasını, Avrupa Konseyi'nde bulunan Türk parlamenterlerin özgürlük ve güvenliklerinin sağlanmasını, ayrıca genel seçimlerin tarihinin hemen açıklanmasını*" istemiştir⁵⁴.

Diğer yandan, Ecevit'e göre Avrupa müdahaleyi desteklemiştir. Çünkü: "*...Gerek dünya konjonktürü dolayısıyla, gerek bu modeli desteklediği için, Batı, bu gelişmelerden tedirgin olmayacaktır. Hatta memnun olacaktır*"⁵⁵.

Müdahaleyi ilk duyuranın ABD resmi sözcüleri ve kanalları olması, Hava Kuvvetleri Komutanı Tahsin Şahinkaya'nın 11 Eylül'de ABD'den Türkiye'ye dönmesi de ayrıca dikkati çekmektedir⁵⁶.

⁵² MGK'nın 12.09.1980 tarihli 1 ve 2 No'lu bildirimleri için bkz. www.belge.net

⁵³ Cüneyt Arcayürek, *Demokrasi Dönemecinde Üç Adam*, s. 97-98.

⁵⁴ Yalçın Doğan, *a.g.e.*, s. 40-41; yine bkz. Mehmet Ali Birand, *Türkiye'nin Avrupa Macerası 1959-1999*, Milliyet yay., 10. baskı, İstanbul, Şubat, 2000, s. 391.

⁵⁵ *A.g.e.*, s. 49.

⁵⁶ Görev süresi uzatılan Hava Kuvvetleri Komutanı Tahsin Şahinkaya, müdahaleden bir gün önce ABD'den dönmüştür.

Tuşalp'ın iddiasına göre, her müdahaleden önce, hava kuvvetleri komutanlarına kuryelik görevi verilmiş, müdahale kararlarının hava kuvvetleri komutanlarınca ABD'ye bildirilmesi ve nabız yoklanması, bir bakıma kural olmuştur.

ABD Ankara Büyükelçisi James Spain'e bile, müdahale bir gün öncesinden haber verilmiştir. Bu durum müdahaleyi yapanların bağımsızlık anlayışını da ele vermektedir. Bkz. Erbil Tuşalp, *Eylül İmparatorluğu Doğuşu Ve Yükselişi*, Bilgi, 4. baskı, ş.y., Ağustos, 1990, ss. 45-47.

Ayrıca, Jimmy Carter'in (Eski ABD Başkanı) müdahaleyle ABD'nin ferahladığını, Türkiye'nin istikrarının, İran ve Afganistan gibi, kendileri için çok önemli olduğunu ifade etmesi de⁵⁷ ABD'nin darbeyi desteklediği tezini kuvvetlendirmektedir⁵⁸.

Sivil yönetimi deviren askerlerin yaptığı ilk iş, ülkede olağanüstü hal ilân ederek yurt dışına çıkışları yasaklamak ve sıkıyönetim komutanlıklarına acil atamalar yapmak olmuştur⁵⁹.

Akabinde siyasal partiler, Türk Hava Kurumu, Çocuk Esirgeme Kurumu ve Kızılay dışındaki tüm dernek ve sendikaların faaliyetleri durdurulmuştur⁶⁰.

Emniyet Genel Müdürlüğü Jandarma Genel Komutanlığı'nın emrine verilmiş, grev ve lokavtlar ertelenip işçilere % 70 oranında avans verilerek işbaşı yaptırılmıştır.

Bazı sendikaların paraları bloke edilmiş, bunlara bağlı 84 sendikanın adları açıklanmıştır⁶¹.

Bakanlar kurulu dağıtıldığından, müsteşarlara bir süre için bakan yetkisi verilmiştir.

Sıkıyönetim Askeri Mahkemeleri kurulmuş, bunlara atama yapma ya da çalışanlarını görevden alma yetkisi MGK'da toplanmıştır.

Gözaltı süresi 15 günden 30 güne çıkarılmıştır.

50 parlamenter gözetim ve güvence altına alınmıştır⁶².

Müdahale kararını ordu içinden önceden haber aldığı söylenen Türkeş, önce saklanmış, 2 gün sonra MGK'nın 14 Eylül 1980 tarihli bildiriyle ortaya çıkıp teslim olmuştur.

⁵⁷ Bülent Tanör, Korkut Boratav, vd., *a.g.e.*, s. 29.

⁵⁸ Tam olarak kanıtlanamasa da, müdahalenin ABD tarafından yaptırıldığı, ya da en azından müdahaleden 1 yıl önce ABD'nin haberdar edildiği ortaya çıkarılmıştır. Bkz. *Yankı*, S. 495, (22-28 Eylül 1980), s. 8.

⁵⁹ Darbe sonrasında başta Milli Eğitim Bakanlığı olmak üzere, "*fırtına tayinlerle*" devletin zirvesi tamamen değiştirilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Yavuz Donat, *a.g.e.*, s. 31-32.

⁶⁰ Bkz. "MGK 7 No'lu bildiri", *www.belge.net*

12 Eylülcüler DİSK ve MİSK'i kapatırken HAK-İŞ Konfederasyonunu unutmuşlar, tekrar bir bildiri çıkarmak yerine, bir sendikayı işlemez hale getirmek için uygulanacak en etkili cezaya başvurarak HAK-İŞ'in banka hesaplarını bloke etmişlerdir. Bkz. *A.g.e.*, s. 19.

Terör örgütü PKK ile bağlantısı olduğu gerekçesiyle kapatılan METSAN-İŞ Sendikası Genel Başkanı Süleyman Akaya ise, 15.07.1980 tarihli ifadesinde, sendikanın blok parasından PKK Apocular derneğinin güçlenebilmesi için 300.000 TL verildiğine dair yazıyı itiraf etmiş, ancak yazının değil, sadece altındaki imzanın kendisine ait olduğunu söylemiştir. Ayrıntılar için bkz. *A.g.e.*, ss. 180-182.

⁶¹ Sadece TÜRK-İŞ'e bağlı sendikalar faaliyetlerine devam etmişlerdir.

⁶² Sürgün gibi ciddi bir olayı şaka konusu yapan MSP'li Oğuzhan Asiltürk, gözetim altındayken çevresine sık sık şu espiriyi yaparmış: "*Aaah, ah...Kudüs'ü kurtaralım derken kodesi boyladık.*" Şener Battal ise benzer bir üslupla: "*Dedik Kudüs-ü Şerif, dediler haydi içeri herif*" dermiş. Bkz. *A.g.e.*, s. 29.

Türkeş ve Erbakan, İzmir Uzunada'ya gönderilirken, Ecevit ve Demirel Hamzakoy'a gönderilmiştir⁶³.

Demirel ve Ecevit'in zorunlu ikâmetleri bir ay sürerken, haklarında ceza davası açılan öbür iki liderden Erbakan 1, Türkeş 4,5 yıl tutuklu kalmıştır.

Liderler sürgüne götürülürken ve serbest bırakıldıklarında kendilerine siyasal demerç ve faaliyet yasağı da getirilmiştir.

Uyarı yazılarının ilkinde, *“Hiçbir konuda beyanat vermeye yetkiniz yoktur”* cümlesi yer almış, aslında bunun bir *“yetki”* değil *“hak ya da özgürlük”* olduğu yadsınmıştır⁶⁴.

Evren 16 Eylül 1980 günü düzenlediği basın toplantısında, liderleri zorunlu ikâmete tâbi tutmalarının nedenini şöyle açıklamıştır: *“Onların güvenceleri için başvurulmuştur. Kendileri gözaltında değildir. Buldukları mahalde serbestçe dolaşmaktadırlar. Bu ortam içerisinde Ankara'da bulunmaları, kendilerinin güvenliği bakımından bazı mahzurlar doğurabilir. İlk günün heyecanı ile vaktiyle yapılan bazı çirkin hareketlere tevessül edilebilir. Bunun için ortam yatışınca kadar kendilerinin böyle bir yerde kalmalarını uygun gördük. Ama onları da çok kısa bir zamanda tekrar yerlerine, evlerine iade edeceğimizi söyleyebilirim. Ama bunun hakkında kati bir tarih veremem. Her gün bütün Türkiye'nin dört köşesinden haberler alıyoruz. Daha sakin ve normal bir düzene geçtiğimiz zaman onları Ankara'ya getireceğiz”*⁶⁵.

18 Eylül 1980'de MGK üyeleri, *“milletin kayıtsız şartsız egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine dayalı yeni bir Anayasa düzeni”* vaadini de içeren bir metinle and içmişlerdir.

MGK, yürütme işini bütünüyle yerine getiremeyeceği için Bakanlar Kurulu kurulmasına karar vermiş, eski politikacılar hükümeti kurmaya yanaşmayınca, emekli Oramiral Bülend Ulusu hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir.

⁶³ MGK, Demirel'i önce Pakistan'a, daha sonra bir Afrika ülkesine sürgüne göndermeyi düşünmüşler, sonra bu plânı uygulamaktan vazgeçmişlerdir. Bkz. Hulûsi Turgut, *12 Eylül Partileri*, ABC, 2. baskı, İstanbul, Mayıs,1986, s. 72.

Bu sırada Özal'ın tutuklanması da düşünülmüş ancak, tutuklu bir kişiyle ekonominin yürütülemediği düşünüldükten vazgeçilmiştir. Bkz. Cüneyt Arcayürek, *Cüneyt Arcayürek Açıkıyor- 10- Demokrasi Dur (12 Eylül 1980, Nisan 1980-Eylül 1980)*, s. 399.

⁶⁴ Bülent Tanör, Korkut Boratav, vd., *a.g.e.*, s. 28-29 ve yine bkz. Yalçın Doğan, *a.g.e.*, s. 32.

⁶⁵ *A.g.e.*, s. 58.

27 kişilik hükümetin 9 üyesi, 12 Mart Rejimi dönemi ve sonrasında kurulan Nihat Erim, Ferit Melen-Naim Talu ve Sadi Irmak hükümetlerinde görev almış kişilerdir⁶⁶.

30 Eylül 1980'de güvenoyu alan hükümet göreve başlamış, ancak MGK, hayat pahalılığı, sendikalar, dernek faaliyetlerinin izlenmesi gibi önemli gördüğü konularda yürütme yetkisini bizzat kullanmaktan da geri kalmamıştır.

Seçimle gelen merkezi organları dağıtan MGK, yerel yönetimleri de, 25 Eylül 1980 tarihli ve 2303 ve 2304 sayılı yasalarla yeniden düzenlemiştir.

Bu kanunlar doğrultusunda, il genel meclisleri ile belediye meclisleri feshedilmiş, belediye başkanları görevden alınarak yerlerine yenileri atanmıştır.

Yeni bir anayasa yapılıncaya kadar 7 maddeden oluşan Anayasa Düzeni Hakkında Kanun, "*Büyük Türk Milleti adına tarihi sorumluluk duygusu ile*" yürürlüğe konmuştur.

MGK bu yasa ile Anayasada değişiklik yapma yetkisini de kendinde toplamıştır. Zira Konsey, ileride bu yetkiyi kullanarak, kimseye danışmadan anayasayı hazırlamıştır.

2356 sayılı Milli Güvenlik Konseyi Hakkında Kanun'la TBMM fiilen göreve başlayıncaya kadar MGK'nın görevine devam edeceği hükme bağlanmıştır.

MGK ilk aylarda yoğun bir yasama faaliyetine girişmiş, 12 Eylül öncesi yetki azlığından yakınan komutanlar, 12 Eylül sonrası siyasilerden talep edip gerçekleştiremedikleri yenilikleri bizzat yapmaya başlamışlardır.

5 kişilik yasama organı sayesinde, ilk altı ayda 123 ve 1981'in sonuna gelindiğinde 51'i yeni, toplam 268 adet yasa çıkarılmıştır.

Yeni yasa ve yasa değişiklikleri arasında en dikkat çekici olanları, sıkıyönetim kanunu değişiklikleri, ceza yargılamasına ve ölüm cezasının yerine getirilmesine ilişkin olanlardır⁶⁷.

Bu yeni dönemde, kamu özgürlükleri ve temel haklar kısıntıya uğratılmıştır.

Basın özgürlüğü sansürle kısıtlanmış, toplantı ve gösteri yürüyüşleri izne bağlanmıştır.

⁶⁶ Bunlardan biri de 24 Ocak kararlarının mimarlarından Turgut Özal'dır. Özal'dan yararlanmasını Evren'e, onu Elektrik Etüt'te çalıştığı günlerden tanıyan Vehbi Koç tavsiye etmiş, Özal daha sonra Başbakan Yardımcılığı görevine getirilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Hulûsi Turgut, *a.g.e.*, s. 182.

⁶⁷ Yasalarla ilgili bilgi için bkz. *Resmî Gazete*, S: 17216, 10.01.1981; S: 17227, 21.01.1981; S: 17229, 23.01.1981; S: 17214, 08.01.1981; S: 17254, 17.02.1981; S: 17264, 27.02.1981 ve S: 17279, 14.03.1981.

Dernek ve sendika faaliyetleri önemli kayıtlamalara tâbi tutulmuş, iş uyuşmazlıklarının çözümü Yüksek Hakem Kurulu'nun kararlarına bağlanmıştır.

Yaşama ve kişi dokunulmazlığı hakları önemli ölçüde zarar görmüş, 1964'ten beri uygulamadan düşmüş olan idam cezaları uygulanmaya başlamıştır.

Gözaltı süresi 90 güne çıkarılmış, 3 yıldan az hapis cezaları için temyiz hakkı kaldırılmıştır.

10.000'in üzerinde kamu personeli, yargı kararı olmadan, bir daha kamu hizmetinde çalıştırılmamak üzere görevlerinden çıkarılmıştır⁶⁸.

Vatandaşlık Kanunu'nda yapılan değişiklikle, yurtdışına kaçan pek çok kişi vatandaşlık haklarını yitirmiş ve mal varlıklarına el konulmuştur.

12 Eylül öncesinde olağan mahkemeler önünde yargılanıp haklarında takipsizlik kararı verilerek aklanan bir çok kişi, 12 Eylül rejimi döneminde kurulan sıkıyönetim mahkemelerinde yargılanarak ağır cezalara çarptırılmıştır⁶⁹.

Bu dönemde çıkarılan yasalar ve sivil yargı alanının daraltılmasıyla "*hukuk devleti*" ilkesi de önemli ölçüde zedelenmiştir.

Askeri rejimin bu baskıcı ve keyfi tutumuna karşın vatandaşlara yalnızca "*dilekçe*" özgürlüğü kalmış, MGK'ya dilekçeler yağmıştır⁷⁰.

MGK, 1Kasım 1980 günü "*demokratikleşme programı*"nı açıklamıştır. Bu bildiri MGK Genel Sekreteri Orgeneral Haydar Saltık tarafından bir basın toplantısı yapılarak açıklanmıştır.

Yaklaşık iki ay sonra da, Kenan Evren yılbaşı mesajında demokratikleşme takvimini açıklamıştır. Buna göre, 1982 sonbaharında Anayasa referandumu, 1983 sonbaharında da genel seçimler yapılacaktır⁷¹.

⁶⁸ 12 Eylülcülerin suçlu arama "*paranoyaları*" ile ilgili eleştiriler için bkz. Murat Belge, "Toplumun "Kurtarıcısı" Aydın'dan, Toplumun "Düşmanı" Aydın'a" ve "Önüm, Arkam, Sağım, Solum Düşman; İnanmayan Suçlu!...", *12 Yıl Sonra 12 Eylül*, Birikim yay., 1. baskı, ş.y., Ekim, 1992, ss. 71-77, 87-94.

⁶⁹ 1983 yılında İçişleri Bakanlığınca yayımlanan "*Sorumluluk Bölge Rehberi*" ile binlerce kişi takip edilmiş ve fişlenmiştir. Bkz. Erbil Tuşalp, *a.g.e.*, s. 93.

⁷⁰ "(*Teröristleri*) *asmayalım da besleyelim mi?*" diyerek bu konudaki tavrını açıkça ortaya koyan Evren, yine bir konuşması sırasında, insan hakları ihlalleri ve işkence yapıldığı iddialarına karşı şöyle cevap vermiştir: "*Sevgili vatandaşlarım, ben 12 Eylülden sonra yaptığım konuşmalarında bu konuya birkaç defa değindim. "Biz işkencenin karşısındayız. İşkence insan tarafından yapılmaz. İşkence kanunlarımıza göre de yasaktır..." dedim. Fakat onlar cezaevlerinde yapılan sorgulamaları ve cezaevi nizamlarına uymayan suçlulara, gene kanunların tanıdığı yetkiler çerçevesinde verilen bazı disiplin cezalarını işkence olarak kabul ediyorlar. Belki bunların içinde bazı görevliler, üstlerinden emir almadan, mahkûmlara ve tutuklulara arzu edilmeyen bazı kötü muameleler yapabilirler. Ama bunlar yakalanıp mahkemeye veriliyor, eğer suçluysa gerekli cezayı da görüyor."* Bkz. Erbil Tuşalp, *Tarihle Yüzleşme... Evreninki mi? Özalinki mi?*, Bilgi, 1.baskı, ş.y., Ekim, 1992, s. 20-21, 28; yine bkz. Baskın Oran, *a.g.e.*, s. 68-69.

Fakat bunun tersini düşünen Demirel'e göre: "Askeri müdahalelerin hiçbiri başladığı gibi bitmemiştir. Yeniden müdahaleyi gerektirmeyecek şekilde rejimin işlemlerini sağlayacak düzenlemeler yapıldıktan sonra, seçime gidilecek ve kazanana ülke teslim olunacak. Böyle diyorlar. Bütün bunları yaptıktan sonra acaba neden iktidarı devretsinler? Kendimizi aldatmayalım. İktidarı falan devretmezler"⁷².

Demirel'le bir sohbeti sırasında Bayar da benzer doğrultuda olan şu düşüncelerini dile getirmiştir: "İhtilâller başladığı gibi bitmez. İhtilâlciler ne derlerse tersini yaparlar. Kanaatim budur"⁷³.

Sonuç olarak, İhsan Sabri Çağlayangil'in de ifade ettiği gibi 12 Eylül'ü yapanlar, yapacaklarını söyledikleri işlerin tam tersini yapmışlardır.

Partileri kapatmayacaklarını, partilerin kendilerini yeni Anayasa'ya uydurup çalışacaklarını söyleyip, Danışma Meclisi (DM)'nin açılışından bir hafta önce çıkarılan 2533 sayılı yasa ile tüm siyasi partileri feshedip mallarını hazineye aktarmışlardır.

Parlamentelerin geçmiş faaliyetlerinden dolayı suçlanamayacağı söylenmiş, daha sonra siyasi yasaklar getirilmiştir.

İktidarı en kısa zamanda seçimle gelenlere devredeceklerini söylemiş, kendi yönetimlerinin emrinde olanlara teslim etmeye çalışmışlardır.

Demokrasi kendi kendini kontrol edecek denilmiş, ancak kendi kontrolleri altına alınmıştır⁷⁴.

Nitekim Başbakan Ulusu da oluşturmayı hedefledikleri sistemi şöyle açıklamıştır: "Sayın Cumhurbaşkanı'nın da görüşünü ortaya koymak üzere izah ediyorum; iki büyük parti kurulacak. Böyle olması isteniliyor. Çarçur partilere, küçük partilere prim verilmeyecek.

⁷¹ Bülent Tanör, Korkut Boratav, vd., *a.g.e.*, ss. 29-38; ayrıca bkz. Erik Jan Zürcher, *a.g.e.*, ss. 40-409; yine bkz. Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, ss. 255-259. Evren'in icraatlarının detayları için bkz. Cüneyt Arcayürek, *Demokrasi Dönemecinde Üç Adam*, ss. 89-112.

⁷² Yapılan düzenlemelere karşın Demirel: "Ne yaparlarsa yapsınlar benim kadromu ve bana oy verenleri ortadan kaldırmak mümkün değildir." demiştir.

⁷³ Yavuz Donat, *a.g.e.*, s. 41.

⁷⁴ Cüneyt Arcayürek, *a.g.e.*, s. 168-169. Bu bağlamda, Ecevit ordunun müdahale mantığını şöyle özetlemektedir: "Ordular güvenliği istikrarda aradıklarından, toplumda fazla değişiklikten ürkerler. Çoğulcu topluma geçişin, çağdaşlaşmanın ve gelişimin doğal sonucu olan değişimi de genellikle istikrarı sarsıcı bir etken gibi görme eğilimindedirler. Hemen belirtiyim, ben genel olarak orduların sosyal, kültürel veya siyasal değişime öncülük ettiği veya edebileceği düşüncesine katılmıyorum." Bkz. Tercüman, 11 Temmuz 1986.

Ülke 12 Eylül öncesi durumda olmayacak. Partilerden biri Sayın Demirel ve AP çizgisinde olacak. Diğeri İngiltere'deki İşçi Partisi hüviyet ve felsefesinde, yani devletçi görüşe sahip”⁷⁵.

Ülkenin siyasal ve kurumsal olarak yeniden yapılandırılmasını hedefleyen askeri yönetim, gençliği siyasetten arındırmaya kararlıydı. Bu anlayışa göre soldan gelebilecek her türlü muhalefet belirtisinin ezilmesi gerekiyordu. Zira, müdahale komünizme karşı yapılmıştı.

18 Kasım'da yaptığı bir konuşmada Evren kendisini dinleyenlere şöyle hitap etmiştir: *“Terörle mücadele başlıca görevimizdir, çünkü ülkenin en büyük ve yurttaşları en çok rahatsız eden problemi budur... Sol örgütlere mensup on binlerce kişi her gün ölü ya da yaralı olarak ele geçiriliyor ve adli makamlara teslim ediliyor”⁷⁶.*

Terörle mücadeleyi başlıca görev addeden askeri idarenin iş başında olduğu dönem, Mustafa Erdoğan'a göre: *“Anayasa'nın ruhuyla gayet tutarlı biçimde insan hakları ihlallerinin adeta olağan hâle geldiği bir dönemdir.”*

Ayrıca bu dönem, *“insan haklarının bir felsefe olarak toptan reddedildiği ve ülkedeki bütün sivil ve siyasi oluşumların sindirildiği yıllar”* olmuştur.

Erdoğan bahsi geçen dönemde, 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu'na dayanılarak başta üniversitelerde olmak üzere ihbarcılığa dayanan bir tasfiye mekanizmasının kurulduğunu da iddia etmektedir⁷⁷.

3 yıllık askeri rejim ve öncesindeki 2 yıllık sıkıyönetim anarşiyi durdursa da, 6000 cinayet, 5000 soygun, 4500 hapisane kaçağı ve 150 sabotaj faili, gereken cezalara çarptırılmamış ya da bulunamamıştır⁷⁸.

Darbenin gerekli ve yerinde olduğunu düşünen Celal Bayar, konuyla ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır: *“...12 Eylül öncesinde Türkiye 1908'lerin 31 Mart vakasını yaşatır hale gelmişti. Türkiye bölünme tehlikesi ile burun burunaydı. Sivil hiçbir idarenin yapamayacağı bir icraatın mutlaka yapılması zarureti ortaya çıkmıştı. İşte 12 Eylül harekâtı partilere ne getirmiştir, ne götürmüştür hesabına girmeden söyleyeyim ki, Türkiye için kaçınılmaz olmuştu. Bu harekâtı başka askeri harekâtlarla*

⁷⁵ A.g.e., s. 122; yine bkz. *Cumhuriyet*, 20 Haziran 1983.

⁷⁶ Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 259.

⁷⁷ Musatafa Erdoğan, *a.g.e.*, s. 251.

⁷⁸ Cüneyt Arcayürek, *a.g.e.*, s. 164. 1980-1983 yılları arasında terörle mücadele konusundaki faaliyetlerin detayı için bkz. *A.g.e.*, ss. 202-207.

karıştırmamak lazımdır. Zira bugün Türkiye’de disiplinli bir ordu ve harekâtın başında da ordunun komuta kademesi vardır.

...Bu harekât ile memleket ne kazanmıştır, işte bütün mesele burada. Benim kanaatim o ki, memleket çok şey kazanmıştır. Uçurumun kenarından dönmüştür. Şimdi yapılacak bu yönetime yardımcı olmaktır”⁷⁹.

Kongar’a göreyse; darbe sonrasında , “Türkiye’de inanılmaz şeyler oluyor, bir yandan işçi sendikalarının ve partilerin mallarına el konuyor, öte yandan batmış şirketler ve bankalar devlet eliyle “kurtarılıyor”⁸⁰ işin garibi bütün bunlar liberalizm adına yapılıyordu.

Yine bir yandan Atatürk’ün kişisel vasiyeti değiştiriliyor⁸¹, kurduğu kurumlara el konuyor, öte yandan devletin memurlarına Suudi Arabistan’daki dinci Rabıta örgütünden maaşlar ödeniyor, üstelik bunlar da Atatürkçülük adına yapılıyordu”⁸².

Tüm bu değişikliklerin, ülkeyi demokrasi alanında geriye götürdüğüne inanan aydınlardan Taha Parla’ya göre de: “1980’ler Türkiye’si birçok bakımdan gerilemiş bir toplumdur. Demokratik siyasetin kalmaması, hukuk devletinin sönmesi, insan haklarına saygısızlık, kültürün yoksullaşması, eğitimin tek tipleştirilmesi, değer yargılarının ve ahlâkın yozlaşması, yaşamın her alanında kural tanımazlık ve anomi, laikliğin terk edilmesi, vb, vb”⁸³ aklı gelen neticelerdir.

Bu uygulamalarla art niyetli kişilere kapı aralandığını düşünen Parla sözlerine şöyle devam etmektedir: “...Kapı bir kere aralandıktan sonra başkalarının da geçmek için zorlamayacağını ve devletin köktenci grupları hep eşiğin öbür tarafında tutabileceğinin garantisi yoktur.

⁷⁹ Yavuz Donat, *a.g.e.*, s. 74-75.

⁸⁰ 1983 Temmuz-Ağustos aylarındaki şirket ve banka kurtarma operasyonları çok tepki çekmiştir. Zira bu operasyonlar Bakanlar Kurulu ve Yüksek Ekonomik Kurul’a bildirilmeden yapılmıştır. Konunun detayları için bkz. *A.g.e.*, s. 409.

⁸¹ Atatürk’ün vasiyetinin ve TDK’nin özerkliğinin bozulmasından Tahsin Şahinkaya’yı sorumlu tutan bir görüş için bkz. Oktay Akbal, “Atatürk’ün Vasiyeti Ne Olacak?”, *Cumhuriyet*, 2 Ekim 1986.

⁸² Emre Kongar, *a.g.e.*, s. 5, 209-210. Evren bu eleştirilere, “vasiyeti harfiyen yerine getiriyoruz” diyerek cevap vermiştir. Bkz. Baskın Oran, *a.g.e.*, ss. 151-153.

Rabıta Olayını ilk kez ortaya çıkaran Uğur Mumcu’dur. Bu konuda yazdığı yazı için bkz. Uğur Mumcu, “Rabıta Örgütü”, *Cumhuriyet*, 20 Mart 1987.

⁸³ Taha Parla, *Türkiye’nin Siyasal Rejimi 1980-1989*, İletişim yay., 3. baskı, ş.y., Nisan, 1995, s. 217.

*Neresinden bakılırsa bakılsın 12 Eylül Atatürkçülerinin Türkiye'ye armağan ettikleri anti-laik platform, onunla son derece güç bir yara açmıştır*⁸⁴.

Esasında, ülkeyi gelenekselleştirmeye çalışan bu bir dizi plân, Türkiye'ye özgü değildir. Amerikan sosyal bilimlerinde üretilen “yeniden gelenekselleştirme” tezleri ya da ideolojisi, ABD güdümündeki Batı emperyalizminin nüfuz bölgesindeki “Üçüncü Dünya Ülkelerinde” yürütülen politikaların rehberi olmuştur.

Parla'ya göre: “Din kutusunun içi Asya'da İslâmiyet'le Latin Amerika'da Hıristiyanlık'la doldurulmaktadır.

*Bu bakımdan Türk-İslâm Sentezi gerçek bağımsızlıkçı milliyetçi bir akım olmadığı gibi, MSP ve daha ötesindekilerinki gibi, “Batı Kulübü” karşıtı bir köktenci İslâmcı yaklaşım da değildir. Soğuk savaşın örtük sürekliliği çerçevesinde, Türkiye'deki demokratik ve sol gelişmeleri durdurmak üzere tasarlanmış bir “Türk-İslâm-NATO sentezi” ”dir*⁸⁵.

Dünyadaki tüm örnekler göstermiştir ki, akla gelebilecek her türlü sorun ancak demokrasiyle çözülebilir.

Cindoruk'un ifade ettiği gibi: “Bir milletin ve devletin tehlikeye düştüğü kararını millet adına ancak parlamentolar verebilir”⁸⁶.

16 Aralık 1983'te yayınlanan DYP bildirisinde de belirtildiği gibi, gerçek demokrasinin olmadığı yerde vatandaş, sadece bir kişi, milletler birer insan topluluğu, devletler ise hukuktan mahrum rasgele idareler haline gelirler. Ayrıca millet fakirleşir, sahipsiz kalır, haklarını da arayamaz hale gelir.

Hak aramak yalnız, demokrasinin değil, kalkınmanın ve refahın da temelidir. Hakkını kanunî yollardan arayamayan insanın, açlığına bile çare bulması mümkün değildir⁸⁷.

Demokrasinin bir tarafın etkisinde kalması ve tüm tabakaları birleştirmemesi – çoğulculuk prensibinin uygulanmayışı- Bolivya, Peru ve Ecuador'da olduğu gibi, bir süre sonra değişik çözümleri tekrar gündeme getirebilmektedir⁸⁸.

⁸⁴ A.g.e., s. 220-221. Benzeri görüşler için ayrıca bkz. Murat Belge, “12 Eylül Ve Din”, *12 Yıl Sonra 12 Eylül*, ss. 316-318.

⁸⁵ Taha Parla, a.g.e., s. 220.

⁸⁶ Yalçın Doğan, a.g.e., s. 425-426.

⁸⁷ Hulûsi Turgut, a.g.e., s. 332-333.

⁸⁸ Cüneyt Arcayürek, a.g.e., s. 216.

Tüm bunların yanında, 12 Eylül'ün en büyük yararı, halka demokrasi bilincini aşılıyarak demokrasi kültürü üzerindeki tozları silmesidir. Böylece, Türkiye'nin dört bir yanında “*demokrasi*” bir kavram olmanın ötesinde, ülkenin doğal yönetim biçimi olarak halkın içine sinmeye başlamıştır⁸⁹.

B- Hukuki Zeminin Hazırlanması Ve Demokrasiye Dönüş Çalışmaları

1- 1982 Anayasası

En kısa sürede demokrasiye dönüleceğinin taahhüdünü veren Evren (MGK)⁹⁰, yeni yıl mesajında Türkiye'nin siyasal hayata dönme takvimini açıklamış ve arkasından, demokrasiye dönüşün ilk aşaması olarak, 1 No'lu bildiriye sözü edildiği gibi bir Anayasa hazırlattırarak işe başlamıştır.

Demokrasiye Dönüş çalışmalarıyla Kurucu Meclis görevlendirilmiştir.

Kurucu Meclis, Milli Güvenlik Konseyi (MGK) ve Danışma Meclisi (DM) olarak iki kanattan oluşmakta, kanatlar arasında eşitlik değil ast-üst ilişkisi bulunmaktaydı. MGK'nın belirlediği DM üyeleri birer “*danışman*” durumundaydı⁹¹. Yasa ve anayasa yapımında son söz hakkı ve hükümeti denetleme yetkisi de yalnızca MGK'ya aitti.

DM 160 üyeden oluşacak, bunun 120'si her ilin valisinin önereceği adaylar arasından MGK tarafından seçilecekti. 40 üyenin ise doğrudan doğruya MGK'ca seçilmesi öngörülmüştü.

Ayrıca, Siyasi Partilerin Feshine Dair Kanun'la da DM üyeleri, parti etkilerinden tamamen arındırılmak istenmiştir.

MGK tarafından belirlenen DM üyeleri; Orhan Aldıkaçtı (başkan-hukuk profesörü), Şener Akyol (sözcü-hukuk profesörü), Kemal Dal (hukuk profesörü), Muammer Yazar (Anayasa Mahkemesi emekli üyesi), Feyzi Feyzioğlu (hukuk profesörü), Feyyaz Gölcüklü (Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyesi, profesör),

⁸⁹ Yalçın Doğan, *a.g.e.*, s. 426.

⁹⁰ Evren'e göre demokrasiye yeniden dönülmeyecektir, çünkü demokrasi kaldırılmamıştır. Bkz. Kenan Evren, *Kenan Evren'in Anıları*, II, Milliyet yay., 1. baskı, ş.y., Ocak, 1991, s. 47.

⁹¹ DM Başkanlığına Sadi Irmak seçilmiştir.

Mümin Kavalalı (emekli Yargıtay üyesi), Feridun Ergin (iktisat profesörü), Turgut Tan (Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyesi, doçent), Rafet İbrahimoglu (Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Genel Sekreteri), İhsan Göksel (emekli korgeneral), Hikmet Altuğ (profesör, tıp doktoru), Teoman Özalp (İstanbul Teknik Üniversitesi gemi inşa fakültesi profesörü), Recep Meriç (tarımcı, Tarım Orman Bakanlığı emekli müsteşar yardımcısı), anayasa taslağını hazırlayarak, kesinleştirmek üzere MGK'ya sunmuşlardır⁹².

DM Genel Kurulunca seçilen 15 kişilik Anayasa Komisyonu, çeşitli kurum ve kuruluşlardan (üniversiteler, yüksek mahkemeler, sendikalar, meslek kuruluşları, vb.), anayasa konusundaki görüşlerini istemiştir. Onların hazırladıkları raporlar, komisyonun anayasa taslağını oluşturmasına yardımcı olmuştur⁹³. Ancak bu kuruluşların görüşlerini açıklamaları, MGK'nın iznine bağlanmıştır.

MGK'nın, 12.02.1982 tarih ve 65 sayılı kararı ile Anayasa tartışmaları şu sınırlar içerisinde serbest bırakılmıştır:

-Feshedilen partilerin genel başkan ve yardımcıları, genel sekreter ve yardımcısı, genel yönetim kurulu üyeleri dışında kalan üyeleri, Anayasa Komisyonu isterse kişisel görüşlerini yükseköğretim kurumlarında ya da Sıkıyönetim Komutanlıkları izin verirse bilimsel toplantılarda kişisel görüşlerini açıklayabilirler.

-Yine eğer Anayasa Komisyonu isterse, Anayasa ile doğrudan ilgili kurum ve kuruluşlar görüşlerini iletebilirler.

-Bunların dışında kalan ve her türlü siyasi faaliyette bulunmaları yasaklanmış olan kurum ya da tüzel kişiler bu konuda görüş beyan edemezler⁹⁴.

17.07.1982'de komisyon taslağı açıklayınca çok ağır eleştirilerle karşılaşmıştır.

Bu arada MGK, tartışmaları düzene sokmak için 70 No'lu kararını yayınlamıştır. Böylece 52 ve 65 No'lu eski kararlar kaldırılarak tartışma yasağı esnetilmiştir.

Diğer yandan, kararın 3. maddesiyle de, Anayasa referandumunda halkın oyunu etkileyecek telkinler yasaklanmıştır. Ancak, oyları "evet"e çevirecek telkin serbest bırakılmıştır.

⁹² Yavuz Donat, *a.g.e.*, s. 237-238; yine bkz. Hasan Cemal, *a.g.e.*, s. 553.

⁹³ Aydınlar Ocağı, 18 Mayıs 1982'de "T.C. Anayasası için teklif" başlığını taşıyan 34 maddelik bir anayasa taslağı hazırlayarak, MGK'ya göndermiştir. Bu taslaktaki maddelerin, 1982 Anayasası'nın amaç ve kapsamını tam olarak yansıtmaması da dikkate değer bir husustur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hulûsi Turgut, *a.g.e.*, ss. 35-40.

⁹⁴ Detaylı bilgi için bkz. *Resmî Gazete*, S: 17604, 13.02.1982.

Taslak üzerindeki sert tartışmalar bitip maddeler oylandığında ise, tek olumsuz oy Tunceli temsilcisi Kamer Genç'ten gelmiştir.

Bir ay sonra yapılan ikinci tur görüşmelerin sonunda yapılan oylamada, 120 kabul, 7 red, 12 çekimser oyla taslak, Danışma Meclisi'nde kabul edilmiştir.

DM anayasayı değil, anayasa tasarısını hazırlamıştır. Çünkü, belirlenen yönteme göre, DM'nin hazırladığı anayasa tasarısı MGK'ya sunulacak, Konsey de istediği değişiklikleri yaparak tasarıya son şeklini verecek, böylece anayasa hazırlanmış olacaktı ve öyle de oldu.

MGK, kendisine gelen tasarımı ele almış, tasarımın bazı maddelerini birleştirmiş, bazılarını çıkartmış ve karşımıza 1982 Anayasa metnini çıkarmıştır⁹⁵.

1982 Anayasası, 177 maddeden oluşmaktadır. Bu 177 maddeden yalnızca 8'i DM'nin tasarısından aynen alınmıştır. Konsey DM tasarısındaki 32 maddenin numarasını ya da kenar başlığını değiştirmiş, ama özünü aynen almıştır. Geriye kalan maddelerden 6'sı metinden çıkarılmış, tasarıya 5 yeni madde eklenmiş, 132 madde ise değiştirilerek kabul edilmiştir.

Kısacası MGK, üyelerini atayarak kurduğu DM'nin anayasa tasarısını beğenmemiş, bu tasarımı % 77 oranında değiştirmiştir⁹⁶.

2707 sayılı ve 24 Eylül 1982 tarihli "*Anayasanın Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun*"la, anayasa halkoyuna sunulmuştur⁹⁷.

Bu kanun gereği, anayasanın açıklanması ve tanıtılması serbest, ancak eleştirilmesi yasaktı.

Yine bu yasaya göre referanduma katılmayıp oy kullanmayanlar beş yıl süre ile seçme ve seçilme hakkından yararlanamayacaklardı⁹⁸.

Propaganda çalışmaları başladığında MGK bu kez de 65 ve 71 No'lu kararlarını açıklamıştır. 65 No'lu kararlar siyasal faaliyetler ve propaganda hakları kısıtlanırken 71 No'lu karara göre ise: "*Anayasanın geçici maddeleri ile Devlet Başkanının Radyo-Televizyonda ve yurt gezilerinde yapacakları Anayasayı tanıtmaya konuşmaları hiçbir*

⁹⁵ Zaten 1982 Anayasası'nın birçok hükmü, daha önce yürürlüğe konulan yasalara uygun olarak düzenlenmiştir. Yani, kural "*yasaların anayasaya uygun olması*" iken, 1982 Anayasası yasalara uygun olarak hazırlanmıştır. Bkz. Zafer Üskül, *Türkiye'nin Anayasa Sorunu*, AFA yay., ş.y., Şubat, 1991, s. 23.

⁹⁶ A.g.e., s. 20.

⁹⁷ Kanunla ilgili detaylı bilgi için bkz. *Resmi Gazete*, S: 17823, 25 Eylül 1982.

⁹⁸ Bülent Tanör, Korkut Boratav, vd., a.g.e., ss. 39-41.

surette eleştirilemez ve bunlara karşı yazılı veya sözlü herhangi bir beyanda bulunulamaz” hükmü getirilmiştir⁹⁹.

Bu dönemde, Anayasaya karşı kampanya başlattıkları gerekçesiyle gözaltına alınanlar olmuştur¹⁰⁰.

Demirel, MGK’nın bu tek taraflı, anti-demokratik kararını, bir konuşması sırasında şöyle eleştirmektedir: “MGK’nın 70 ve 71 sayılı kararları, aslında referandum aleyhinde konuşulamayacağını, aleyhinde konuşanların sıkıyönetim yasaklarını ihlal etmiş sayılacağını ve bu davranışın cezayı mucip olduğunu halka anlattı¹⁰¹.”

Nitekim aleyhte konuştu diye birçok kişiyi tutukladılar, hapisanelere götürdüler. Haklarında mahkemeler açtılar.

“...Öyle bir Anayasa yaptık ki, zaten bunun nesine hayır diyeceksiniz. Yani daha iyisi olmaz ki, evet demeyip de ne diyeceksiniz...” biçiminde bir tavırla vatandaşın önüne çıkmıştır.

Bir tarafta “hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir” diyeceksiniz, öte taraftan “öyle olmasına öyledir ama, millet bizi bunun da üstünde tanıyor” gibi çıkmaza girmiştir Türkiye¹⁰².

Tüm bu spekülasyonlara rağmen, Kenan Evren’in RTV konuşmasıyla başlayan Anayasayı Tanıtma Kampanyası, Evren’in il konuşmalarıyla sürüp RTV konuşmasıyla, 05.11.1982’de sona ermiştir¹⁰³.

Cüneyt Arcayürek’e göre, referandum günü geldiğinde anayasanın kabul oyu alacağından emin olan siyasilerin tek amacı, olumlu oyların yüksek oranda çıkmamasıdır. Zira bu sonuç, hem Anayasa’yı bir an önce delmelerine hem de yasakların bir an önce kalkmasına yol açabilecekti¹⁰⁴.

7 Kasım 1982 tarihine gelindiğinde, Evren’in bile ancak % 60-65 oranında oy alacağına inandığı anayasa, halkın % 92’sinin onayını alarak tahminleri altüst etmiştir¹⁰⁵.

⁹⁹ Detaylı bilgi için bkz. *Resmi Gazete*, S: 17604, 13 Şubat 1982.

¹⁰⁰ *A.g.e.*, s. 41.

¹⁰¹ Ayrıntılar için bkz. *Resmi Gazete*, S: 17773, 5 Ağustos 1982; S: 17845, 21 Ekim 1982.

¹⁰² Cüneyt Arcayürek, *a.g.e.*, s. 139.

¹⁰³ Anayasa propagandası çalışmaları için bkz. Zafer Üskül, *a.g.e.*, s. 21.

¹⁰⁴ Cüneyt Arcayürek, *a.g.e.*, s. 108-109.

¹⁰⁵ Anayasanın alternatifinin olmayışı olumsuz oyları engellemiştir.

Olumsuz oy vermek belirsizliğe destek olmak ve askeri rejimin sürmesine razı olmak anlamına geldiğinden, demokrasiye geçilmek isteniyorsa bu metne olumlu oy verilmeliydi.

Bunun bir şantaj olduğunu, Anayasa Komisyonu Başkanı Prof. Orhan Aldıkaçtı da şu sözlerle itiraf etmektedir: “*Bizim Anayasamız kabul edilecektir. Kesin... Çünkü Anayasanın kabul edilmesi demek, Siyasi Partiler Kanununun yapılması ve seçime gidilmesi demektir... Seçmen bunu değerlendirecek ve bir an evvel normal düzene geçilmesi için Anayasaya oy verecektir*”¹⁰⁶.

Sıralanan nedenlerden ötürü, referandum sonucunda Anayasa ezici bir çoğunlukla kabul edilmiş ve Evren Paşa da “*Cumhurbaşkanı*” sıfatını kazanmıştır¹⁰⁷.

Avrupa’da, hiçbir referandumda % 90’nın üzerinde oy toplanamamıştır. Sadece Papadopoulos, Marcos, Humeyni ve Ziya Ül-Hak bu oranda oy alabilmiştir.

Anlaşılacağı gibi, otoriter rejimlere meşruluk kazandırmak amacıyla yapılan bu seçimlerde, halk, başka çaresi olmadığı için “*evet*” demek zorunda kalmıştır.

Oysa millet ve devlet arasında bir sözleşme olan anayasa bir kişi ya da kadro için yapılamaz¹⁰⁸.

Başından beri uygulamaların en büyük muhalifi olan Demirel, referandumu şöyle değerlendirmektedir: “*Hayır demeyi yasak ettiler. Korkudan kırmızı kâğıt koymadılar hayır için. Red kâğıdı mavidir. 1961 referandumundaki, “hayır diyelim hayır olsun” sloganı işler diye korktular. Ödleri koptu. Küçük yerleşim üniteleri üzerinde büyük baskı uyguladılar. Hayır demeye karşı çok zecri tedbirler alındı. Kimseyi kıpırdatmadılar. Çok garip işler oldu*”¹⁰⁹.

Taha Parla’ya göre ise, 7 Kasım 1982’de Türkiye’de yapılan oylama bir “*referandum*” değil, “*plebisit*”tir. Çünkü referandum, karar ya da yasaların, yasa

¹⁰⁶ *Cumhuriyet*, 26 Ocak 1982.

¹⁰⁷ Yüksek Seçim Kurulu (YSK)’nun bildirdiği kesin sonuçlara göre: Anayasa Referandumu için

Kayıtlı Seçmen	20.690.914	
Katılan	18.885.488	(% 91.27)
Geçerli Oy	18.841.990	
Kabul Oy	17.215.559	(% 91.37)
Red	1.626.431	(% 8.63)

Bkz. Bülent Tanör, Korkut Boratav, vd., *a.g.e.*, s. 41-42.

¹⁰⁸ Cüneyt Arcayürek, *a.g.e.*, s. 139-140.

¹⁰⁹ Yavuz Donat, *a.g.e.*, s. 269.

meclislerince ya da halk inisiyatiflerince halkoyuna sunulmasıdır. Yani, “*Referandum*”u halk talep eder.

Plebisit ise, karar ya da yasaların, kişisel iktidarlar ya da fiili yönetimlerce halkoyuna sunulmasıdır. Yani plebisiti yaptıran, kişiler ya da seçimle gelmemiş atanmış kurullardır.

Referandumda halk karar alma sürecinin başında varken, plebisitte halkın katılımı olmadan önceden belirlenmiş bir metin ya da yapılmış bir iş vardır.

Plebisit, “...*anti demokratik yönetimlerin darbelerine, oldu-bittilerine, karar ve eylemlerine yapay bir meşruiyet kazandırmak için başvurulmuş bir halkoylaması türüdür. Demokratik anayasalar ve rejimler kurduğu da görülmemiştir*”¹¹⁰.

Anayasanın geçici 1. maddesiyle, Anayasanın kabulüyle birlikte, MGK Başkanın da Cumhurbaşkanı olacağı hükmü getirilmiştir. Bu yöntemle devlet başkanlığının aceleye getirilmesi, adaysız ve seçimsiz belirlenmesi demokrasiyle bağdaşmamaktadır¹¹¹.

İki ayrı sandığın karışıklığa yol açabileceğini iddia eden ve ısrarla tek sandık isteyen Evren’e karşı ABD de, anayasa oylaması ve Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ayrı sandıklarda yapılması gerektiğini dile getirmiştir.

Aynı görüşte olan Celâl Bayar’a göre de, tek oylamaya Avrupa ters bir tavır alabilirdi. Ayrıca, Evren halk tarafından sevilen, popülaritesi yüksek bir liderdi. Aynı ayrı sandıklarda seçime ve oylamaya gidilmesi daha iyi olacaktı.

Bayar, Evren’e yazdığı mektupta da, Cumhurbaşkanının bu şekilde seçilmesinin ne kadar isabetli olduğunu sormuş, mektubunun sonunda “*Paşa Hazretleri, siz namzet olsanız seçilecek kudrettesiniz*” demiştir¹¹².

“*Cumhurbaşkanı seçimi emrivâkisi*” eleştirilerine karşın Evren, Basın ve Halkla İlişkiler Danışmanı Ali Baransel aracılığıyla yaptığı açıklamada, kendisinin Cumhurbaşkanlığı ve Anayasa oylamasının ayrı ayrı yapılmasını istediğini, ancak konunun görüşüldüğü toplantıda çoğunluk bunu istemediği için Anayasa ve Cumhurbaşkanlığı seçiminin aynı sandıkta yapıldığını söylemiştir¹¹³.

¹¹⁰ Taha Parla, *a.g.e.*, ss. 189-194.

¹¹¹ Bülent Tanör, Korkut Boratav, vd., *a.g.e.*, s. 41.

¹¹² Yalçın Doğan, *a.g.e.*, s. 191-192.

¹¹³ *a.g.e.*, s. 10. “*Aynı sandık, ayrı sandık, ne fark edecek? Fazladan masraf olacak*”, düşüncesinde olan Evren’in konuyla ilgili, İzmir’de 1 Kasım 1982’de yaptığı konuşmasının detayları için bkz. Baskın Oran,

Alternatiflerin yokluğu, hükümet propagandasının etkililiği ve muhalefetin güçsüzlüğü yanında, rejim karşıtlarının askeri rejimin devamına bir zaman sınırlaması getirmek istemesi, rejim yandaşlarının da, rejimin hiç değilse 1989'a, belki de 1997'ye kadar devamına imkân vereceği düşüncesiyle olumlu oy kullandıkları 7 Kasım Pazar gününün gecesini Evren Paşa müdahalenin sonrasını şöyle değerlendirmektedir: “*Şimdiye kadar her şey iyi cereyan etti. İktidar elimizde olduğu için istediklerimizi yaptırabildik. Bazı meselelerde istediğim olmadıysa da bunlar o kadar mühim sayılmaz. Ama bundan sonra önümde daha zor ve meşakkatli günler olacak. Partiler kurulacak. Eski siyasi partilerin önde gelenleri boş durmayacaklar, kapatılan partilerin devamı sayılacak yeni partiler kurmaya çalışacaklar. Bunlarla da mücadele sürdürülecek. Normal düzene geçiş için takvim nasıl olacak? Partiler kurulup TBMM teşekkül ettikten sonra görevim daha zorlaşmayacak mı?*”¹¹⁴

Hazırlanışından kabulüne, hatta günümüze değin birçok tartışmaya konu olan 1982 Anayasası, 19 Ekim 1982 günü resmen açıklanarak yürürlüğe girmiştir.

Yeni anayasa ile birey ve toplum sınırlanırken iktidarın önü açılmıştır. Yani, yeni anayasa, yönetilenlerden çok, yönetenlerin hizmetindedir.

Yeni anayasa ile 12 Eylülcülerin rejim üzerindeki otoritesi bir süre daha devam etmiştir. Böylece, demokrasiye döndükten sonra bile bir “geçiş dönemi” yaşanmıştır¹¹⁵.

Parla'ya göre: “1982 Anayasası'nın, Türkiye anayasaları içinde en çok yıpranan ve meşruiyeti en fazla sorgulanan Anayasa olmasının bir nedeni, getirdiği sistem ise öteki nedeni de, yapılışında demokratik temsil ögesinin bulunmamasıdır.

...1982 belgesi, ...değiştirilmekle yetinilmeyip yerine yepyeni bir temel kanun konulması gereken bir metindir.

...1982 belgesi, 1961 Anayasası ile getirilen özgürlükler rejimini ve yargı bağımsızlığını yok etmiştir.

...bir yandan 1961'de nokta nokta çizgiler halinde bulunan ve 1971-73 değişikliklerinde düz çizgiler olarak birleştirilen, Yasamanın üstünlüğü aleyhine

a.g.e., s. 120-121; yine bkz. Kenan Evren, *Kenan Evren'in Anıları*, III, Milliyet yay., 1. baskı, ş.y., Ocak, 1991, s. 283.

¹¹⁴ Cüneyt Arcayürek, a.g.e., s. 103.

¹¹⁵ Anayasanın getirdiği yenilikler konusunda detaylı bilgi için bkz. Bülent Tanör, Korkut Boratav, vd., a.g.e., ss. 43-50.

*Yürütmeyi (parti - hükümeti anlamında değil, devlet bürokrasisi anlamında) güçlendirme yönündeki hüküm ve yapıları koyulaştırıp kalınlaştırmış; bir yandan da yeni yapılar getirmiştir*¹¹⁶.

Madde 110'a göre Meclis dışından da seçilebilen Cumhurbaşkanı, 114. maddeye göre, göreviyle ilgili işlemlerden de sorumlu değildir.

153. maddeye göre, “*Cumhurbaşkanı'nın Anayasa'da tek başına yapacağı öngörülen işlemleri, yargı denetimi dışındadır.*”

Yine anayasanın çeşitli hükümleri gereğince, Cumhurbaşkanı birçok kurul ve kurumun üyelerini atama yetkisine de sahiptir.

Anayasanın 93, 95, 118, 120 ve 121. maddeleri gereğince, sözde görevi danışma makamı olan Devlet Konseyi üyeleri, atanmış üyeler oldukları halde seçilmişlerle aynı, hatta daha fazla haklara sahip olup, Yasama ile Yürütme'nin kesiştiği noktada etkin bir işleve sahip olmuşlardır¹¹⁷.

1982 Anayasası, demokrasilerde yalnızca yürütmenin başı olması gereken cumhurbaşkanının görevlerini, “*yürütmeyle, yasamayla, yargıyla ilgili görev ve yetkileri*” diye tek maddede toplanmıştır¹¹⁸.

Yine 1982 Anayasası uyarınca, Cumhurbaşkanının tek başına, re'sen yaptığı işlere karşı yargı yolu kapalıdır. Cumhurbaşkanı Anayasa Mahkemesi'nde (Yüce Divan), sadece “*vatana ihanet*” suçundan yargılanabilir. Bu da ancak, TBMM üye tam sayısının 3/4'ünün isteğiyle olabilir.

Anayasanın 7. maddesi ile de Yasama yetkisinin bir kısmı seçilmiş meclisin elinden alınmıştır.

86. maddesi ile Bakanlar Kurulu'na kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verilmiş, böylece milli iradenin temsilcisi ve vekili olmayan, atanmış bir kurul, seçimle gelmiş Yasama Meclisi'nin yetkilerine ortak edilmiştir¹¹⁹.

87. maddeye göre, yabancı devletlerle ve uluslar arası kuruluşlarla yapılan antlaşmaların bazıları antlaşmadan sonra Meclis tarafından onaylanacak, bazıları içinse bu zorunluluk söz konusu olmayacaktır.

¹¹⁶ Taha Parla, *a.g.e.*, s. 77-78.

¹¹⁷ *A.g.e.*, ss. 54-56 ve 113-115.

¹¹⁸ *A.g.e.*, s. 214-215.

¹¹⁹ Nurşen Mazıcı, *Türkiye'de Askeri Darbeler Ve Sivil Rejime Etkileri*, Gür yay., İstanbul, 1989, s. 126-127.

88. maddeye göre, TSK'nin silah kullanmasına karar yetkisine TBMM'nin yanında Cumhurbaşkanı da eklenmiş ve Cumhurbaşkanı onaylarsa TBMM'nin onayına ihtiyaç kalmayacağı da belirtilmiştir.

109. maddeyle kanunları inceleme ve onaylama yetkisine Devlet Danışma Konseyi (istişarî olmasına rağmen) de ortak edilmiş, böylece meclisi denetleyen bir üst kurul oluşturulmuştur.

Kanunları inceleme ve geri gönderme süresi hususunda bir sınırlama getirilmediği için de geciktirmelerin ve fiili durdurmaların önü açılmıştır.

Tüm bunların yanında, Cumhurbaşkanı'na tanınan çok geniş atama yetkileri neticesinde Yargı, Yürütme'nin bir kolu durumuna gelmiştir.

Yürütme Yargı denetiminden çıktığı gibi, üst kurulları Yürütmece atanan bir Yargı'nın bağımsızlığı da tartışmaya açıktır.

Yine 190. maddeye göre, Cumhurbaşkanı, kendi atadığı Cumhuriyet Başsavcısı ve Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun belirleyeceği Yüce Divan huzurunda yargılanabilecektir.

1982 Anayasası ile güçler ayrılığı ile güçler arasındaki denge ilkeleri bozulmuştur.

Anayasa'da özgürlüklerin durumu ise şöyledir: 12, 13 ve 14. maddeler temel hak ve özgürlükleri açıkça sınırlandırırken, 26, 27 ve 28. maddeler ise, bilim, düşünce ve basın özgürlüklerini "izin sistemi"ne bağlayarak dolaylı olarak sınırlandırmaktadır.

33 ve 34. maddelerle, önce şeklen ve usulen sınırlandırılan dernek ve sendika hakkı fiilen de yasaklanmaktadır.

Parla'ya göre amaç, "...bireyi devlet karşısında atomize etmek, onların çıkarlarını ve amaçlarını gerçekleştirebilecekleri ikincil örgütlenmelerini yasaklayarak, devlet karşısında korunmasız bırakmaktır."

57, 58 ve 59. maddelerle, grev hakkı kısıtlanıp işçi işveren uyuşmazlıklarında, devletin zorunlu hakemliği-Yüksek Hakem Kurulu-anayasal hüküm haline getirilmiştir.

Oysa siyaset, "...toplumdaki tüm baskın grupların her an içinde olduğu bir faaliyettir..."

...Çağdaş demokrasi kuramında, siyasal partilerin yanı sıra sendikal faaliyetler, sınıf mücadelesinin demokratik yöntemle yürütülmesinin ana mekanizmalarıdır. Çünkü ekonomik güçsüzlük, ancak siyasal ve hukuksal alandaki eşitlik ile yumuşatılabilir."

Toplumsal grupların örgütlü siyasal katılım biçimlerine yasaklar getiren, siyasal katılımı sadece kişinin oy vermesine indirgeyen ve insanları depolitize eden bu yaklaşım, Anayasa'nın 78. maddesinde de görülmektedir.

77. maddeye göre, “*siyasi partiler, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır. ...izin almadan kurulurlar*” denilmekte ama hemen arkasından 78. maddede tüzük ve program kısıtlamalarına, yönetici ve faaliyet türlerinin, dernek ve sendikalarla ilişkilerinin sınırlanmasına yer verilmektedir.

Devlet Denetleme Kurulu ve Anayasa'nın 158 ve 159. maddeleri ile, sivil toplum örgütleri ve meslek kuruluşları da, kamu kurumları ve memurlar gibi denetim altına alınmıştır.

Böylece Yürütme üstünlüğüne dayalı devlet, toplumu içinde eritmiştir. Parla'nın da ifade ettiği gibi, “*Devlet karşısında toplumsal örgütlenmenin olmadığı yerde, birey de yoktur*”¹²⁰.

1982 Anayasası'na göre; tüm üyeleri Meclis dışından seçilebilecek olan Bakanlar Kurulu, TBMM üstünde olağanüstü yasama yetkileri kullanabilecekken, yürütme karşısında bağımlı, Cumhurbaşkanı–Devlet Danışma Konseyi-MGK üçlüsünün siyasal kararlarının uygulayıcısıdır.

Diğer yandan, Anayasa'nın 86/3. maddesine göre, Bakanlar Kurulu'na kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi veren TBMM ya da Bakanlar Kurulu değişse bile bu yetki kullanılmaya devam edilecektir¹²¹.

134. madde ile de “*askeri otoritenin sivil otoriteye tâbi olması*” kuralı tersine çevrilerek, MGK'nın aldığı kararların “*Bakanlar Kurulu için uyulması gereken tavsiyeler*” olduğu belirtilmiştir.

“*Uyulması gereken tavsiyeler*” tamlaması dil kurallarına aykırı olduğu gibi bir paradoksu da içermektedir. Zira hiçbir tavsiye zorunlu olamaz.

Böylece, Yasamanın üstünlüğü ve halk iradesi ilkeleri tekrar zedelenmiştir.

Yeni Anayasa ile, MGK başkanlığını da artık Başbakan değil, Cumhurbaşkanı yapacaktır¹²².

¹²⁰ Taha Parla, *a.g.e.*, ss. 53-65; ayrıca bkz. 1982 Anayasası.

¹²¹ *A.g.e.*, s. 117-118.

¹²² *A.g.e.*, s. 57.

Anayasanın 77 ve 78. maddeleriyle parti kurma hakkı ve parti faaliyetleri kısıtlanmıştır¹²³. Öyle ki, oy ve meclis çoğunluğuna sahip olan parti, kendisine tâbi olması gereken idareden yeni izin almadan, önceden Yürütme organınca verilmiş olan tüzük ve programını bile değiştiremeyecektir.

Parla'nın da ifade ettiği gibi, 1982 Anayasası hükümlerine göre “*partiler “parti” olamayacaktır; seçim yoluyla iktidar mücadelesinde “siyaset” yapamayacaktır; oy ve meclis çoğunluğu sağlasa bile “iktidar” olamayacaktır; hükümet olsa bile hükümet edemeyecektir; milli iradenin temsilcisi olduğu halde temel siyasal kararları alamayacaktır; seçim ve vekâlet dönemi belli olduğu halde bunu tamamlamayacaktır*”¹²⁴.

Önemli siyasal kararların, Kabine ve TBMM yerine, Devlet Başkanı-Cumhurbaşkanlığı Konseyi-MGK üçgeninde alındığı, “*siyasetin yerini idareye bıraktığı*” bu anayasa¹²⁵ baskı gruplarının demokratik toplumdaki ağırlıklarını dışlayarak partilerin derneklerle, sendikalarla, vakıflarla, kooperatiflerle ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarıyla işbirliği yapmasını yasaklamıştır¹²⁶.

Bu anayasa katılımcılık anlayışı açısından 1961 öncesine dönmüş¹²⁷, siyasal katılmayı, sadece bunun en düşük biçimi olan seçme ve seçilme hakkına indirgemıştır¹²⁸.

Temel haklar ve özgürlükler açısından da, 1961 Anayasası önceliği kişiye ve devletin kişiyi özgürleştirmesine verirken, 1982 Anayasası önceliği devlete ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne vermektedir.

Anayasanın en çok tartışma yaratan paradokslarından biri de; Başlangıçta, Genel Esaslarda ve birçok maddede, Atatürkçülüğü resmi ideoloji ilan eden ve laikliği

¹²³ 84. madde uyarınca da parti değiştirenlerin TBMM üyeliği Meclis'in salt çoğunluğuyla düşüyordu. Özal, bu maddeyi daha sonra SODEP-HP birleşmesine karşı koz olarak kullanmıştır. Bkz. Bülent Tanör, Korkut Boratav, vd., *a.g.e.*, s. 63.

¹²⁴ Taha Parla, *a.g.e.*, ss. 111-113; ve Parla'nın yorumunun dayanakları için bkz. Anayasa madde: 78/2 ve 78/5. Anayasa'nın siyasi yasak getiren 4. maddesiyle ilgili bir yorum için bkz. Yavuz Donat, *a.g.e.*, s. 268.

¹²⁵ Taha Parla, *a.g.e.*, s. 79.

¹²⁶ Cem Eroğul, *Devlet Yönetimine Katılma Hakkı*, İmge, Ankara, Kasım, 1991, s. 29.

¹²⁷ 1961 Anayasasını beğenmeyen ve sinsice hazırlandığını, ülkeyi kötüye götüren, bize uymayan hazır bir elbise olduğunu söyleyen Evren, 1982 Anayasası için, “*Bu reaksiyon bir Anayasadır. 50'lerin çoğunluğuna son vermek için buna mecburduk*” demektedir. Bkz. Cüneyt Arcayürek, *a.g.e.*, s. 85.

¹²⁸ Cem Eroğul, *a.g.e.*, s. 29.

tekrarlayan belgenin 136. maddesinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görevlerinin ifade edilmesidir.

42. maddeye göre, eğitim ve öğretimin Atatürk ilke ve inkılâpları doğrultusunda yapılması öngörülürken, Başlangıçtaki “*Türklüğün tarihî ve manevî değerleri*” ibaresiyle zorunlu din derslerine anayasal dayanak oluşturulmuştur¹²⁹.

Özetle, devlet yapısını militarize eden 1982 Anayasası, hem askeri bürokrasiye “*demokratik norm dışı*” bir yer vermesiyle, hem de askeri hukuku çoğu kez sivil hukukun önüne geçirmesiyle, Parla'nın ifadesiyle, “*Türkiye'nin neredeyse bir garnizon devleti olarak yönetilmesine*” imkân sağlamıştır¹³⁰.

Tanör'ün de ifade ettiği gibi; liberal anayasalardan ve 1961 Anayasası'ndan farklı olarak, özü itibarıyla “*güçlü devlet ve otoriter idare*” kavramlarına daha fazla önem veren 1982 Anayasası, “*otoriter karakterdeki bir devlet hukukunu global toplumun bütün doruklarına zerk etmek işlevini yüklenen*”, demokratik-liberal anayasa anlayışını tersine çeviren bir “*anti-anayasadır*”¹³¹.

Zafer Üskül'e göreyse, bunca aksaklıklarla dolu ve demokrasinin önünde bir engel teşkil eden 1982 Anayasası, “*tarihin çöplüğüne atılmalı, yerine yepyeni bir anayasa yapılmalıdır*”¹³².

2- Diğer Kanunlar, Kararlar, Siyasi Yasaklar Ve Sınırlamalar

Yeni Anayasanın kabulünden sonra 13 ay daha iktidarda kalan MGK, yeni yasaları yapma işini TBMM'ye bırakmak yerine bizzat yapmayı tercih etmiştir¹³³. Çünkü MGK'nın işlemleri anayasa yargısı denetiminin dışında olacağından, anayasaya

¹²⁹ Taha Parla, *a.g.e.*, s. 203.

12 Eylülcüler, zorunlu din derslerini anayasaya koyarak din derslerinin ehil kişilerce öğretilmesini sağlamayı amaçladıklarını, böylece laikliğe aykırı davranmadıklarını, bilakis laikliğe hizmet ettiklerini savunmuşlardır. Bkz. Kenan Evren, *a.g.e.*, s. 309.

¹³⁰ Taha Parla, *a.g.e.*, ss. 134-136.

¹³¹ Bülent Tanör, Korkut Boratav, vd., *a.g.e.*, s. 154-155.

¹³² Zafer Üskül, *a.g.e.*, s. 69.

¹³³ Bu yasalar içerisinde askeri alanı ilgilendirenler son derece geniş yer tutar. Bu durumda göstermektedir ki, TSK yıllardan beri sivil iktidardan beklediği bu değişiklikleri bu fırsattan yararlanarak bizzat gerçekleştirmek istemiştir. Bkz. Bülent Tanör, Korkut Boratav, vd., *a.g.e.*, s. 50.

konulamayan demokratikliği tartışmalı bazı hükümler bu vesileyle yasalaştırılabilecektir.

Askeri yönetim sırasında, demokratik düzene dönüşün ilk adımı olarak, 07.04.1983'te 298 sayılı kanuna ek, seçmen kütüklerinin düzenlenmesiyle ilgili yasa yürürlüğe konmuştur.

24.04.1983'te 2820 No'lu Siyasi Partiler Kanunu çıkarılmıştır¹³⁴. Aynı tarihte, siyasal faaliyetleri serbest bırakan, ancak yine önemli kısıtlamalar öngören 76 sayılı karar da çıkarılmıştır¹³⁵. Böylece 70 sayılı karar kaldırılmıştır.

29.04.1983'te siyasal hakları 5 ile 10 yıl süreyle kısıtlananların listesi yayınlanmış, 31.05.1983'te de Büyük Türkiye Partisi (BTP), feshedilmiş bir partinin devamı olduğu gerekçesiyle, MGK'nın 79 sayılı kararıyla kapatılıp 16 eski siyasetçi Çanakkale'de zorunlu ikâmete tâbi tutulmuştur¹³⁶.

Demirel'e göre kendisini Çanakkale'de ikâmete mecbur eden, BTP'yi kapatan, AP ve CHP'yi "biçen" 79 sayılı karar tam bir sürprizdir. Çünkü Anayasa'ya, sadece Anayasa Mahkemesi'nin partileri kapatacağı hükmü konmuştur¹³⁷.

BTP'nin kapatılmasını "yeni demokrasiye darbe" olarak nitelendiren Batı basınının, 79 sayılı MGK kararına bakışı ise birkaç örnekte şöyle yansımaktadır:

The Guardian: "Adeta ikinci bir darbe niteliğindeki bu hareketin yarattığı şokun dinmesi ve ortamın sakinleşmesi için aylar geçecektir.

¹³⁴ Bu kanun, "lider sultasını" ortadan kaldıracağına daha çok kuvvetlendirerek parti içi demokrasiyi azaltmıştır. Nitekim, "Ben hiç rey kullanmadım. Delegelerin para ile seçtikleri adaylara rey vermem. Para ile satılmış delegeler sırayı tespit ediyor. Vatandaşlık görevi diyorlar. Bu seçim sistemi ile vatandaşlık görevi olmaz" diyen Evren Paşa da "lider sultasını" ortadan kaldıracak bir yasa yapma idealini gerçekleştiremediğini Bülent Ecevit'e itiraf etmiştir.

Özellikle 1980 öncesinde parti içi demokrasinin bazı unsurları kısmen taşıdığı görülmektedir. Aday belirleme ve organ seçimleri demokratik yöntemlere uygun yapılmıştır. Oysa, 12 Eylül 1980'den sonra da bu hususların ön seçimlerle yapılması öngörülmesine karşın, çeşitli nedenlerle ön seçimlerden sürekli kaçılmıştır. Şeklen de olsa demokratik sayabileceğimiz yöntemlerle belirlenen delege, organ ve adayların iptal edilerek, üye, delege ve seçmen iradesine dayanmayan atama gibi usuller; 1983 yılından sonra, sıkça yaşanmış, lider ve kadrosunun baskısı giderek artmıştır. Böylece, "İlke ve ideolojik boyutu olmayan, kişisel hırs ve kavgalara dönük mücadeleye bir de çıkar ilişkileri sokularak, siyaset kirlenmiş, yozlaşan siyasal ortamın siyasi tarihimizin en yüksek (% 23-30) kararsız seçmenini doğurmuştur. Bu ise, depolitize bir ortamı ve diğer yandan marjinal partilere kayışı hızlandırmış, merkez sağ ve sol partiler işlevselliğini kaybetmiştir". Bkz. Suavi Tuncay, *Parti İçi Demokrasi Ve Türkiye*, Gündoğan yay., 2. baskı, İstanbul, Ekim, 2000, s. 148-149.

¹³⁵ Bkz. *Resmi Gazete*, S: 18027, 24 Nisan 1983. Bu bildiriye göre, eski parti ve partilileri methedici, suçlayıcı ve savunucu beyanatlarda bulunulmayacaktı. Bkz. *Milliyet*, 25 Nisan 1983.

¹³⁶ Zincirbozan'a sürülen siyasiler hukuksal haklarını korumak için MGK'ya bir dilekçe yazarak, sırayla imzalayıp göndermişlerdir. Konunun detayları için bkz. Cüneyt Arcayürek, *a.g.e.*, ss. 171-176.

¹³⁷ *A.g.e.*, s. 153.

...Kasımda yapılacak seçimlerde sadece ordunun tasvip ettiği partiler çekişecek.”

The Times: “Türkiye’yi yönetenler yeni siyasal partiyi ezdiler.”

Wall Street Journal: “Türkiye’deki askeri yöneticiler demokrasinin bu ülkede istedikleri şekilde tesisini temin amacıyla yeni kurulan sağ eğilimli partiyi kapatmışlar, partinin perde arkasındaki kurucusu eski başbakan Süleyman Demirel’i ise Çanakkale’de zorunlu ikâmete göndermişlerdir.”

Reuter haber ajansı: “Türklerin çoğu düzene yeni bir isim bulmuş durumdalar: “cici demokrasi.” ”

Die Welt: “Türkiye’deki demokrasinin “kontrollü demokrasi” olacağı öteden beri biliniyor.”

Economist: “Türk siyasi hayatı şu anda fazlaca ideoloji ile değil, acı kişisel ziddiyetlerle yönetiliyor. Bunlardan en önemlisi Cumhurbaşkanı Evren ile Demirel arasında olanı”¹³⁸.

Bu dönemde ABD partilerin kapatılmasından hiç endişe duymadığı gibi, Anayasa ile parti liderlerine ve kadrolarına konulan yasaklar karşısında da tepkisizliğini korumuştur¹³⁹.

ABD’ye göre: “Askerler verdikleri sözü tutacaklar, demokrasiye mutlaka dönecekler. Açıkladıkları takvimi, demokrasiye dönüş takvimini harfiyen uyguluyorlar. Uygulama sırasında bazılarının görüşlerine denk düşmeyen kararlar alabilirler. Ama, asıl olan, onların demokrasiye dönüş kararlılıklarıdır. Bugüne kadar da, bu ilkelerinden dönmüş olduklarına dair hiçbir ipucu yok ortada. Bu nedenle partilerin kapatılmış olmasını soğukkanlılıkla değerlendirmek gerekir.”

ABD, sadece Ecevit’in tutuklanması ve BTP’nin kapatılması konusunda endişe duymuştur. Yalçın Doğan’ göre bunun asıl sebebi ise, “ANAP’ın da başına acaba benzer bir şey gelebilir mi” kaygısıdır.

¹³⁸ A.g.e., s. 136-137.

¹³⁹ ABD’nin bu tutumuna karşılık, 1983 seçimleri öncesinde çıkarılan yeni seçim kanununun getirdiği kısıtlamalar, eski siyasilerin seçim dışı bırakılmaları, yeni kurulan parti üyelerinin veto edilmesi Avrupa’da sert tepkilere yol açmıştır.

Buna karşılık, 12 Eylül’den sonra özellikle Avrupa Konseyi baskılara rağmen Türkiye’nin üyeliğini sadece askıya almış, Hükümetler Kanadından atılmasını önermemiş ve Katma Protokol veya Ankara Anlaşması’nı da feshetmemiştir. Bkz. Mehmet Ali Birand, a.g.e., s. 415.

12 Eylül'ü destekleyen iş çevreleri de tıpkı ABD gibi bu konuda tepkisiz kalmıştır.

Bu olaya ilk tepki gösteren, 23 Ekim'de Londra'da toplanan Sosyalist Enternasyondur. Ardından Avrupa Konseyi ve AET de tepkilerini göstererek, "Türkiye'ye AET'den yapılacak yardımların dondurulacağını" bildirmişlerdir¹⁴⁰.

Kararın ardından Zincirbozan (Çanakkale)'a gönderilen isimler şunlardır: BTP Yöneticilerinden; Hüsamettin Cindoruk, Mehmet Gölhan; AP Grubundan; Süleyman Demirel, Ali Naili Erdem, Ekrem Ceyhun, Sadettin Bilgiç, Nahit Menteşe, Yiğit Köker, İhsan Sabri Çağlayangil; CHP Grubundan; Sırrı Atalay, Metin Tüzün, Celal Doğan, Deniz Baykal, Ferhat Aslantaş, Süleyman Genç, Yüksel Çakmur¹⁴¹.

12 Eylül mağduru İhsan Sabri Çağlayangil, Zincirbozan'dan Arcayürek'e yazdığı mektupta 12 Eylül'ü ve kendisine yapılanları şöyle değerlendirmiştir: "27 Mayıs'ın eziyeti belirli bir zümreye idi. Bugün millet ve rejim eziyet içindedir. İnsanın çektiği gelir geçer, millet ve rejim zedelenirse onarması o kadar kolay olmuyor. İçine düştüğümüz durum; her milletten çok Türk'e yakıştığı iddia edilen demokrasi adına utanç vericidir, ayıptır.

...Sürgün cezası 85 yıl evvel tarihe karıştı. Çünkü Anayasa'da bugünkü Anayasa'da, genel hukuk prensiplerinde, vicdanda, ahlakta "yargısız kişi hapsedilemez" diyor...

"Beşi bir yerdeler" –MGK üyelerine bu ad takılmıştı- ...kefil oldukları Anayasa'yı da çiğneyeceklerse niye referandum yaptılar? Niye seçim yapıyorlar?

...Bunların yaptıkları sade demokrasiyi değil insan haklarını da delip geçmiştir.

...Biz kendimizi mesele yapmıyoruz. Biliyoruz ki burada hapsedilen 16 kişi değildir.

Hak, hukuk, adalet, demokrasi, milli irade, akıl, vicdan, fazilet... hepsi bizim mapusane arkadaşlarımızdır"¹⁴².

Sürgün kararını; "Siyaset ve siyasetçi kötülenmiş, ama bir süre sonra O'na müracaat edilmiştir. Artık, bu hadiselerden sonra siyasetçinin güvenliği kalmamıştır.

¹⁴⁰ Yalçın Doğan, a.g.e., ss. 154-156. Demokrasiye geçişi yeterli bulmayan ve siyasi yasaklara sıcak bakmayan Avrupa Konseyi Parlamentosu, Türkiye aleyhine hazırlanan ve 6 Kasım seçimlerinin yeterince demokratik olmayacağını içeren raporu 25'e karşı 80 oyla kabul etmiş, bu olayın ardından Türkiye AT ilişkileri gergin bir hal almıştır. *Nokta*, S. 32, (03-09 Ekim 1983), s. 14.

¹⁴¹ Cüneyt Arcayürek, a.g.e., s. 135-136; yine bkz. Yavuz Donat, a.g.e., s. 370.

¹⁴² Cüneyt Arcayürek, a.g.e., ss. 157-159.

Siyaset ve siyasetçinin bunca kötülendiği bir ülkede, milletle devlet arasındaki köprü görevini kim yapacak?”¹⁴³ şeklinde eleştiren Demirel, 2 Haziran 1983 Perşembe günü BTP'nin kapatılmasından sonra evinden alınıp Çanakkale'ye götürülürken pes etmediğini gösterircesine, yanındaki sürgün arkadaşlarına Türkiye'nin siyasi geleceğini etkileyecek şu sözleri söylemiştir¹⁴⁴: “Beyler, şimdi uzun bir yolculuğa çıkıyoruz. Herhalde ikindiye Çanakkale'ye ulaşırsınız. Otomobilin içi gayet güzel bir dört duvar. Haydi şimdi burada mes'elelerimizi müzakere edelim. Bize inanan, güvenen milyonlar sahipsiz kalmamalı. Siyaset yapmamız yasak ama, yol göstermek de yasak değil ya... Şimdi, büyük bir boşluk doğdu. Yeni parti kuracak arkadaşlarımız partinin adını Doğru Yol koysunlar. Bu, Kur'an-ı Kerim'deki Sır'at-i müstâkim'dir”¹⁴⁵.

Sürgünden birinci derecede etkilenenlerden biri olan Demirel yine bir konuşması sırasında yeni yönetimi şöyle eleştirmektedir: “Türkiye'yi yönetenler... 60 senelik Cumhuriyet tarihinde emsali olmayan bir keyfilik örneği verdiler. Hem de seçime giden Türkiye'de, demokrasiye ne kadar inançlı olduklarını söylediler. 1839 Tanzimat Fermanı'nı takiben Abdülmecit bunlardan daha ileri hareket etti. Abdülmecit “yasal maddeler uygulanmadan hiç kimse hakkında iyi veya kötü bir hüküm vermeyeceğine Vallahi” diyerek yemin etti.

...Hiç insan kendi yaptığı Anayasa'yı bir yıl geçmeden çiğner mi?

Diktatör, “Kanun da Anayasa da benim, ne istersem onu yaparım” diyordu.

...Zincirbozan'da suç yoktur. İtham yoktur. Şimdiye kadar kimseye, “Şu suçu işlediniz, savununuz kendinizi” denilmemiştir. Ama ceza vardır. Yargısız, suçsuz, savunmasız bir ceza.

Bu bir insanlık ayıbıdır”¹⁴⁶.

Yaklaşık 4 ay sonra, sürgündeki siyasiler MGK'nın 30 Eylül 1983 tarih ve 166 sayılı kararıyla serbest bırakılmış, ancak haklarındaki siyasal yasaklar devam etmiştir¹⁴⁷.

Siyasi Partiler Kanunu'nun geçici 4. maddesiyle, MGK parti kurucularını veto etme yetkisini elde etmiştir.

¹⁴³ Hulûsi Turgut, *a.g.e.*, s. 271.

¹⁴⁴ Mücadelesini sürdüren Demirel, Türkiye'deki antidemokratik gelişmelere kayıtsız kaldığını iddia ettiği Batı'yı sürekli eleştirerek dikkati çekmek istemiş, böylece demokrasiye dönüşün hızlanacağını ve siyasal yasakların kaldırılacağını düşünmüştür. Bkz. Cüneyt Arcayürek, *a.g.e.*, s. 178.

¹⁴⁵ Hulûsi Turgut, *a.g.e.*, s. 251.

¹⁴⁶ Cüneyt Arcayürek, *a.g.e.*, s. 162.

¹⁴⁷ Detaylı bilgi için bkz. *A.g.e.*, s. 181.

10.06.1983 tarihinde kabul edilen 2839 No'lu Milletvekili Seçimi Kanunu kabul edildi. Kanunun 3. maddesiyle de, MGK milletvekili adaylarını süzgeçten geçirme hakkını elde etmiştir¹⁴⁸.

07.07.1983'te yürürlüğe giren 31 Sayılı bildiriyle siyasi parti faaliyetlerinin sınırları yeniden belirlenmiştir.

26.07.1983'te alınan 99 sayılı kararla, en az 30 kurucusu bulunmayan partilerin seçimlere giremeyeceği bildirilmiştir.

14.10.1983'te DM tatile girince MGK yasamaya tek başına devam edebilmek için 167 No'lu kararı çıkarmıştır. Böylece MGK, "Danışmanları"na ihtiyaç duymadan tek başına yasama görevini ele geçirmiştir.

MGK, görev süresinin bittiği 7 Aralık 1983'te bile boş durmayıp 2969 sayılı yasayı çıkararak, 12 Eylül harekâtı ve icraatının eleştirilmesini yasaklamıştır¹⁴⁹.

Böylece MGK, bugün bazıları hâlâ yürürlükte olan, "ikinci anayasa" niteliği gösteren bu yasalarla hedeflediği sistemi oturtmuş olmanın verdiği gönül rahatlığıyla demokrasiye geçilmesine izin vermiştir¹⁵⁰.

Tüm bu çalışmaları ve demokrasinin yeniden kurulmasına katkılarından dolayı Evren'e İstanbul Üniversitesi'nce, tüm üniversiteler adına fahri profesörlük ve hukuk doktorluğu unvanları verilmiştir¹⁵¹.

12 Eylül 1980'de, siyasi faaliyetleri durduran 1 numaralı bildirisini yayınlayarak yönetime el koyan MGK'nın ilk ve en önemli siyasi icraatı, 27 Ekim 1980'de partilerin idaresi ve mal varlıklarının korunması amacıyla "Kayyımlar" tayin etmek olmuştur.

Buna mukabil 5 Ekim 1981'de, bütün parti mensupları ve eski parlamenterlere "siyasi faaliyet yasağı" getirilirken¹⁵², 16 Ekim 1981'de çıkarılan bir kanunla da tüm siyasi partiler feshedilip, cumhuriyet tarihinde ilk kez "partisiz dönem" başlatılmıştır¹⁵³.

Demokrasi tarihi açısından son derece trajik olan bu olayı Yalçın Doğan şöyle anlatmaktadır: "Her partinin genel merkez binasına bir polis ekibi gitti. Tutanaklar

¹⁴⁸ Kanunun tam metni ve detayları için bkz. *Resmî Gazete*, S: 18076, 13.06.1983.

¹⁴⁹ "12 Eylül 1980 Harekâtına Karşı Beyan Ve Tutum Yasağı" için bkz. 2820 Numaralı Siyasi Partiler Kanunu, Madde: 97.

¹⁵⁰ Bülent Tanör, Korkut Boratav, vd., *a.g.e.*, s. 50.

¹⁵¹ *A.g.e.*, ss. 50-58; yine bkz. *Milliyet*, 14-15 Ocak 1983.

¹⁵² Çankırı Nutku'nda yeni yasaklar konulabileceğinin ikazını yapan Evren, "Ben devletin başıyım, başı boşluklara müsaade edemem" diyerek eski politikacıları bir kez daha uyarmıştır. Bkz. Hulûsi Turgut, *a.g.e.*, ss. 50-54.

¹⁵³ *A.g.e.*, s. 7-8.

düzenlendi. Partilere ilişkin ne kadar dosya varsa; not, kağıt, defter, belge varsa, tümü SEKA'ya gönderildi. Hamur kazanına girsin diye. Eşya, araç, gereç hazineye devredildi. Kapılar mühürlendi.

*Partilerin tabelaları indirildi. 120 yıllık bir tarihin indirildiğinin farkına belki de pek varmadan...*¹⁵⁴

MGK'nın, parlamenterlere ve parlamenter sisteme antipatisini yansıtan bu yasakları Demirel şöyle yorumlamaktadır: “...bir yerden sonra Türkiye’de cinayetleri yapanlarla yaptırınlar unutulmuş, günün iktidarı siyasetle siyasetçileri adeta cinayetlerin sebebi saymışlardır.

*Hatta demokrasi ve hürriyeti anarşinin sebebi saymışlardır veya o manaya gelecek laflar etmişlerdir*¹⁵⁵.

TRT’de yaptığı bir konuşmada: “Şimdi elimizi vicdanımıza koyarak düşünelim, acaba milletin kaderinde başlıca rol oynamış partiler ve yöneticilerden hangisi 12 Eylül’e gelinceye kadar bu görevin idraki içinde oldu? Hangisi devlet çatısının çatırdayarak yıkılmaya başladığını görüp de milletin refah ve huzuru, devletin bekası için kişisel ve parti çıkarlarından feragatte bulunabildi?...

*...12 Eylül’den beri millete vaat ettiklerimizi adım adım tahakkuk ettirdik. Çok şükür bütün vaatlerimizi zamanında yerine getirdik. Eğer mevcut partiler, yöneticileri, milletin gösterdiği anlayışı gösterebilseler, kendilerini geçmişin kin ve nefretinden temizleyebilseler, kendi içimizde halledeceğimiz problemleri dış ülkelere jurnal ederek¹⁵⁶ bir takım kuruluşlar vasıtasıyla bize baskı yaptırma denemelerine girişmeselerdi, belki bu kararı almak gereğini duymayacaktık. Bunların hiçbirisini yerine getirmeyenler gitmeli ve geçmişten ders alarak kurulacak yeni partiler sahneye çıkmalıdır*¹⁵⁷ sözleriyle siyasileri suçlayan Evren’in, siyasi partilerin feshine ilişkin yasa ile ilgili görüşleri ise şöyledir: “Bu haberin bir bomba etkisi yaratacağını biliyorduk.

¹⁵⁴ Yalçın Doğan, *a.g.e.*, s. 163.

¹⁵⁵ Cüneyt Arcayürek, *a.g.e.*, s. 142.

¹⁵⁶ Burada kastedilen, Ecevit’in yabancı temsilcilerle yaptığı görüşmelerdir. Ecevit, bu görüşmeler sırasında devletin bir gözetmen bulundurmasını teklif etmiş, ama bu teklifi reddedilmiştir.

¹⁵⁷ Yalçın Doğan, *a.g.e.*, s. 136-137; yine bkz. Hasan Cemal, *a.g.e.*, s. 320. Ecevit, bu suçlamaların ardından TRT’ye bir düzeltme metni göndererek kendini savunmuştur. Bkz. Yalçın Doğan, *a.g.e.*, ss. 141-146.

Aynı partilerle seçimlere gidilmesi demek yine 12 Eylül 1980 öncesi duruma dönülmesi demek olacaktı. Karşılıklı suçlamalar, sen-ben kavgaları, siyaha beyaz, beyaza siyah demeler evvelce olduğu gibi sürüp gidecek ve yapılan bütün çalışmalar, katlanılan sıkıntılar ve fedakârlıklar boşa gitmiş olacaktı”¹⁵⁸.

Bürokratların eski siyasi parti liderleriyle ilişkilerine sıcak bakmayan Evren, “Bunlar ne biçim bürokrat, siyasi partilerle ilişki kuruyorlar ve bizim alacağımız kararları saptıyorlar” diyen Evren, Diyarbakır mitinginde de: “O falan partidendir, bu falan partidendir, öteki başkadır. Bunu silmek için geldik. Bundan sonra da **belki** parti olacak, olacak ama vatandaşlar, partililer birbirlerini böyle hain gibi görmeyecek. Şurada bir yurttaşımız “bu dört parti olmasın paşam” diye sesleniyor. Evet, bunu sizlere soracağız, millete soracağız. Milletın nabzını yoklayacağız, ondan sonra yapacağız. Merak etmeyin, şuna inanın ki her partili rejimde, tek parti, diktatörlüğe götürür. Bizim böyle bir niyetimiz yok”¹⁵⁹” diyerek siyasi yasakların sinyalini vermiştir¹⁶⁰.

Yüksek Askeri Şûra’dan partilerin kapatılmasına karşı çıkan olmamıştır¹⁶¹.

Bu esnada CHP kapatıldığı için çok sevinen AP’liler, partilerinin kapatılmasına üzülmekten çok bu olaya sevinmişlerdir.

Çünkü 12 Eylülcüler, 27 Mayısçıların aksine adil davranıp CHP’yi de kapatmışlardır. AP ise, nasıl olsa başka bir sağ partide tekrar can bulacaktır.

Ulus’taki işhanı ile İş Bankası’ndaki hisseleri giden CHP, artık mal varlığı açısından da AP ile denk konuma gelmiştir.

Benzer söylemleri MHP de, AP için kullanmıştır. Yalçın Doğan’ın ifadesiyle, “İşin 120 yıllık sürecindeki boyut unutulmuş, belki de hiçbir zaman bu bilince varılmamış, oturulmuş şimdi “onun hanı gitti, bunun hamamı gitti” gibi çok yüzeysel

¹⁵⁸ Cüneyt Arcayürek, *a.g.e.*, s. 93.

¹⁵⁹ Zamanın Alman Dışişleri Bakanı Genscher’e, Zincirbozan’dan kimin yazdığı belli olmayan bir mektup gönderilmiş ve bu mektup ünlü Alman dergisi Der Spiegel’de yayınlanmıştır. 12 Eylül’ü ağır bir dille eleştiren (şikâyet eden) mektubun bir bölümü şöyledir: “Türkiye’de demokrasiye geçişin gerçekleşeceğini iddia etmek bir sahtekârlıktır. Türkiye güdümlü yönetilen bir sisteme itilmiştir. Gerçi, seçimler olacaktır, parlamento ve partiler de varolacaklardır. Ancak, halkın istediği değil, diktatörün emrettiği gerçekleştirilecektir.” Bkz. *A.g.e.*, s. 171.

¹⁶⁰ Yalçın Doğan, *a.g.e.*, s. 58-59.

¹⁶¹ Cüneyt Arcayürek, *a.g.e.*, s. 95.

*değerlendirmelere yönelinmişti. Üstelik, bunlardan belli bir sevinç duyulduğunu da saklamayarak...*¹⁶²

Siyasiler ise, kendilerine de yasaklar getiren, antidemokratik Anayasa'nın reddi için bile güç birliği yapamamışlardır.

Anayasanın geçici 4. maddesiyle getirilen siyaset yasağına şaşırmadığını söyleyen Ecevit, sadece bu hükmün mahkemeleri devam eden siyasilere uygulanmasını ve anayasa referandumu sırasında işaretli oy pusulalarının geçerli sayılmasını sindirememiştir.

Oysa siyasilere getirilen beş ile on yıllık yasaklar onlar için tam bir sürpriz olmuştur. Çünkü, yaş açısından çoğu yolun yarısını geçmişti ve bu yasak bazıları için ömürlerinin sonuna dek siyaset yapmamak demektir¹⁶³.

Eski TRT Genel Müdürü ve daha sonra Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) Genel Sekreteri olan Doğan Kasaroğlu, yeni Anayasa taslağının açıklanacağı günlerde CIA'nın Türkiye'deki adamı Paul Henze ile bu konuyu görüşmüştür.

Anayasa taslağını inceleyen CIA yetkilisi, siyasilere yasak getiren maddeleri hiç beğenmemiş, hatta sinirlenerek MDP liderine: *"Turgut Paşa, iyi bir ana muhalefet lideri olursunuz"* demiştir¹⁶⁴.

CIA yetkilisinin tahmini 6 Kasım 1983 Genel seçimlerinde gerçekleşmiş, daha sonraki bölümde detaylarıyla anlatılacağı gibi, seçimi kazanacağına kesin gözüyle bakılan MDP ağır bir yenilgiye uğramıştır.

Siyasi yasakların kapsam ve boyutunu aşırı derecede yükselten MGK, 12 Eylül'den sonra siyasi faaliyetleri yasaklayan ve tüm partiler gibi kayyumla yönetilen CHP'nin, hükümetten, Cumhuriyet Bayramı dolayısıyla Anıtkabir'e parti adına çelenk koyma istemini dahi, saat 13.00'da yayınlanan radyo haberlerinde duyurarak reddetmiştir¹⁶⁵.

Cüneyt Arcayürek, MGK'nın yasakçı ve daha çok ayrılık yaratan tutumunu, askeri kadronun önde gelenleriyle yaptığı bir konuşmayı anlatarak şöyle açıklamaktadır: *"...Basınla ilgili çok ilginç görüşleri vardı... "Bu kadar gazeteye gerek yok. Tek bir gazete çıkarılmalı. Tam 36 sayfa. Üç bölüm. Birinci 12 sayfa sadece sol yazılar,*

¹⁶² Yalçın Doğan, *a.g.e.*, ss. 149-154.

¹⁶³ Cüneyt Arcayürek, *a.g.e.*, ss. 105-107.

¹⁶⁴ Hulusi Turgut, *a.g.e.*, s. 2-3.

¹⁶⁵ Yalçın Doğan, *a.g.e.*, s. 72.

haberler. İkinci 12 sayfa tümüyle sağ yazılar ve haberler. Sonunda 12 sayfada da orta yol yazılar, haberler. Dileyen dilediği bölümü okumalı”¹⁶⁶.

3- Yeni Partilerin Kurulması, Vetolar Ve Seçime Girecek Partilerin Tespiti

19 aylık partisiz dönemden sonra ilk kurulan parti, 16 Mayıs 1983’te Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) olmuştur. Onu 20 Mayıs’ta Anavatan Partisi (ANAP), Halkçı Parti (HP), ve Büyük Türkiye Partisi (BTP) izlemiştir. Böylece, Türk siyaset hayatında ilk defa, yarımşar saat arayla üç parti birden kurulmuştur¹⁶⁷.

Mayıs, Haziran ve Temmuz aylarında arka arkaya tam on altı parti doğmuştur. Bunlar: Sosyal Demokrasi Partisi (6 Haziran), Yüce Görev Partisi (6 Haziran)¹⁶⁸, Yeni Doğu Partisi (20 Haziran), Yeni Düzen Partisi (1 Temmuz), Fazilet Partisi (4 Temmuz), Cumhuriyetçi Muhafazakâr Parti (7 Temmuz), Bizim Parti (8 Temmuz), Refah Partisi (18 Temmuz), Türkiye Huzur Partisi (22 Temmuz)¹⁶⁹, Doğru Yol Partisi (23 Haziran), Bayrak Partisi (29 Temmuz) ve Islahatçı Demokrasi Partisidir¹⁷⁰.

Bu durum, ülkemizde demokrasiye dönüşlerde ilk kez yaşanan, çok büyük bir parti enflasyonu olarak kabul edilmektedir. Keza, ilk kez çok partili hayata geçildikten sonra bile, 1946’da 11, 1961’de ise sadece 14 tane siyasi parti kurulmuştur¹⁷¹.

Demokrasinin ne kadar çok özleildiği bu parti sağanağından da anlaşılmaktadır.

Yeni dönemde parti kurabilmek için, 30 kişilik kurucular heyeti hazırlanacak, bu heyet İçişleri Bakanlığı’na başvuracak, MGK istediklerine kurucu unvanı verecek,

¹⁶⁶ Cüneyt Arcayürek, *a.g.e.*, s. 81.

Bilindiği gibi MGK, Evren’in Anayasa’yı tanıtan konuşmaları aleyhinde yazmayı ve eleştirmeyi yasaklamış, bu yasağa uymayan gazeteleri kapatıp yazarları hapsedmiştir. Bkz. *A.g.e.*, s. 108.

12 Eylül ve haksız uygulamalarla ilgili detaylı bilgi ve benzer bir yorum için bkz. Türker Alkan, *a.g.e.*, s. 31-32, 271-272.

¹⁶⁷ Hulûsi Turgut, *a.g.e.*, s. 199.

¹⁶⁸ YGP’nin 71 üyesinden 62’si veto edilmiş, diğer üyeleri de istifa etmiştir. Bkz. *A.g.e.*, s. 47.

¹⁶⁹ HP, Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır. Bkz. *A.g.e.*, s. 47.

¹⁷⁰ *A.g.e.*, s. 47; yine bkz. Yalçın Doğan, *a.g.e.*, s. 294-295.

¹⁷¹ Yavuz Donat, *a.g.e.*, s. 162.

istemediklerini veto edecekti¹⁷². Anayasanın 68. maddesine de aykırı olan bu durum, Arcayürek'e göre, "Biz yaptık oldu!" mantığına dayanmaktadır¹⁷³.

Bu dönemde dernek, sendika, kooperatif gibi sivil toplum kuruluşlarının siyasal faaliyette bulunmaları ve bu amaçla işbirliği yapmaları ve siyasi partilerin yurt dışında örgütlenmeleri, kadın ve gençlik kolları kurmaları, ülke içi ve dışındaki dernek ve gruplardan maddi yardım almaları da yasaklanmıştır¹⁷⁴.

Demirel'e göre bu yeni dönemde MGK'nın plânı şöyledir: "Devlet partisi kurulacak! Devletin güdümünde olacak. Otur derse, oturulacak. Kalk derse, kalkılacak!

Çok parti olmayacak, iki parti olacak. Evren'e tasdik ettirilen Siyasi Partiler Kanunu ile hedef, gene bu hedeftir.

...Üç tane adam var. Başbakanlıkta oturuyor. Bir odada Müsteşar Calp. İkinci odada Başbakan Uluşu. O zaten bu işlerin içinde. İtiraf ediyor, kabul ediyor.

Üçüncü adam? Üçüncü adama ihtiyaç yok aslında. Üçüncü adam ihtiyacı daha sonra çıkmıştır.

..."üç oda, üç parti!" ...İki parti seçime girecek. Biri sağ, biri solu temsil edecek.

Sağ temsil eden nasılsa iktidar olacak. Sol da muhalefet!

Böylece "güdümlü bir rejim" yürüyecek. Gürültü olmayacak! Patırtı olmayacak! Huzur sükûn bozulmayacak!

Tartışma yok! Velhasıl böyle bir senaryo. Halk ne olacak? Kimin figüranı? Partilerin! Partilerin sahibi değil, figüran. Böyle bir sistem olmaz!"¹⁷⁵

Yerleştirilmek istenen sistemi ve olayları daha iyi kavrayabilmek için yaşanan gelişmeleri ve partilerin kuruluş hikâyelerini tek tek ele almak daha isabetli olacaktır.

a- Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP)

MGK, Bülent Uluşu'dan bir devlet partisi kurmasını istemiş, Uluşu bu teklifi, partide kendisine "as bir yardımcı", "kurmay başkanı tipinde ikinci bir insan" bulma

¹⁷² 2820 Numaralı Siyasi Partiler Kanunu, Madde: 8.

¹⁷³ Cüneyt Arcayürek, a.g.e., s. 144. Bu yasak ve sınırlamalara sıcak bakmayan Avrupa Parlamentosu, 13 Ekim 1983'te, Türkiye'deki seçimlerin gerçek demokratik bir seçim olmayacağına karar vermiştir. Bkz. Mehmet Ali Birand, a.g.e., s. 416.

¹⁷⁴ Bülent Tanör, Korkut Boratav, vd., a.g.e., s. 48.

¹⁷⁵ Cüneyt Arcayürek, a.g.e., ss. 145-151.

olanağı olmadığı ve taşikardi rahatsızlığı gerekçesiyle geri çevirmiştir. Bu işe hevesli olan Evren'in Müşaviri Bedrettin Demirel Paşa da, soyadının tuhaf çağrışımlar yaratabileceği gerekçesiyle Evren tarafından reddedilmiştir¹⁷⁶.

Ulus, parti kurmak istememesinin bir nedeninin de AP lideri Demirel olduğunu ima etmiştir.

Ulus'un iktidara gelebileceğinden çekinen Demirel ise, Ulus'un parti kurmama kararını, "Türkiye, işte o gün kurtuldu" diyerek değerlendirmiş ve böylelikle tavrını net bir şekilde ortaya koymuştur¹⁷⁷.

"Her şeyi planladıkları gibi siyaseti de planlamak" isteyen askerler, başlangıçta ilk seçimde iktidara gelecek bir sağ parti ve Batı'ya hoş gelecek bir sol parti kurmayı düşünmüşlerdir. Daha sonra, Özal'ın da talebini dikkate alarak Almanya'daki Genscher partisi gibi küçük bir sağ partinin daha kurulmasına izin verilmiştir¹⁷⁸.

Mayıs ayına gelindiğinde, 22 orgeneral ve oramiral arasından Turgut Sunalp, askerlerin partisi olacak MDP'yi kurmakla görevlendirilmiş¹⁷⁹ ve "II. Cumhuriyet" diye nitelendirilen yeni dönemin ilk partisi MDP, 16 Mayıs 1983 günü, Turgut Sunalp'in imzası ile İçişleri Bakanlığı'na başvurusunu yapmıştır¹⁸⁰.

İhsan Kırımlı, -eski AP kadrolarını MDP'ye kanalize etmeye çabalayan siyasetçi- ve eski AP'liler, MDP'nin kuruluşu sırasında Ulus ve Sunalp'e şu tavsiyelerde bulunmuşlardır:

1. Bayar'dan tasvip¹⁸¹,
2. Süleyman Demirel'den tasvip veya en azından tarafsızlık sözü¹⁸² ve

¹⁷⁶ Evren Paşa ile görüşen Turgut Özal da, Bülent Ulus'un parti kurmaması gerektiğini, şayet parti kurarsa yapılan ve yapılacak olan her şeyin askerlere mâl edileceğini söylemiştir. Bkz. A.g.e., s. 115.

¹⁷⁷ A.g.e., ss. 120-128 ve bkz. Hulûsi Turgut, a.g.e., s. 72-73.

¹⁷⁸ Cüneyt Arcayürek, a.g.e., s. 114.

¹⁷⁹ Sonradan Sunalp'in parti kurma çabalarından ve başarılı olacağından kaygı ve kuşku duyan Evren, "müsrif ve şumarık!" olarak nitelendirdiği Sunalp'in kendi adıyla güçlenmek istediğini savunmaktadır. Bkz. A.g.e., s. 117-118.

¹⁸⁰ A.g.e., s. 76.

¹⁸¹ Bayar: "...Sizleri teker teker tanıyorum. Başaracağınızdan eminim. Beni genel başkan diye düşünmeyin, ama yanınızdayım. Sizin için her türlü beyanata veririm. Başka türlü nasıl hareket edebilirim. Beni tasarruf ediniz, beni kullanınız. Sizlere bu kadar açık ve kesin konuşuyorum.

Sizin yanınızda olacağım bu harekette bana yapacağınız en büyük kadirşinaslık, program ve beyannamenizde münasip birkaç kelimeyle benden bahsetmenizdir. Tabii bunun takdiri de size aittir. Bu benim ailem, çocuklarım ve torunlarım için tarihe karşı en değerli hazinemiz olacaktır" sözleriyle MDP'ye olan desteğini açıkça ortaya koymuştur. Bkz. Yalçın Doğan, a.g.e., s. 275.

¹⁸² Ulus, Demirel'e işbirliği yaparak iktidara gelme teklifinde bulunmuş, ancak bunun gizli kalmasını istemiştir. Bunun üzerine Demirel gazeteci Uğur Reyhan'a : "Benim, saklı gizli bir şeyim yok. Eğer demokrasi varsa, seçime girip, neticesine razı olsunlar. Eğer yoksa, o zaman her şey zaten ellerinde,

3. Tercüman'dan destek alınmalı.

4. Kurucular arasında AP dışı partilerden kimse olmamalı. Hatta Demirel'e karşı adaylık koymuş Orhan Oğuz, Kâmrân İnan gibi isimler dahi bulunmamalıdır.

Benzer görüşlere sahip olan Danışma Meclisi üyesi Turhan Güven'in, yeni kurulacak partilere tavsiyesi ise şöyledir: “...*Bugün her partili, parti kapanmış da olsa, partisindeki yerini koruyor. Partilerin bugün sadece isimleri yok, tabelâları yok, ama kendileri toplumda varlıklarını sürdürüyor. Bu sebeple milliyetçi ve muhafazakâr bir parti kuracaksa, o zaman bunların gerçek temsilcileri ile görüşmek gerekir.*”

Aynı düşüncede olan AP eski milletvekillerinden İbrahim Göktepe'ye göre de: “*Bu partilerin sahipleri vardır. Eğer solda bir parti kuracaksanız, CHP'lilerle, sağda kuracaksanız, AP'lilerle temas etmek gerekir. Kendi kendinize parti kuramazsınız. Kurulacak parti elbette eskinin devamı olmayacaktır. Ama, sahipleri de, taban da işte orada. Bu sosyal bir vaktadır*”¹⁸³.

Bu tavsiyelere uyulmadığı gibi, zaman zaman bu tavsiyelere ters düşen yaklaşımlar da görülmüştür. Örneğin, Demirel'le kesinlikle görüşülmemiştir¹⁸⁴.

MDP'nin temel görüşleri, parti programının 1. ve 2. maddelerinde şöyle anlatılmıştır: “ *Amaç:*

Madde 1- Milliyetçi Demokrasi Partisi, Cumhuriyet rejimine ve demokrasi prensiplerine dayalı siyasi hayatımızın, birbirine karşı saygılı partilerle idaresi lüzumuna inanmış, kendi görüşleri istikametinde Türk Milleti'nin yücelmesi için çalışmayı ve Türk Milleti'ne en iyi hizmet verebilmeyi hedef alan bir siyasi partidir.

Hareket noktalarımız Atatürk Milliyetçiliği ve Demokrasi, dayanağımız; Anayasa, uygulama sistemimiz 12 Eylül felsefesi ve hedefimiz bu çerçeve içinde, muasır medeniyet çizgisine ulaşmaktır.

Temel Prensipler:

Madde 2- Partimiz: - Türk Milletini oluşturan tarih şuuruna ve milletin engin kültürüne,

- Atatürk Milliyetçiliğine, İnkılâplarına ve İlkelerine,

diledikleri gibi iktidar oluştursunlar. Benim, gizli ittifaklarla işim yok” demiştir. Bkz. Hulûsi Turgut, a.g.e., s. 70.

¹⁸³ Yalçın Doğan, a.g.e., s. 169-170.

¹⁸⁴ Yavuz Donat, a.g.e., ss. 385-389.

- *Çağdaş medeniyet ve teknoloji çizgisine erişmek gayesine,*
- *%91,5 oyla millî irade haline gelen Anayasa'sına,*
- *Türk Devletini parçalanmaktan, Türk Milletini bölünmekten kurtaran 12 Eylül harekâtının ruh ve felsefesine inanır ve siyasî faaliyetini bu yönde yürütür.”*

Genel Başkan Sunalp ise partisinin amaç, ilke ve hedeflerini şu şekilde açıklamaktadır: *“Milli politikamız: Atatürk milliyetçiliği ve demokrasi, beş temel ilkemiz: Atatürk milliyetçiliği, 12 Eylül ruh ve felsefesi, Anayasamız, Millî kültür ve tarih şuuru, çağdaş bilim ve teknoloji.*

MDP, Anarşi ve terörü tamamen kaldırma, yıkıcı dış tesirleri yok etme, Anayasa'da yasaklanmış bütün rejim ve akımlara karşı mücadele, 12 Eylül ile gelen huzur ortamını sürdürmeyi hedef alır.”

Ülkemizin temel sorunları şunlardır: *“İşsizlik, enflasyon, yetersiz sosyal güvenlik, dengesiz gelir dağılımı, üretimde, tarımda verim düşüklüğü ve teknolojide geri kalış, alt yapı eksikliği, hızlı nüfus artışı, yetersiz eğitim ve sağlık, dağınık yerleşme ve düzensiz şehirleşme, bürokrasi engelleri”*¹⁸⁵.

Sunalp, seçimi kazanacağından o kadar emindir ki, daha parti örgütünü bile oluşturmadan yaptığı bir konuşmada: *“Biz üç merhaleli bir partiyiz. Birinci merhale partiyi kurmak, ikinci merhale heyet-i vekiliye meydana getirmek, üçüncü merhale de icra vekilleri heyetini çalıştırmaktır. Birinci merhaleyi tamamladık, şimdi önümüzde iki merhale vardır.*

Aktif politika uygulayacağız ve hiç taviz vermeyeceğiz. Neden Banklar Kurulu demiyorum da, İcra Vekilleri Heyeti diyorum? ...Çünkü, Atatürk de Kurtuluş Savaşı'nda İcra Vekilleri Heyetini çalıştırmıştır. Sizler de Mustafa Kemal'in İcra Vekilleri Heyeti gibi çalışacaksınız” demiştir¹⁸⁶.

Kurucular listesi verildikten sonra, Sunalp'in parti içi istihbaratçıları çok sayıda veto olacağını söylemişlerdir. Sunalp ise çok fazla veto olursa partiyi bırakacağını açıklamış, bunun üzerine veto sayısı 129'dan 74'e indirilmiştir. Ancak bu vetoların çoğu listenin baş tarafındaki lokomotif isimlere aittir.

¹⁸⁵ Hulûsi Turgut, *a.g.e.*, s. 83-84.

¹⁸⁶ Yalçın Doğan, *a.g.e.*, s. 323-324. Sunalp'in kendinden emin tutumu için yine bkz. Hasan Pulur, *Olaylar Ve İnsanlar 3- 1979-1984*, Bilgi, 3. baskı, ş.y., Nisan, 1987, ss. 315-317.

Partinin zaten az olan seçim şansını iyice kıran bu durum üzerine, Sunalp partinin iktidar olamayacağını söylemiştir¹⁸⁷.

Sunalp'ın seçimlerden galip çıkamayacağını önceden gören Demirel de, arkadaşlarına, “*Sunalp'e ne karşı ne de yanında vaziyet alalım*” diye talimat vermiştir¹⁸⁸.

Tahminler doğru çıkmış, “*İktidar olacağız demiyoruz, olduk bile!...*” diyen, ancak daima halktan uzak ve kopuk olan¹⁸⁹ MDP'liler, 6 Kasım günü ağır bir yenilgiye uğramışlardır¹⁹⁰.

b- Anavatan Partisi (ANAP)

Bu konu II. Bölümde detayıyla ele alınacağı için burada yer verilmemiştir.

c- Halkçı Parti (HP)

20 Mayıs 1983'te kurulan HP, 6 Kasım 1983 seçimlerinden sonra “*Ana Muhalefet Partisi*” olmuştur.

HP, seçim öncesinde milletvekili aday adaylarını gazete ilânıyla aramış¹⁹¹, tıpkı MDP gibi, MGK tarafından kurdurulmuş sol bir partidir. Buna rağmen kurucular listesi en çok veto edilen partilerden biri olmuştur¹⁹².

¹⁸⁷ Yavuz Donat, *a.g.e.*, s. 333.

¹⁸⁸ Cüneyt Arcayürek, *a.g.e.*, s. 127.

¹⁸⁹ Ankara'da, MDP seçim otobüsünde kendisine yer olmadığı için çok sinirlenen Konya adayı emekli Orgeneral Vecihi Akın, otobüste protokol uygulamak isteyince, gazeteciler bu olaya çok şaşırılmış ve üzülmüşlerdir.

Aynı tarihte ANAP'ın seçim otobüsündeyseniz, Özal gazetecilerle şakalaşıp sohbet etmekte, şarkılar, türküler söylenmektedir. Olayın detayları için bkz. Yavuz Donat, *a.g.e.*, s. 289-290.

Bu açıdan, ANAP halka hitap eden bir “*kitle partisi*” iken, MDP ise belirli bir kesimi temsil eden “*kadro partisi*” olmuştur. Parti tipleri (Kadro/Kitle Partileri) hakkında detaylı bilgi için bkz. Esat Çam, *Siyaset Bilimine Giriş*, Gerçek, ş.y., t.y., ss. 220-225.

¹⁹⁰ Hulûsi Turgut, *a.g.e.*, s. 1.

¹⁹¹ Bu durum partinin önünde uzun kuyruklu oluşmasına yol açmıştır.

¹⁹² Vetoları kanıksayan HP'liler, bu durumla ilgili çeşitli espiriler üretmeyi de ihmal etmemişlerdir: “*Hiç veto yemeyecekmiş gibi çalış... Bir saat sonra veto yiyecekmiş gibi düşün...*”

“- *En iyisi VETOP'u kurmak.*

- *O da ne demek?*

- *Veto Yiyenler Partisi...*”

Parti, 2 Ekim 1985'te kendini feshedip adını "*Sosyal Demokrat Halkçı Parti*" olarak değiştirerek¹⁹³, bir bakıma "*Muvazaa ya da Hülle Partisi*" olduğunu doğrulamıştır¹⁹⁴.

HP'nin amblemindeki güneş ışınları CHP'nin "*altı ok*"u gibi altı adettir.

1961-1964 yılları arasında İnönü'nün başbakanlığı döneminde Özel Kalem Müdürlüğü yapan ve askerler tarafından Başbakanlık Müsteşarlığına getirilen Genel Başkan Necdet Calp¹⁹⁵ de, CHP'nin ilkelerinden hiçbir zaman kopmadığını anlatmıştır¹⁹⁶.

Halkın asker (paşa) sandığı Calp, askerlikle hiçbir ilgisi olmayan, Sosyal Demokrat kadronun liderinde aradığı, "*yumuşak başlılık, sınırlı ihtiras, tehlikeli olmayan ve fazla tepki çekmeyen kişilik özellikleri*"ne sahip bir insandır.

Parti kurucularından Engin Aydın'ın deyişiyle, bu özelliklerinden dolayı veto edilmeyeceği bilinen Calp, HP'nin seçime girebilmesi için "*şemsiye*" olarak kullanılmıştır.

Sadece gösterişsiz bir seçim otobüsü olan ve siyasi partiler arasında kaynakları en kısıtlı parti olan HP, 6 Kasım Genel seçimlerini kaybetmiştir¹⁹⁷.

ç- Büyük Türkiye Partisi (BTP)

20 Mayıs 1983'te kurulan BTP, Dedeman Oteli'nde yapılan şâşâlı kuruluş kokteyliyle adeta AP'nin yeniden doğuşunu kutlamıştır¹⁹⁸.

Evren'e parti kurmak isteğini anlatan Ali Fethi Esener'e, Evren, vazgeçmesinde ısrar ederek¹⁹⁹ Sunalp'le birleşmesini söylemiş ancak Esener bu teklifi reddetmiştir²⁰⁰.

Bir müddet sonra partilerde, özellikle HP'de, vetoya üzülenler, sevinenlerden daha az olmuştur. Çünkü, veto edilenlerin yerine kendi isimlerinin bildirilmesini beklemektedirler. Bkz. Yavuz Donat, *a.g.e.*, s. 424.

¹⁹³ HP, SODEP'le birleşince birleşmenin eşit olmadığını düşünen bazı milletvekilleri ve partililer buna karşı çıkmış ve partiden ayrılarak Ecevitlerin yanında yer almışlardır. Bazı partililer ise, partinin feshinden sonra partiyi yeniden kurmayı bile düşünmüşlerdir. Bkz. Hulûsi Turgut, *a.g.e.*, s. 226-227.

¹⁹⁴ *A.g.e.*, ss. 201-204.

¹⁹⁵ Calp'in siyasi geçmişi için bkz. William Hale, *a.g.e.*, s. 224.

¹⁹⁶ Cüneyt Arcayürek, *a.g.e.*, s. 125.

¹⁹⁷ Hulûsi Turgut'a göre, CHP'nin oylarını alan HP için bu sonuç sürpriz olmamıştır. Ancak, seçimlerdeki yenilgiyi Calp'in etkisizliğine bağlayan partililer, 29 Haziran 1985'te yapılan kongrede Calp'in yerine Aydın Güven Gürkan'ı Genel Başkan olarak seçmişlerdir. Bkz. Hulûsi Turgut, *a.g.e.*, ss. 191-222.

¹⁹⁸ Cüneyt Arcayürek, *a.g.e.*, s. 131-132.

Evren’le görüşmeden önce yaptığı basın açıklamasında Esener: “*Kuracağım partiye Genel Başkan olmayacağım. İktidar olduğumuz takdirde Başbakan da olmayacağım. Ben, kendimde bir-tek misyon görüyorum. Partiyi kurarım, komünizm karşısında bir kadro oluştururum. Formasyonum, liderlik için kâfi değildir. Çünkü biz, o işler için yetişmedik.*

12 Eylül öncesinin acı günlerine tekrar dönmek üzere kadrolaşmalıyız” diyerek, parti kurmak konusunda ısrar etmesinin nedenini açıklamıştır²⁰¹.

Yeni kurulacak parti için geniş kitlelere hitap edecek bir isim düşünülmüş, Demirel’in sloganlaştırdığı “*Büyük Türkiye*” vaadi, sonuna “*Partisi*” eklenerek, isim olarak kabul edilmiştir²⁰².

Partiye amblem olarak başlangıçta “*arı*” seçilmiş, ancak bu amblemi, partiler arasında gidip gelenlerden öğrenerek daha önce kullanan ANAP nedeniyle, yeni amblem olarak “*sağ el*” seçilmiştir²⁰³.

11 günlük varlık süresiyle siyasal tarihimizin en kısa ömürlü partisi olan BTP, AP’nin devamı olduğu gerekçesiyle, MGK’nın 79 sayılı bildiriyle kapatılmıştır.

Eski siyasilerin denetiminde “*paravan insanlarla partiler kurulmasına izin vermeyeceğini*” söyleyen Evren Paşa, 5 Nisan 1983 günü gazetelerde yayımlanan Demirel, Çağlayangil, Bayar, Cindoruk dörtlüsünün fotoğraflarından sonra, partinin kurulmasına izin vermemiş üyelerini veto etmiştir.

Evren’e göre, kendine uygun olmayan hiçbir şeyi ve hiçbir kişiyi desteklemeyen Demirel, Esener’i asker kökenli olması nedeniyle desteklemiş ve daha sonra (yasaklar kalktığında) partinin başına geçmeyi planlamıştır.

Evren, “*...dinine bağlı, namaz ve orucunu kaçırmayan, “içki günahtır” diye içmeyen ve hoca tabakasıyla ilişkisi olduğu da ordu içerisinde bilindiğinden ordunun reaksiyonuna sebep olabilir bir kişi ve kişilik...*

¹⁹⁹ Evren, Esener’i politikacıların oyununa gelmemesi konusunda uyarıp “*seni bir süre kullanıp sonra atacaklar*” demiş, ancak Esener bu uyarıyı dikkate almamıştır. Evren’in birleşme teklifinden sonra bir ara, Ekrem Ceyhun ve Hüsametdin Cindoruk BTP’nin MDP, sonra da ANAP’la birleşmesi için temaslarda bulunmuş, ama teklifleri liderlerce geri çevrilmiştir. Zira Özal, BTP’ye izin verilmeyeceğinden emindir ve bunu her fırsatta vurgulamıştır. Bkz. Yalçın Doğan, *a.g.e.*, ss. 304-309.

²⁰⁰ Hülûsi Turgut, *a.g.e.*, ss. 229-232.

²⁰¹ *A.g.e.*, s. 237-238.

²⁰² Yalçın Doğan, *a.g.e.*, s. 309.

²⁰³ Hülûsi Turgut, *a.g.e.*, s. 239-240.

...Kişi olarak iyi bir insan olmakla beraber Süleyman Demirel'e çok yakındı. Zaman zaman Demirel'e gidip ondan direktif aldığı şüphesi vardı" diye tarif ettiği BTP Genel Başkanı Ali Fethi Esener'i, daha önce de belirtildiği gibi, parti kurmama konusunda ikna etmeye çalışmış, ancak başarılı olamamıştır²⁰⁴.

Kurucu üyelerden Hüsamet Cindoruk ile Mehmet Gölhan, Çanakkale'ye 121 gün süren bir "sürgün"e gönderilmiştir. Bu iki BTP'linin yanı sıra 7 eski AP'li ve BTP ile hiç ilgisi olmayan 7 eski CHP'li de "sürgün" listesine dahil edilmiştir²⁰⁵.

Partinin kapatılmasından bir gün sonra, Çorum'da yaptığı konuşmasında, Evren kapatma kararının gerekçesini şöyle açıklamıştır: "Biz normal demokratik sisteme yumuşak iniş ile fazla kimseyi incitmeden geçişi gerçekleştirmek istedik ve öyle hareket ettik. Ancak, bu şekil hareketimizin bazı çevrelere cüret ve cesaret verdiğini gördük. Bunun üzerine böyle sert tedbirler almak mecburiyetinde kaldık. Millî Güvenlik Konseyi milletin huzur ve güveni için her türlü tedbiri almakta karardır. Gerekirse, seçimler de ilân edilen tarihten sonraya bırakılabilir. Bizi böyle bir karar almaya mecbur bırakmamaları için kurulan ve kurulacak siyasi partilerin bugüne kadar söylenmiş ve yapılmış beyan ve ikazları daima göz önünde bulundurmaları gerektiğini bir kere daha hatırlatmak istiyorum" diyen Evren, konuyu BTP'nin kapatılma nedenine getirerek, olayın nedenini şöyle açıklamaktadır: "...o partinin adının nereden geldiğini biliyorsunuz. Amblem olarak evvelâ arıyı seçtiler. Arı eski o parti başkanının mezun olduğu üniversitenin amblemiydi. Onu belirtmek içindi. Bitmedi. Başka bir parti de onu aldığı için vazgeçtiler, el yaptılar. Elin mânâsı nedir size izah edeyim.

Seçime gittiği zaman vatandaş mührü alacak, evet yerine basacak ya, o demirden yapılmış. Demir'i El'e bas, Demirel olsun. Onun için el işaretini aldılar. Acaba, bizi bu kadar saf mı zannediyorlar? Bunları anlamayacak kadar.

Maalesef burada üzümlere ifade ediyorum ki, bazı çirkin oyunlar tezgâhlayarak illerden temsilciler göndermek ve yalan vaatlerde bulunmak suretiyle bu partinin başına kuruluş hazırlıklarının sonuna doğru emekli bir orgeneral arkadaşımızı getirmek suretiyle milleti tereddüt içinde bulundurma yolunu seçtiler. Bu asker arkadaşımıza öyle bir oyuna âlet olmamasını tekrar tekrar söylememize rağmen, girişiminden alıkoymak mümkün olmadı. Biz çok iyi biliyorduk ki, bugün için milleti aldatmak maksadıyla parti

²⁰⁴ Cüneyt Arcayürek, a.g.e., ss. 117-133.

²⁰⁵ Hulusi Turgut, a.g.e., ss. 250-271; yine bkz. Cumhuriyet, 3 Haziran 1983.

genel başkanlığına getirilen bu arkadaşımız, ilk genel kongrede genel başkanlıktan indirilecek ve kendilerine köle olacak eski parti mensuplarından birisi genel başkanlığa getirilecekti. (...) Çünkü, daha evvel kurulan bir parti vardı, başında emekli bir orgeneral vardı. Siz onu mu getirdiniz? Biz de karşısına bir emekli orgenerali getirelim görürsünüz, diye bu oyunu oynadılar. Bundan daha hainane bir girişim düşünülebilir mi?”²⁰⁶

Bu durum karşısında BTP örgütü bile öz eleştiride bulunarak; “Neden sadece bizim partinin başında asker var da, başka partide yok? ...biz hep demokrasiden bahsediyoruz, ama yaptığımız demokratik değil” yargısına varmıştır²⁰⁷.

d- Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP)

6 Haziran 1983 tarihinde Erdal İnönü tarafından kurulmuştur.

Bilim adamlığı vazifesinden ayrılmaya zar zor ikna edilen İnönü, “demokrasiye yeniden işlerlik kazandırmak ve batılı sosyal demokrasinin yerleşmesine katkıda bulunmak” için parti kuruculuğu teklifini kabul etmiştir.

Partinin ilk kurucular listesinden, Genel Başkan dahil tam 21 üye veto edilmiş, gazeteler bu olayı “En büyük veto” başlığı ile duyurmuştur²⁰⁸.

27.06.1983 tarihinde, İnönü’nün yerine parti başkanlığına Cezmi Kartay seçilmiş ve 20 yeni kurucu üye belirlenmiştir. Ancak, 08.07. 1983’te yeni bildirilen üyelere 13’ü daha veto edilmiştir.

Seçimler yaklaştıkça SODEP’le ilgili ihbarlar artmış ve parti “Marksistlik” suçlaması ile karşı karşıya kalmıştır.

25 Ağustos itibariyle (Parti listelerinin sunumunun son tarihi 24 Ağustos’tur.) partide 28 kurucu üye kaldığından genel seçimlere katılma hakkı kaybedilmiş ve sol oylarda meydan HP’ye kalmıştır²⁰⁹.

²⁰⁶ Yalçın Doğan, *a.g.e.*, s. 340-341.

²⁰⁷ *A.g.e.*, s. 313-314.

²⁰⁸ Kurucular listesinin kritiği için bkz. Yalçın Doğan, “Sosyal Demokrat Kanadın Listesi”, *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1983.

²⁰⁹ Hülûsi Turgut, *a.g.e.*, ss. 292-300; ayrıca bkz. Bülent Tanör, Korkut Boratav, vd., *a.g.e.*, s. 52-53.

SODEP, seçime sokulmaması konusunda Yüksek Seçim Kurulu (YSK) 'na itiraz etmiş, YSK bu müracaatı "...ülke yönetiminin gerekleri ve özellikleri..." gerekçesiyle reddetmiştir²¹⁰.

Kendilerine yapılan haksızlığı her fırsatta dile getiren SODEP lideri, 14 Nisan 1984'teki parti kongresinde siyasi yasakları ve seçim sonucunu şöyle değerlendirmiştir: "*Parlamento'daki iktidar partisinden çok oy alan üç parti parlamento dışındadır. Böylece Ulusal İrade ile Parlamento'nun oluşumundaki ilişki bozulmuştur. Ulusal İradeyi yansıtmayan bu çelişki ve yadırgatıcı durumun sorumluluğu ve kusuru SODEP'te değildir*"²¹¹.

SODEP, 3 Kasım 1985 günü kendini feshederek, SHP ile (yani HP) birleşmiştir²¹².

e- Diğer Partiler

23 Haziran 1983'te Demirel'in teşvikiyle kurulan "*Doğru Yol*", namı diğer "*Sırat-i Müstâkim*" Partisi, kurucuları tarafından şöyle tanımlanmaktadır: "*Hürriyetçi demokrasi, milletin hür iradesini, ülke idaresinin yegane kudret kaynağı olarak tanır. Hürriyetçi demokrasi, milletin millî ve manevî değerlerine, liyâkate, fazilete, aleniyete, adalete sahipliğin, her şeyin, herkesin gözü önünde cereyan etmesinin bir başka adıdır. İşte Türkiye, yüzyıllar boyu böyle bir amaca ulaşmanın mücadelesini veriyor. Millettin sinesinden fevkalade zor şartlar altında ortaya çıkan Doğru Yol Partisi, millet iradesi üstünlüğüne dayanan hürriyetçi demokrasinin, yaşadığımız bunalımlı dönemde tâviz vermez, şaşmaz, bezmez ve yılmaz öncülüğünü yapmaktadır.*

...Rehberimiz, Atatürk İlkeleri ve Anayasa'dır. Milletimizin dertlerini biliyoruz ve onlara çare bulmak için çalışacağız. Allah bizi, doğru yoldan ayırmasın..."

İşte bu amaç ve ilkelerle kurulan DYP'nin ilk kurucu adaylarından 30'u veto edilmiş, sadece 4'ü yola devam edebilmiş, bunun üzerine yeni bir liste hazırlanmıştır.

²¹⁰ Hulûsi Turgut, *a.g.e.*, ss. 300-308.

²¹¹ *A.g.e.*, s. 310.

²¹² *A.g.e.*, s. 320.

Bu listedeki adaylardan da 15'i kabul, 15'i veto edilmiş, parti, genel seçimlere girme hakkı elde edememiştir²¹³.

8 Temmuz 1983'te DYP'nin yedeği olarak “*Bizim Parti*” kurulmuş, eğer DYP'nin başına bir şey gelirse yeni bir parti olarak öne çıkması plânlanmıştır.

Ancak, eşgüdüm eksikliği nedeniyle DYP varken kurulan Bizim Parti bir süre sonra kendini feshetmiştir²¹⁴.

12 Eylül partilerinden biri de 7 Temmuz 1983'te, Alparslan Türkeş'in teşvikiyle, DM üyesi Mehmet Pamak ve arkadaşları tarafından kurulan “*Muhafazakâr Parti*”dir.

Partinin başına konulmak istenen “*Cumhuriyetçi*” kelimesi, Cumhuriyet Başsavcılığı'nın itirazı üzerine kaldırılmıştır.

26 Temmuz 1983'te MGK'nın 100 No'lu kararıyla, Genel Başkan Mehmet Pamak da dahil olmak üzere, 25 kurucu üye veto edilmiştir.

Parti iki defa daha yeni üyeler bildirmiş, ancak 24 Ağustos'a kadar listesini onaylatamadığı için 6 Kasım seçimlerine girmeye hak kazanamamıştır.

Partinin adı 30 Kasım 1985'te Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) olarak değiştirilmiştir²¹⁵.

19 Temmuz 1983 tarihinde Refah Partisi kurulmuştur. Parti listesi sürekli veto edilmiş ve daha sonra parti hakkında kapatma davası açılmıştır²¹⁶.

RP Genel Başkan Yardımcısı Rıza Ulucak'a göre, 6 Kasım seçimlerine giremedikleri için, milli görüşçüler başlangıçta ANAP'ı desteklemiş olsalar da, “*yanlış hesap Bağdat'tan geri dönecektir.*”

Parti amblemindeki “*Hilâl*”, I. Dünya Savaşı, Çanakkale ve Kurtuluş Savaşlarındaki şerefli mücadeleyi, “*Başak*” ise refah ve bolluğu simgelemektedir²¹⁷.

Yeni demokratik dönemde seçime katılabilmek için partiler iki koşulu yerine getirmek zorundaydı:

²¹³ A.g.e., ss. 325-328.

²¹⁴ Yalçın Doğan, a.g.e., s. 343-344.

²¹⁵ Hulûsi Turgut, a.g.e., ss. 395-409.

²¹⁶ RP'lilerin İzmir'de bir sinema salonunda düzenledikleri “*Refah Gecesi*”nde laikliğe aykırı davranışlarda bulunan ve daha sonra partisinden istifa etmek zorunda kalan İzmir İl Başkanı Mehmet Kaya, tepkisini şöyle dile getirmiştir: “*Halkevlerini, Atatürk'ün partisini, Dil Kurumu'nu kapatanlar Atatürkçü de, biz değil miyiz?*” Bkz. A.g.e., s. 428.

²¹⁷ A.g.e., ss. 414-423.

19 rakamının uğuruna inanan RP'liler, parti amblemlerine 19 taneli başağı seçmişlerdir. Halûk Nurbaki'nin yorumu ile 19 rakamı, dinsel bir inanca göre, uğur getirirdi. İnanışa göre, kainatta herşey, hatta Kur'an-ı Kerim bile 19 rakamı üzerine kuruluydu. Bkz. Yalçın Doğan, a.g.e., s. 381.

1- En az 30 kurucu üyenin MGK tarafından onaylanması gerekiyordu.

2- Partiler en az 34 ilde ve bu illere bağlı ilçelerin en az yarısında örgütlenmiş olmalıydı.

Koşulların yerine getirilmesinin son tarihi ise, 24 Ağustos 1983'tü.

Diğer yandan, Siyasal Partiler Yasasının geçici 4. maddesine göre, seçim sonuçlarının ilânına kadar, MGK parti kurucularının üzerinde inceleme yapma ve üye tam sayısı ile karar alma yetkisini elinde bulundurmuştur.

Seçime hak kazanan partiler ise milletvekili adaylarını 2 Eylül 1983 akşamına kadar YSK'ya bildirecek, MGK ise bildirilen kişilerin milletvekili adayı olup olamayacağına karar verecek, böylece partilere hem kuruluş aşamasında hem de milletvekilliği aşamasında vetolar gelebilecekti²¹⁸.

6 Kasım seçimlerinden önce MGK, toplam 1683 milletvekili adayından 672'sini veto etmiştir. MDP'den 74, ANAP'tan 81, HP'den 89, Bağımsızlardan 428 aday veto edilmiştir.

Vetolar partilerde % 20 dolaylarında iken, bağımsızlarda % 90'a ulaşmış, 34 ilde hiç bağımsız aday kalmamıştır.

Her üç partiden birer genel başkan yardımcısı veto edilmiştir.

MDP'den Ahmet İhsan Kırmırlı, ANAP'tan Mehmet Altınsoy, HP'den Niyazi Araz kuruculuktan geçtikleri halde, milletvekilliğinden veto edilmişlerdir²¹⁹.

“Veto edilecekleri tespit ederken Milli İstihbarat Teşkilâtı'nın, Emniyet Teşkilâtı'nın ve Sıkıyönetim Komutanlıklarının verdiği bilgilerden ve Konsey'e gönderilen ihbar mektuplarından yararlanıyorduk. Umumiyetle her üç makamın değerlendirmeleri birbirini teyit ediyorsa, onları birinci derecede dikkate alıyor, tek bir makamın verdiği bilgilere genellikle iltifat etmiyorduk.

...MDP'den 74, ANAP'tan 81 ve HP'den 89 aday²²⁰ veto edildi. Bağımsızlar üzerinde oynanmak istenen oyunu bozmak için onlardan da 428 bağımsız adayı veto ettik” diyen Evren, veto kararlarının gerekliliğini savunmuştur²²¹.

²¹⁸ A.g.e., s. 364-365.

²¹⁹ A.g.e., s. 396.

²²⁰ İkinci listesinden de 11 kişi veto edilen HP'nin daha sonra 2 adayı daha eski mahkûmiyetleri nedeniyle listeden çıkarılmışlardır. Böylece HP, seçimlere 13 eksik adayla katılabilmektedir. Bkz. Hulûsi Turgut, a.g.e., s. 218.

²²¹ Özal hakkında olumlu ya da olumsuz hiçbir bilgi gelmemiştir. Bkz. Cüneyt Arcayürek, a.g.e., s. 196.

Demirel ise vetoları Arcayürek'e yazdığı bir mektupta şöyle eleştirmektedir: “...Oyları sandığa girmeden çalmakla, sandıktan çıkarken çalmak arasında ne fark var? Filanca veya falancaya meydanı boş bırakmak için mi?

O halde, o adamlara hak etmedikleri bir şeyi vermiş olmakla, onu sağlamakla kendini ve onları ne duruma düşürüyorsun?...”²²²

Mayıs 1983'ten itibaren, parti kurma faaliyetlerinin iyi yönde olmadığını, bir ikaz yapılması gerektiğini düşünen Evren, sayıları gittikçe artan, kendi deyimiyle “*yerden mantar gibi biten*”²²³ partileri, 17 Haziran'da Sinop'ta yaptığı konuşmasında şöyle eleştirmektedir: “*Enflasyonun her çeşidi kötüdür. Dernek enflasyonu vardır memleketimizde, onun cezasını çekiyoruz. Parti enflasyonu vardı, vaktiyle biz dedik ki, yeni kurulacak düzende parti enflasyonu olmasın, yani bir sürü partiler ortaya çıkıp da, siz vatandaşlarımızın akıllarını çeşitli yerlere çekmesinler, bunu istedik. Ama görüyoruz ki, bir çok yeni hevesliler ortaya çıkıyor. Parti kurmak, anayasaya göre serbesttir. Evet o şartlara haiz olan kişiler, bir araya gelip parti kurarlar. Fakat memleketin menfaati ve memleketin bugünkü durumu fazla parti ile memleketin idaresine elvermiyor. Biz bunu yaşadık.*”

19 Haziran tarihli Giresun konuşmasında ise: “*Biz parti konusunda aynı istikamette olan, aynı felsefeyi benimsemiş, aynı programı olan partiler birleşsin ve biraz güçlü kuvvetli partiler ortaya çıksın diyoruz. Bölük pörçük partilerle bu memleket bir noktaya varamaz. Varamadı bugüne kadar nitekim. Bizim bünyemiz buna müsait değil. Parçalanmanın, bölünmenin zararlarını gördük. İstiyoruz ki, bu kadar parçalara bölünmeyelim. (...) İşte, biz de bu ilk adımımızı atarken böyle az partiyle yola çıkarsak, artık böyle gider. Fazla parti değil, az parti, öz parti bu memlekete hizmet edecek, bu memlekete yararlı olabilecek partiler istiyoruz*” demektedir²²⁴.

Tüm bu endişelere rağmen onlarca parti kurulmuş, ancak 24 Ağustos'a gelindiğinde MGK'dan onay alan ve seçimlere katılmaya hak kazanan üç parti kalmıştır²²⁵: MDP, HP ve ANAP²²⁶.

²²² A.g.e., s. 162-163.

²²³ Evren'in 29 Nisan 1983 tarihli Erzincan konuşmasının detayları için bkz. Yalçın Doğan, a.g.e., s. 388.

²²⁴ A.g.e., s. 295.

²²⁵ Evren Paşa'ya, bazı partilerin seçimlere katılmamasının Avrupa'nın tepkisini çekebileceği ve Türkiye'yi ileriki yıllarda Avrupa Konseyi'ne almayacakları söylenmiş, Evren Paşa ise: “*Almazlarsa ne olur? Almasınlar!*” demiştir. Bkz. Cüneyt Arcayürek, a.g.e., s. 181.

Seçimlere girecek partilerin tespitinden tam bir gün sonra, 25 Ağustos 1983'te Anayasa Mahkemesi'nde parti kapatma başvurularına başlanmıştır bile.

1983 Ağustos'u ile 1985 Mart'ı arasında, Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından Anayasa Mahkemesi'ne tam 11 başvuru gönderilmiştir.

Siyasal partiler daha kuruluşlarını tamamlayamadan, kapatılma talepleriyle uğraşmak zorunda kalmışlar, yıllarca Anayasa Mahkemesi'nin yolunu unutmuş partiler, artık “mahkeme kapısında kuyruğa girmişlerdir”²²⁷.

Partilerin kuruluşu sırasında taraflı davranıldığına inanan Ecevit'e göre MGK aslında ANAP'ı iktidara getirmek istemektedir. Ortaya önce Ulusu, daha sonra Sunalp ismi atılmış, MDP'nin iktidarlığına kesin gözüyle bakılmıştır. Fakat asıl hedefleri sivil-asker karışımı görüntü veren Turgut Özal'ı iktidara taşımaktır.

Demirel'i mahkum etmek istemelerinin nedeni ise AP'nin oylarını ANAP'a kaydırmaktır²²⁸.

Eroğul'a göre de, 1983'ten sonra, devlet olanakları hep ANAP lehine kullanılmış, Siyasal Partiler yasasına, 27.06.1984'te 3032 sayılı yasa ile getirilen ek maddede, partilere yapılan para yardımının TBMM'deki sandalye sayısına göre dağıtılacağı öngörülmüştür.

²²⁶ Başbakan Odası; MDP, Başbakan Yardımcısı Odası; ANAP, Başbakanlık Müsteşarı Odası; HP. Bu üç odadan üç parti doğmuştur. Daha sonra 14 siyasi parti daha kurulmasına rağmen, seçimlere katılma izni sadece bu üç odadan doğan üç partiye verilmiştir. Bkz. Yalçın Doğan, *a.g.e.*, s. 206-207.

Seçime katılmalarına izin verilmeyen SODEP Genel Başkanı Cezmi Kartay ve DYP Genel Başkanı Yıldırım Avcı, seçimlere katılan 3 partinin de birbirinden farklı olmadıklarını ve bu nedenle hiçbirini desteklemeyeceklerini söylemişlerdir. Bkz. *Nokta*, S. 33, (10-16 Ekim 1983), s. 8-9.

²²⁷ *A.g.e.*, s. 388-389. Demirel'in bu konudaki yorumu da, parti kapatma cezalarının caydırıcılığı açısından oldukça ilgi çekicidir: “*Birini kapatırlarsa bir başkası açılır. Onu da kapatırlarsa bir yenisi...*” Bkz. Cüneyt Arcayürek, *a.g.e.*, s. 95.

İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda, İtalya ve Danimarka gibi demokratik ülkelerde parti yasaklamak herhangi bir durum ve şartta olanaksızken, sadece Almanya'da, anayasal düzeni veya devleti tehdit eden partileri sadece Federal Anayasa Mahkemesi kapatabilme yetkisine sahiptir.

Bizde ise, parti kapatmak son derece kolaydır. Siyasal Partiler Kanunu'nun 78. ve 97. maddeleri arasında partilere ilişkin yasaklar belirtilmiştir. Örneğin, 78. maddeye göre, siyasi partiler İstiklâl Marşı'nın değiştirilmesini savunamazlar, 79. maddeye göre, AT'ye girebilmek için, devletin bazı yetkilerinden vazgeçmesini isteyemezler, 84. maddeye göre, İlahiyat Fakültesi'nin kaldırılması gerektiğini söyleyemezler, 92. maddeye göre, hiçbir örgütle siyasi işbirliğine giremezler, 96. maddeye göre, daha önce kapatılmış partilerin ad ya da simgelerini kullanamazlar, vb...

Bu yasakların bolluğu ve kapsamı, Batı tarzı demokrasi anlayışı ile kesinlikle bağdaşmamaktadır. Bkz. Cem Eroğul, *a.g.e.*, s. 215.

²²⁸ Cüneyt Arcayürek, *a.g.e.*, s. 182-183.

Yardımanın oy oranına göre değil de sandalye oranına göre dağıtılması, seçim yasasından kaynaklanan haksızlığın maddi yardım açısından da sürdürülmesine yol açmıştır²²⁹.

Evren bir konuşması sırasında, kendini hedef alan bu eleştirilere şöyle karşılık vermiştir: “*Biz; ne sağdayız, ne de soldayız. Atatürk yolundayız. Yolumuz, Atatürk yoludur ve Atatürk yolunda yürüdüğümüz sürece de millet daima ileriye doğru gidecektir. Ne zaman ki sağa-sola sapsak, o zaman uçuruma yuvarlanırsınız. Şimdi bazı kimseler bizim için sağı koruyor, bazı kimseler de solu koruyor dediğine göre demek ki, biz hiç kimseyi korumuyoruz*”²³⁰.

İhtilâl sonrası politika sahasında meydana gelen değişimler şöyle özetlenebilir:

12 Eylül parti tabanlarını değiştirmiş ve 12 Eylül’e gelirken parti tabanları saygınlıklarını yitirmiştir.

İhtilâl sonrası, politika gündemden düşmüş, politikacıların bir kısmı yargılanarak, tutuklanarak ve mahkûm edilerek politikacı tipi karalanmıştır.

Bu durum insanları politikadan uzaklaştırmış, fiilen politika yapanları ise ürkütmüştür.

Dolayısıyla, yeni partileşme döneminde eski olan her şey değiştirilmeye çalışılmıştır²³¹.

Ancak ne seçmenin ne de eski fikirlerin yerine yenisini koyamayacağını bilen MGK, Türkiye’yi yeni fikirler üzerine oturtamamıştır²³². Bunu daha sonraki siyasi gelişmelerden ve eski partilerin tekrar kurulup, iktidara yeniden sahip olmalarından açıkça anlıyoruz²³³.

²²⁹ Cem Eroğul, *a.g.e.*, s. 216-217.

²³⁰ Hulûsi Turgut, *a.g.e.*, s. 331-332.

²³¹ Yalçın Doğan, *a.g.e.*, s. 321-322.

²³² Cüneyt Arcayürek, *a.g.e.*, s. 144-145.

²³³ 6 Kasım 1983 seçimlerinden sonra bile bazı eski siyasetçileri sonsuza dek tarihe gömmek konusunda kararlı olan Evren, Mersin’de yaptığı konuşmasında onları şu sert ifadelerle uyarmaktadır: “...devleti parçalamak, yıkmak isteyen şer kuvvetlerle mücadele etmek ve milleti rahat ve huzura kavuşturmakla yükümlü olup da bu esas görevini yapamayanlar, şimdi bu yönetimle gizli yollardan mücadeleye kalkışmışlardır. Kendilerinin paralelinde bulunan kişiler vasıtasıyla yine 12 Eylül’den evvel olduğu gibi parti kurduurma çalışmalarına girişmişlerdir. Bunların düşündükleri nedir biliyor musunuz sevgili vatandaşlarım? Önümüzde yapılacak seçimlerde acaba kendilerine kul, köle olan ve her sözünü ilâhi bir emir kabul eden kişilerden kurulacak bir partinin büyük bir çoğunlukla seçimi kazanıp da seçimden sonra kendilerini tekrar eski koltuklarına oturturlar mı, rüyasıdır. Düşledikleri budur. Bunun oyunlarını tezgâhlamakla meşguldürler. Eski teşkilât mensuplarıyla mütemadiyen temas halindedirler. Onlara gerekli emirleri vermektedirler. Anayasanın halk oyuna sunulmasından önce de bu teşkilât mensupları vasıtasıyla anayasaya red oyu verdirmek için çok çaba sarf ettiler. Nasıl o kampanyalarda muvaffak

II- ANAVATAN PARTİSİ'NİN KURULUŞU VE İDEOLOJİSİ

A- Anavatan Partisi'nin Kuruluşu

Propaganda tekniklerinden örgütlenmeye, hükümetteki icraatından muhalefet anlayışına kadar Türkiye'de daha önce görülmemeyen pek çok yeniliğin öncülüğünü yapan Anavatan Partisi, 20 Mayıs 1983 Cuma günü saat: 08.30'da Turgut Özal tarafından İçişleri Bakanlığı'na verilen kuruluş dilekçesi ile kurulmuştur.

Partinin başkanlığını Turgut Özal, ilk Genel Sekreterliğini Veysel Atasoy²³⁴, Genel Merkez Sözcülüğünü Mükerrerem Taşçıoğlu üstlenmiştir.

Partinin kurucuları, bürokrat, teknokrat ve işadamlarından oluşuyordu²³⁵.

Partiye “Anavatan” isminin seçilme sebebini Özal şöyle anlatmaktadır: *“Anavatan birleştirici bir isimdir. Şu anda da Türkiye'nin birleştirici hareketlere ve birleştirici sembollere ihtiyacı vardır. 1950'lerde Türkiye'nin demokrasiye ihtiyacı vardı. 1940'larda başladı bu ihtiyaç, Demokrat Parti işte bu ihtiyaçtan doğdu ve parti bu sebeple bu ismi aldı o zaman. 1960'larda memleketin adalete ihtiyacı vardı bu sefer. Adalet Partisi de bu ihtiyacın neticesinde kuruldu ve adını bu sebepten aldı. Demokrasi geçildi, adalet geçildi, 1980'lerde Türkiye parçalanmayla karşı karşıya kaldı. Şimdi vatanın bütünlüğünün sembolize edilmesi lâzımdır. Bu bütünlüğü en iyi belirten*

olamayıp, hüsrana uğramışlarsa, bu oyunlarında da hüsrana uğrayacaklardır. Nasıl 12 Eylül'den evvel bu kişileri ikaz ettik, dinlemediler. Başlarına 12 Eylül'ün yumruğunu yiyip de, nasıl 7 Kasım'dan evvel yapılan ikazları dinlemediler, 7 Kasım oylamasında Türk Halkının yumruğunu yedilerse, şimdi yine ikaz ediyorum, üçüncü bir yumruğu yememeleri için bu girişimlerden vazgeçsinler, onlara yardımlık edenler de, bu yardımlıktan vazgeçsinler.” Bkz. Yalçın Doğan, a.g.e., s. 235.

²³⁴ Veysel Atasoy tedavi gördüğü hastanede “MNSA” mikrobunu kaparak 24.08.2004 tarihinde hayatını kaybetmiştir.

²³⁵ Hulûsi Turgut, *12 Eylül Partileri*, ABC Ajansı yay., 2. baskı, İstanbul, Mayıs, 1986, s. 140-141.

*Anavatan'dır*²³⁶. *Şimdi vatana sahip çıkmak lüzumludur. Onun için de partimizin adı Anavatan olacaktır*²³⁷.

Danışma Meclisi üyelerinin ilerde siyasete girip girmeyeceğinin tartışıldığı günlerde Özal: *"Bu hükümette ve Danışma Meclisi'nde görev alanların politik hayatı bitmiştir. Buna öyle bakmak lâzım. Biz burada bir hizmet için çalışıyoruz. Bir sistemin oturmasına çalışıyoruz. Yoksa, politikaya yatırım yapmak gibi bir hevesimiz yoktur. Bu sebeple Danışma Meclisi'nden gelecek bu gibi tepkilere toleransla bakmak lâzım"* demiştir.

Bu sözlerin üzerine Gümrük ve Tekel Bakanı Ali Bozer, Devlet Bakanı İlhan Öztrak'a dönerek: *"Görüyor musun, bravo sayın Özal'a... Politikayı demek hiç düşünmüyor"* demiş, Özal da: *"Evet, hiç düşünmüyorum"* demiştir.

Özal, parti kurması konusunda kendine ısrar eden danışmanı (siyasi müşaviri olduğunu söyleyen) Mehmet Keçeciler'i de defalarca geri çevirmiş, *"Bak Mehmet, siyasetle uğraşanları tetkik ettim. ...İsmet Paşa bu işe ömrünü verdi. ...Ama ahir ömründe partisinden ayrılmak zorunda kaldı. Eliyle kurduğu, kurulmasına ortaklık ettiği partiden ayrıldı.*

Celâl Bayar Cumhurbaşkanlığından sonra Kayseri Cezaevi'ni de görmek zorunda kaldı. Gitti, hapis yattı orada. Menderes asıldı.

Şimdi bir de bugüne bak... Bak işte Demirel'e, Ecevit'e, Erbakan'a, Türkeş'e... Kime istersin bak... Siyaset adamlarının sonu daima hüsrana olmuş bizim memlekette.

Şimdi sen de karşıma geçmişsin aylardır, parti kur, diye tutturuyorsun. Ben dertsiz başıma neden dert açayım, şimdi durup dururken" demiştir²³⁸.

Özal'ın parti kurmasını beklemeyen Demirel de ANAP kurulduktan sonra: *"Ben Turgut'u Genelkurmay'a askerlere ekonomik durumu anlatsın diye gönderdim. Meğer*

²³⁶ Bu birleştirici görüş çok geçmeden meyvesini vermiş, Mayıs 1983'te MHP'lilerin bir bölümü *"Muhafazakâr Parti"*ye bağlanırken, bir bölümü de; *"Başka bir partiye ne gerek var?... İşte, ANAP var ya..."* diyerek ANAP'a katılmışlardır. Bkz. Yalçın Doğan, *Dar Sokakta Siyaset (1980-1983)*, Tekin, 1. baskı, İstanbul, Eylül, 1985, s. 154.

²³⁷ A.g.e., s. 332-333.

²³⁸ A.g.e., ss. 176-178. Bülent Ulusu'nun kuracağı partide mali ve ekonomik işlerden sorumlu olmayı düşünen Özal'a parti kurması konusunda bilhassa, yakın çevresine genel başkan eşi olmak istediğini söyleyen Semra Özal baskı yapmıştır. Bkz. Betül Uncular, *İşte Böyle Bir Meclis 1983-1991*, Bilgi, 2. baskı, ş.y., Haziran, 1992, s. 9.

Turgut, askerlerle anlaşarak beni arkadan vuruyormuş!” diyerek, şaşkınlığını ifade etmiştir²³⁹.

Askerlerin Özal’ın parti kurmasına ses çıkarmamalarını da yadırgayan Demirel: “Nasıl olmuş da Özal’ın parti kurmasına müsaade edilmiştir? Bu çok önemli bir hadise. 1980 sonrasında en önemli siyasi hadisesidir, en önemli noktasıdır.

1982’de görevi bırakmak mecburiyeti ile karşı karşıya bıraktıkları kişi, 1983’te iktidardadır.

Bütün hikâye burada düğümleniyor. Sunalp’e ve Calp’e “iktidarsınız” denilecek ve üçüncü bir partiye imkân verilecek? Üzerinde durulmaya değer”²⁴⁰ diyerek MGK’nın parti kurdurma stratejisine dikkati çekmiştir.

Amerika’dan önce Suudi Arabistan’a giden ve oradan kısa süreliğine İstanbul’a dönen Özal, parti kurma fikrini kafasına koymuş ve yakın çevresine bir büro ayarlanması, çekirdek kadro oluşturulması, propaganda ekibi seçilmesi konusunda talimatlar vermiştir²⁴¹.

Kurucular kadrosunu büyük bir dikkatle oluşturan Özal, önce eskiden çalıştığı DPT kadrolarına, iş çevrelerine ve bankacılara el atmıştır. (İş çevreleri ve bankacılarla başbakan yardımcılığı sırasında çok sıkı ilişkileri olmuştur.)

Turgut Özal; Mehmet Keçeciler ve Hüsnü Doğan’a “siz tüzüğü yazın, ben işin malî kaynak yönünü hallederim” demiştir²⁴².

Özal, parti kuruculuğu için uygun gördüğü kişilere teklif götürmüş, ancak ANAP’ın ileride iktidar olabileceğini düşünmeyen bazı kişiler bu teklifi reddetmiştir.

Halil Şıvgın önce kurucu üye olmak istemiş, ailesinin tepkisi üzerine vazgeçmiştir. Ekrem Pakdemirli ve Yıldırım Aktürk Özal’ın yakın çalışma arkadaşları olmalarına rağmen kurucu olmamışlardır. Özal’ı MDP’yle birleşmeye ikna etmeye çalışmışlardır.

Kutlu Savaş, İlhan Kesici, Şener Akyol, Nevzat Yalçıntaş da kuruculuğu reddetmişlerdir.

ANAP-MDP bütünleşmesinin başına geçmek isteyen Mehmet Yazar da kuruculuk için ikna edilememiştir²⁴³.

²³⁹ Cüneyt Arcayürek, *Demokrasi Döneminde Üç Adam*, Bilgi, 3. baskı, ş.y., Mart, 2000, s. 63.

²⁴⁰ A.g.e., s. 152.

²⁴¹ Hulusi Turgut, a.g.e., s. 121.

²⁴² Yalçın Doğan, s. 279-280.

20 Mayıs 1983'te, ANAP'ın İçişleri Bakanlığı'na sunduğu kurucular listesinde şu isimler yer alıyordu: Turgut Özal, Abdülhalim Aras, Hüsnü Doğan, Vehbi Dinçerler, Prof.ERCÜMENT Konukman, Şadi Pehlivanlıoğlu, Leylâ Yeniay Köseoğlu, Adnan Kahveci, Veysel Atasoy, Mustafa Rüştü Taşar, Fahir Sabuniş, Aycan Çakıroğulları, Ferruh İtler, Güneş Taner, Halil Şıvgın, Vural Arıkan, Sudi Türel, Mehmet Nejat Eldem, Muzaffer Atılgan, Hüseyin Cahit Aral, Bedrettin Doğancan Akyürek, Metin Emiroğlu, Mükerrerem Taşçıoğlu, Abdullah Tenekeci, Erol Aksoy, Mehmet Altınsoy, Kâmil Coşkunoğlu, Cemil Çiçek, Bedrettin Dalan, Feridun Demsoy, Mehmet Cavit Kavak, Alâaddin Kısakürek, Kâzım Oksay, İbrahim Özdemir, Ali Tanrıyar, Yener Ulusoy, Mesut Yılmaz²⁴⁴.

Halil Şıvgın daha sonra Turgut Sunalp'le anlaşarak MDP'ye girmiştir²⁴⁵.

Bu isimler arasından MGK şu 7 kurucuyu veto etmiştir: Erol Aksoy, Cemil Çiçek, Cavit Kavak, Muzaffer Atılgan, Hüsnü Doğan, Adnan Kahveci ve Şadi Pehlivanlıoğlu.

Bu vetolardan sonra 30 kişilik kurucu üye korunduğu için partinin kuruluşu tamamlanmıştır²⁴⁶.

O günlerdeki dedikodulara göre MGK sekreterliği Özal'ı da veto edileceklerin arasına koymuş, Evren'in istememesi üzerine sonradan listeden çıkarılmıştır²⁴⁷.

ANAP 37 kurucu üye bildirmiş, 7'si veto edilmiştir. Kalan 30 üye, özellikle seçimin yaklaştığı Eylül-Ekim aylarında tedirginlik yaratmıştır. Seçimlere kısa bir süre kala, bir üyenin bile veto edilebilme ya da istifa etme ihtimali büyük bir rahatsızlık

²⁴³ Hasan Celal Güzel, Abdülkadir Aksu, Mustafa Keten de milletvekilliği adaylığı teklifini reddetmişlerdir. Özal'ın aday olmasını çok istediği İbrahim Ural ise HP'den aday olup, seçimi kazanıp meclise girmiştir. Bkz. Yavuz Donat, *Yavuz Donat'ın Vitrininden 2- Buyruklu Demokrasi 1980-1983*, Bilgi, 2. baskı, ş.y., Eylül, 1987, ss. 399-405.

²⁴⁴ Özal parti kurmaya karar verdiğinde değişik meslek gruplarından, özellikle altı genç adamla çalışmaya başlamış, bu altı kişilik ekip daha sonra "*Özal'ın prensleri*" sıfatı ile anılmıştır.

Bu ekip; Yabancı Sermaye Dairesi Başkanı Hüsnü Doğan, Başbakanlık Müşaviri Adnan Kahveci, Başbakanlık Müsteşar Yardımcısı Hasan Celâl Güzel, Başbakanlık Müşaviri Mehmet Keçeciler ve Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Teşvik ve Uygulama Dairesi Başkanı Prof. Dr. Ekrem Pakdemirli'den oluşmaktaydı. Seçimlerden sonra, Selim Egeli (Manajans elemanı-Mimar) de "*Prens*"lik unvanını kazanmıştır.

Özal tüm işlerini prenslerinin danışmanlığında yapmıştır. Bkz. Hulûsi Turgut, *a.g.e.*, ss. 161-163.

²⁴⁵ *A.g.e.*, s. 141.

²⁴⁶ Büyük Ankara Oteli'nin küçük bir salonunda yapılan kuruluş kokteyli, zayıf ve sempatik görünen bir liderle mütevazı bir parti imajı çizilmiştir. Bkz. Cüneyt Arcayürek, *a.g.e.*, s. 131-132.

²⁴⁷ Hulûsi Turgut, *a.g.e.*, s. 142. Özal'ın vetolarla ilgili düşünceleri için bkz. Yavuz Donat, *a.g.e.*, s. 461.

yaratmıştır. Zaman zaman tekrar kurucu üyeler bildirilmesi bile düşünülmüş, hatta bildirilmediği için pişmanlık duyulmuştur²⁴⁸.

Siyasette yeni bir akım başlatarak başarılı olacağından emin olan Özal, Okumuş Holding'in patronu Mehmet Okumuş'la sohbet ederken: "...Bugün, Türkiye'de, siyaset tarlasını iki büyük parti paylaşmışlar. Bunlar, AP ve CHP. Diğerleri de, onların kenarlarına yerleşmişler. Bunu, değiştirmek lâzım. Ben, bu siyaset tarlasını süreceğim ve bu bölgeleri harman edip, birbirine karıştırarak yeni bir zemin sağlayacağım" demiştir.

Liderliği ısrarla isteyen Özal yakın dostlarıyla yaptığı bir konuşmada: "Arkadaşlar, ben bu işe lider olarak soyundum. Başı çekeceğim. Bu kararımın tartışmasını yapmadan kervana katılmak isteyenler buyursun..." demiştir²⁴⁹.

Hiçbir şahısa ya da gruba tâbi olmadan kendi partisini kurmak, "Tek Adam" ya da "one man show" olmak isteyen Özal, bir konuşması sırasında da bu idealini şöyle dile getirmiştir: "Başkaları ile birleşmemiz söz konusu olamaz. Biz; yeni, yepyeni bir akım olarak siyasete soyunuyoruz. Hiçbir eski partinin devamı değiliz. Ama, dört ayrı tabandan da oy alacağız..."²⁵⁰

Özal, Bülent Ulusu'yla birleşmesini teklif eden Evren'e ise, ayrı bir parti kurmak istemesinin sebebini şöyle açıklamaktadır: "Ulus iktidar olur ve zamanı gelince bu partiden bıcarsa, biz sağda alternatif oluruz. Denge unsuru oluruz. Vatandaş sağda bir alternatif arar, o zaman da ortaya biz çıkarız."

Tüm kuvvet komutanları, Evren ve MGK Genel Sekreteri ile görüşen Özal, parti kurması konusunda önceden onay almıştır²⁵¹.

Özal, partisine üye olacaklarda dikkat ettiği hususları şöyle anlatmaktadır: "ANAP yeni bir partidir... 12 Eylül'ü fikren benimsiyorum, bu kadar ay da birlikte çalıştım, ama bu dönemin siyasetini paylaşmam, bu sebeple hükümetten de olsa, Danışma Meclisi'nden de olsa, istifa etmeden geleni almam, yeni dönemde seçimden

²⁴⁸ Yalçın Doğan, a.g.e., s. 371.

²⁴⁹ Hulûsi Turgut, a.g.e., s. 145-146.

²⁵⁰ A.g.e., s. 130, 150.

²⁵¹ Yalçın Doğan, a.g.e., s. 229. Özal'a 14 Eylül günü Başbakan yardımcılığı önerilince, Demirel'i arayıp: "Abi, böyle bir görev öneriyorlar, ne dersin?" diye sorunca, Demirel, "Devlet devamlıdır, hizmet devam etmeli. ...Sen şimdi eline sekiz-dokuz aydır ağır bir yük almışsın. Tam yolun ortasında yükü bir anda elinden bırakırsan hem yük bozulur, hem de seni tahribeder. Hizmetin devamlılığını unutmamak lâzım."

Özal, bu sözleri daha sonra, parti kurması konusunda "bana izin verdi" şeklinde yorumlamıştır. Bkz. A.g.e., s. 47.

sonra yeni siyaset yapılacak, fikren benimsesem bile, geçmiş dönemin siyaset sorumluluğunu üzerime almak olur bu...”²⁵²

Kendinden ve partisinden son derece emin olan, BTP'nin uzun ömürlü olmayacağını tahmin eden ve askerlerin Sunalp'le birleşme teklifini reddeden²⁵³ Özal, siyaset sahnesinde baş köşeye oturduğu partisini şöyle tanımlamaktadır: “*Anavatan Partisi, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, İnsan Hakları Beyannamesi, Siyasi Partiler Kanunu ve diğer kanunların esas ve sınırları içerisinde faaliyet gösteren siyasi bir teşekküldür. Partimizin sembolü bal petekleri ile donatılmış Türkiye Haritası ve bal arısıdır. Arı, çalışkanlığı; petek, aziz vatanımızın en ücra köşesine kadar mâmur hale getirilmesini ifade etmektedir.*

*Milliyetçi, muhafazakâr, sosyal adaletçi ve rekâbete dayalı serbest pazar ekonomisini esas alan bir partiyiz*²⁵⁴. Bundan daha önceki siyasî eğilimleri ne olursa olsun, programımıza inananları birliğe ve beraberliğe davet ediyoruz.

Burası, bir hizmet kapısıdır.

*Milletimize en iyi şekilde hizmet edebileceğimize inanıyor, yüce Allah'ın, gayretlerimizde bize yardımcı olmasını diliyoruz*²⁵⁵.

Koalisyonla da olsa mutlaka iktidara gelmek isteyen Özal ve yakın arkadaşları, askerlerin iktidarlarına sürekli müdahale edeceğinden korkmuş, “*değişimi gürültüsüz, dikkatle ve sulh içinde yapma*” kararı almışlardır²⁵⁶.

B- Anavatan Partisi'nin İdeolojisi

1- Anavatan Partisi'nin Temel Savları

²⁵² Yalçın Doğan, *a.g.e.*, s. 335.

²⁵³ Cüneyt Arcayürek, *a.g.e.*, s. 132.

²⁵⁴ Politikacı Osman Bölükbaşı ise ANAP'ı şöyle tanımlamaktadır: “ANAP'ı, bulunmuş eşyalar deposu olarak kabul ediyorum. Tramvaylarda, otobüslerde bulunan eşyalar, eldivenler, ayakkabılar, şemsiyeler, cüzdanlar, şapkalar bir ambarda depo edilir. ANAP'ta bir araya gelen insanlar da böyledir. Hiçbirinin, birbiri ile bağdaşacak yanı yoktur. Tesadüfen bir araya gelmişlerdir. Dağılacaklardır.” Bkz. Hulusi Turgut, *a.g.e.*, s. 182.

²⁵⁵ *A.g.e.*, s. 163-164; yine bkz. B. Sami Özsoy, Diler Akarsu, *Mısralarda Turgut Özal*, Ankara, 1993, s. 167.

²⁵⁶ Cüneyt Arcayürek, *a.g.e.*, s. 115, 198-199.

ANAP'ın diğer siyasi partilerden farklı bir konum ve ideolojiye sahip olduğunu düşünen Mustafa Taşar'a göre, ANAP hiçbir siyasi partinin devamı olarak kurulmadığı gibi, değişik düşünce ve görüşleri, bir program ve çatı altında bir araya getirmesi açısından da Türk siyasi tarihinde bir ilki gerçekleştirmiştir.

Felsefesinde kavga yerine hizmet yatmakta olan ANAP, kadroları ve düşünceleri itibarıyla genç, yenilikçi ve özgürlükçü bir partidir.

Türk siyasi tarihinde kurulduktan sonra girdiği ilk seçimde iktidara gelmeyi başaran tek siyasi parti olan ANAP, bir ihtilâl yönetiminden devraldığı iktidarı yine bir ihtilâl sebebiyet vermeden bir başka sivil iktidara seçimle bırakabilmiştir²⁵⁷.

Seçimleri kazanamayacağı, olsa olsa küçük bir muhalefet partisi olarak meclise girebileceği tahmin edilerek kurulmasına izin verilen ANAP, diğer partilerin aksine, mevcut yönetim ve partiye hesaplaşmak yerine “*tamamen hizmet mantığı*” ve yaklaşımıyla kurulmuştur²⁵⁸.

Partinin kuruluş sebebi ve gayesi, parti program ve tüzüğünde şu şekilde anlatılmaktadır:

“Gücünü tarihinden, milli ve manevi değerlerinden alarak, geleceğe güvenle bakan büyük milletimizin, demokrasiye bağlı vatansever evlatlarının üzerine düşen tarihi görev ve sorumluluğunu, hür, bağımsız, gelişmiş, itibarlı ve güçlü bir siyasi faaliyette bulunmak olduğuna inanırız. Siyaseti aziz milletimiz için mukaddes bir fazilet ve hizmet yarışı olarak telakki eder, siyasi faaliyetin müsamaha ve olgunlukla, kavgadan uzak, medeni bir şekilde yürütülmesini düstur ittihaz ederiz. Demokratik siyasi mücadelenin tek yolu ikna, uzlaşma ve fikirlere hürmet etmek olmalıdır.

Aziz milletimiz çekişmenin, kavganın ve bölücülüğün hiçbir zaman yanında olmamıştır. Geçmişte bu şekilde kavgaya itenler veya kendini kavganın içerisinde bulanlar muzdariptir. Kırgınlıkların giderilmesinde, yaraların sarılmasında, dostluğun, kardeşliğin ve dayanışmanın geliştirilmesinde zaruret vardır...

Anavatan Partisi; milli iradenin tecellisinin ve millet hakimiyetinin tesisinin ancak halkın serbest oyunun esas olduğu hür demokratik düzen içerisinde mümkün olabileceğine inanan, insan temel hak ve hürriyetlerini vazgeçilmez kabul eden “Adalet

²⁵⁷ ANAP Genel Sekreteri Mustafa Taşar'ın Parti İçi Eğitim Çalışmalarında Yaptığı Konuşma, 21.10.1994, www.anap.org.tr, s. 7-8.

²⁵⁸ A.g. konuşma, s. 3.

mülkün temelidir” anlayışına sahip, Milliyetçiliği; milli ve manevi değerlere bağlılığı düstur ittihaz eden, Cumhuriyetimizin kurucusu büyük önder Atatürk’ün ilke ve inkılâpları istikametinde muasır medeniyet seviyesine erişmeyi hedef alan, “Asıl olan fertlerin ve toplumun mutluluğudur” görüşü içerisinde sosyal adalete ve fırsat eşitliğine inanmış, iktisadi kalkınmanın hızlandırılmasını, işsizliğin ve fakirliğin kaldırılmasını, gelir dağılımı farklılıklarının azaltılarak, refahın yaygınlaştırılmasını öngören, iktisadi gelişmede fertlerin teşebbüs gücünü esas kabul eden, geleceğimizin teminatı olan gençlerimizin modern ve ileri Türkiye idealine bağlı, milli ve ahlaki değerlerimizi benimsemiş, ilmi düşünceye sahip, herkese karşı sevgi, saygı ve müsamaha besleyen medeni bir insan olarak yetişmelerini Milli Eğitimin esası sayan, Demokratik siyasi büyük ve güçlü Türkiye idealine ulaşmayı gaye edinmiş bir siyasi partidir.

Partimizin programında ve bu programda belirtilen esasları ışığı altında öngörülen hususların gerçekleşmesi maksadıyla her çeşit sosyal, iktisadi, hukuki, politik ve diğer tedbirlerin alınması ve uygulanması için çalışmayı ve mücadele etmeyi aziz milletimize karşı vazgeçilmez görevimiz sayar siyasi parti oluşumuzun sebebi görürüz”²⁵⁹.

“Hizmet” felsefesine dayanan Anavatan Partisi, değişik düşünce ve görüşteki insanları bir program ve çatı altında bir araya getirme vaadiyle ortaya çıkan tek siyasi partidir.

12 Eylül öncesinde yer almayan bu yeni siyasi anlayış ve programla ortaya çıkan ANAP, o dönemde en çok ihtiyaç duyulan uzlaşmayı sağlamayı hedef göstermiş, bu yönüyle de askeri yönetimin desteğini kazanmıştır²⁶⁰.

Bu desteği sürekli hale getirmek isteyen ve varlığının garantisi olarak gören ANAP, askeri müdahaleye karşı herhangi bir demokratik tavır almamakla birlikte zaman zaman müdahalenin adeta savunuculuğunu yapmış, muhalefet için bu durumu bir

²⁵⁹ A.g. konuşma, s. 5; yine bkz. *Anavatan Partisi Programı*, Madde: 1, s. 16; ANAP’ın rakiplerinden farkı ile ilgili görüşlerin detayları için ayrıca bkz. Mustafa Taşar, *1983’den 2000’li Yıllara Anavatan*, 3. baskı, Ankara, 20 Ağustos 1996, ss. 310- 312.

²⁶⁰ A.g. konuşma, s. 6; *Anavatan 18. Yıl Özel Sayısı*, 20 Mayıs 2001; ayrıca bkz. *Anavatan Partisi 2. Olağan Küçük Kongresi Faaliyet Raporu*, 23-24 Kasım 1986, s. 6-7; yine bkz. *Anavatan Partisi’nin Türkiye Vizyonu*, ş.y., Mayıs, 2001, s. 9; ve yine bkz. Osman Ulagay, *Özal’ı Aşmak İçin*, AFA yay., 5. baskı, İstanbul, Nisan, 1989, s. 121.

koz olarak kullanıp, çoğu kez askerlerden daha fazla müdahaleyi canlı tutma çabası göstermiştir²⁶¹.

Milliyetçi, muhafazakâr, liberal, demokrat eğilimleri birleştirme politikası güden ANAP'ın bu propagandasının altında yatan gizli mesaj, Can Kozanoğlu'na göre; “lanetlenmiş “eskiler”in yapamadığını yapmak ve “uzlaşmayı sağlamak”tır”²⁶².

Birbirine zıt eğilimleri birleştirme iddiasıyla ortaya çıkan ve bu noktada Türk siyasi hayatında bir ilki gerçekleştirme çabasında olan ANAP'ın programı dikkatlice incelendiğinde, bu özelliğini çok net yansıtan çelişkili ifadelerle dolu bir metin olduğu anlaşılmaktadır.

Taha Parla'ya göre, parti programında bile sadece kendi siyasetinin meşru ve faziletli olduğunu savunan ANAP, parti ambleminde de bu yaklaşımı çağrıştırmaktadır²⁶³.

2- Anavatan Partisi'nin Ekonomi Politikası

Pari programının 9. maddesine göre, ANAP'ın iktisadi gelişme politikası çerçevesinde:

“ İktisadi gelişmenin hızlandırılması, sosyal dengenin iyileştirilmesi, fertlerin kabiliyet ve çalışmalarına göre gelişme arzularının teşvik edilmesi, gruplar arasındaki gelir dağılımı farklılıklarının, pratik ölçüler içinde azaltılması, bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının asgariye indirilmesi, fakirliğin kaldırılarak refahın yaygınlaştırılması” gerekmektedir.

Ayrıca, “serbest pazar ekonomisi” de partinin ekonomik prensibidir. Çünkü parti programına göre, büyük halk kitlelerine kaliteli, yeterli ve ucuz mal ve hizmet arzı bu sistemle sağlanabilir.

Parti, dış borçlanma ve dış yatırımları da ülkeler arası “menfaatlerin dengelenmesi” açısından faydalı görmektedir.

²⁶¹ Nurşen Mazıcı, *Türkiye'de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri*, Gür yay., İstanbul, 1989, s. 266.

²⁶² Can Kozanoğlu, *Cilâlı İmaj Devri 1980'lerden 90'lara Türkiye Ve Starları*, İletişim yay., 9. baskı, İstanbul, 2000, s. 14.

²⁶³ Taha Parla, *Türkiye'nin Siyasal Rejimi 1980-1989*, İletişim yay., 3. baskı, ş.y., Nisan, 1995, ss. 149-153.

Bu ekonomik hedeflere ulaşabilmek içinse, tasarrufların teşviki, yatırım ve üretim artışı, istihdamın geliştirilmesi, dış ödemeler dengesinin ayarlanması ve bunun için de ihracatın, dış müteahhitlik ve taşımacılık hizmetlerinin arttırılması, enflasyonun çok düşük seviyelere çekilmesi, fiyat istikrarlarının sağlanması gerekmektedir²⁶⁴.

ANAP'ın ekonomi politikasını tam olarak kavrayabilmek için, bu politikanın zeminini hazırlayan 24 Ocak 1980 Ekonomik Kararlarına, ayrı bir başlık altında detaylı olarak bakmak yararlı olacaktır.

a- 24 Ocak 1980 Ekonomik Kararları Ve Anavatan Partisi Ekonomi Politikasıyla Bağlantısı

1970'lerin sonunda Türkiye, Demirel'in deyimiyle, "70 cent'e muhtaç" hale gelmiştir.

Bir taraftan döviz dar boğazı, diğer taraftan mal temelinde karşılaşılan kıtlıklar, enerji üretiminin yetersiz oluşu, petrol ve yan ürünlerinin ithal edilememesi, görülen, hissedilen krizi somutlaştırıyordu. Bunalımı dış güçler ve içerdeki sermaye grupları teşvik ediyordu. Bu arada karaborsadan büyük kazançlar sağlanıyordu.

1979'da Maliye Bakanlığı'na atanan Ekrem Ceyhun, 1981 yılı başlarında Maliye Bakanlığı Müsteşarlığına getirilecek olan ve AP'ye yakınlığı ile tanınan, liberal Ertuğrul Kumcuoğlu'ndan ekonomik alanda neler yapılması gerektiğini anlatan bir not hazırlamasını istemiştir.

Bu istek üzerine Kumcuoğlu 20 sayfalık bir not hazırlamış, ancak Demirel bunu çok uzun bulunca not 4 sayfaya indirilmiştir.

Ceyhun tarafından Demirel'e sunulan notlarda özetle şu hususlara değinilmektedir:

"Gerçekçi bir döviz kuru uygulanmalı, ne olursa olsun ihracat seferberliğine hemen başlanmalı ve ekonomiye döviz girişi sağlanmalıdır. Bütçeler denk olmalı, kamu kesiminin finansman açığı mutlaka azaltılmalıdır..."

²⁶⁴ Anavatan Partisi Programı, ss. 29-31.

Bu not, 24 Ocak Kararlarının ana nüvesini oluşturmuş ve uygulama görevi için, Devlet Planlama Teşkilâtı Müsteşarı Özal'ın adı ilk kez o dönemde düşünülmüştür.

Ekonomik dar boğazdan çıkış yolu olarak görülen ve Adalet Partisi azınlık hükümetinin istikrar programı olarak kabul ettiği “24 Ocak 1980 Ekonomik Kararları”nın temel unsurları şunlardır:

- I- Türk Lirasının, değeri büyük ölçüde devalüe edildikten sonra kontrollü biçimde dalgalanmaya bırakılması. (Nitekim ilk etapta Doların değeri 76 TL olarak ilân edilip %100'ün çok üzerinde bir devalüasyon gerçekleştirilmiştir. Çünkü o tarihte Doların resmi kuru 35 TL, Tahtakale'deki karaborsa değeri ise 53 TL civarındadır.)
- II- İthalatın serbestleştirilmesi, ihracatın kredi gibi teşviklerle özendirilmesi.
- III- Fiyatların oluşumunun piyasaya, arz ve talep güçlerine bırakılması ve bazı mallardaki kamu sübvansiyonlarının kaldırılması.
- IV- Faiz oranlarının yükseltilmesi ve sonra denetimli biçimde serbest bırakılması.
- V- Ekonomide kamu kesiminin ağırlığının azaltılması ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) açıklarının sürekli zamlarla karşılanması.
- VI- Ücretlerin ve taban fiyatlarının enflasyonun gerisinde kalacak biçimde arttırılması²⁶⁵.

Bu ekonomik programın temelini IMF'nin isteklerini fazlasıyla yerine getirmek oluşturuyordu.

Yeni ekonomik politikaya göre fiyat kontrolleri kalkacak, serbest piyasa ekonomisine geçilecek, ihracatı artıracak teşvik mekanizmaları oluşturulacak, Teşvik Uygulama Dairesi, Yabancı Sermaye Dairesi, Koordinasyon Kurulu ve Para Kredi Kurulu Özal'ın denetiminde olacak, böylece tüm ekonomik yetkiler Özal tarafından kullanılacaktı.

²⁶⁵ Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950-1995*, İmge, ş.y., 1996, ss. 258-260; yine bkz. Hasan Cemal, *Özal Hikâyesi*, Bilgi, 8. baskı, ş.y., Haziran, 1990, ss. 301-306; ayrıca bkz. Emin Çölaşan, *24 Ocak Bir Dönemin Perde Arkası*, Milliyet yay., 8. baskı, ş.y., Haziran, 1984, s. 21-22.

13 Aralık'ta IMF direktörü Woodward'la görüşen Özal, kraldan çok kralcı davranarak, kendisinden istenen 160 milyar liralık zammın az olduğunu belirterek Woodward'ı önce şaşkırtan sonra sevinçten havalara uçuran şu açıklamayı yapmıştır:

*“...160 milyar beni kurtarmaz. Ben sana 400 milyarlık zam yapacağım... Bu yeter mi? Hem de öyle bir ekonomik düzen kurulacak ki, her kamu kuruluşu artık fiyatını kendi belirleyecek. Yani kararlar alındıktan sonra kamu kesiminin finansman ihtiyacı karşılandığı gibi, ondan sonra da fiyatlar hükümetlerin tercihiyle değil, kuruluşun kendisinin vereceği kararla arttırılacak...”*²⁶⁶

24 Ocak Kararları 12 Eylül Müdahalesinden sonra da uygulanmaya devam etmiştir. Bazı araştırmacı ve siyasetçilere göreyse, askeri müdahale bu kararların daha sorunsuz ve rahat uygulanabilmesi için yapılmıştır²⁶⁷.

Nitekim, Şubat 1980'de yaptığı bir açıklamada Ecevit, yeni ekonomik modelin demokrasiyle birlikte uygulanamayacağını şöyle anlatmaktadır: *“Şimdi izlenmekte olan ekonomik ve sosyal politikalar bir dikta rejimine oturmadan uygulanamaz. O nedenle hükümetin dikta rejimi oturtma çabası içinde olduğu kaygısını taşıyorum”*²⁶⁸.

Ulagay'a göre de IMF, Dünya Bankası ve OECD başta olmak üzere dış dünyanın güveninin sağlanması ve ekonomik paketin eksiksiz uygulanması, Türkiye gibi ekonomik ve politik açıdan istikrarsız bir ülkede bir azınlık hükümeti ile hatta bir *“sivil iktidar”*la sağlanamazdı.

Bu nedenle de oy kaygısı olmayan ve ülkede düzeni sağlayarak halkın desteğini kazanan askeri yönetim, sivil-demokratik iktidarların kolayca yapamayacağı çoğu işi kısa zamanda halletmiş ve her kesimden fedakârlık yapmalarını isteyebilmiştir²⁶⁹.

İlk bakışta 1977-1978 yıllarında alınan ekonomik kararlılık önlemlerinin yetersiz kalması üzerine uygulamaya konulan *“24 Ocak 1980 Kararları”* geçici bir önlemler dizisi olarak görülse de, yeni öğelerle tamamlanarak uzun dönemli bir ekonomi politikasına dönüştürülmüştür.

²⁶⁶ Emin Çölaşan, *a.g.e.*, ss. 78-80.

²⁶⁷ Ecevit'in Mayıs 1979'da yaptığı konuşma için bkz. Yalçın Doğan, *a.g.e.*, s. 48-49.

²⁶⁸ Osman Ulagay, *Özal Ekonomisinde Paramız Pul Olurken Kim Kazandı Kim Kaybetti*, Bilgi, 1. baskı, ş.y., Temmuz, 1987, s. 53; ve yine bkz. *Cumhuriyet*, 15, 22 Şubat 1980, 26 Ocak 1982.

²⁶⁹ *A.g.e.*, ss. 55-58, 63.

1 Mayıs 1981’de Özal’ın önergesiyle “*Günlük Kur*” uygulamasına geçilmiş ve böylece hiçbir makama danışılmaksızın Türk parasının değerinin her gün düşürülmesi sağlanmış, devalüasyon otomatiğe bağlanmıştır²⁷⁰.

24 Ocak ekonomi siyasetinin en belirgin özelliği, fiyatların piyasa işleyişine göre oluşmasıdır. Böylece her mal ve hizmet için arz ve talebe göre oluşacak fiyatlar, ekonomik kararların (tüketim, yatırım, üretim) alınmasında etkili olacaktır.

Diğer bir anlatımla, ekonomide fiyatlar arz ve talebe göre belirlenecek, iç ve dış piyasada fiyat serbestisi sağlanacaktır.

Bu politikayı işletecek olan hükümetin görevi, para miktarı ve kamu harcamalarını ayarlamak, arz ve talebi dengelemektir.

Yine bu anlayışa (neo-klasik kurama) göre, ekonominin doğal gelişmesini tamamlayabilmesi için hükümetin ekonomiye mümkün olduğunca az karışması, hatta hiç karışmaması gerekir.

Diğer yandan enflasyonu azaltmak için para ve kredi sunumu kısılmalı, bütçe açığı giderilmeli ve toplam talep azaltılmalıdır²⁷¹.

24 Ocak Kararlarının nedenlerini sorgulayan Kepenek ve Yentürk’e göre, az gelişmiş ülkeler bir ekonomik bunalımla karşılaştıklarında, IMF ve tüm dış kredi kuruluşları ilgili ülkeden bir dizi önlemler almasını isterler. Türkiye’den de istenen “*para ve kredi sunumunun bütçe harcamalarının kısılması, devalüasyon ve buna bağlı olarak dış satımın artması*”²⁷², *temel malların fiyatının ve faiz oranının yükseltilmesi ile ücret artışlarının sınırlandırılması*”, gibi önlemler günümüzde de artık hemen herkes tarafından kanıksanmış durumdadır²⁷³.

Dünyadaki benzer uygulamalar da dikkate alınacak olursa, bu yeni ekonomik modellerle Türk ekonomisinin ve toplumunun yönetimi ve yönlendirilmesi işinin, büyük sermaye çevreleri ve işbirliği yapacakları dış finans çevrelerinin eline geçtiği görülmektedir.

²⁷⁰ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, Remzi, 11. baskı, İstanbul, Kasım, 2000, s. 196-197; ayrıca bkz. Emin Çölaşan, *12 Eylül Özal Ekonomisi’nin Perde Arkası*, Milliyet yay., 8. baskı, ş.y., Nisan, 1984, s. 216-217.

²⁷¹ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, *a.g.e.*, s. 197-198.

²⁷² *A.g.e.*, s. 203.

²⁷³ *A.g.e.*, s. 198.

Diğer yandan, Türkiye'ye ithal edilmek istenen bu sistem bazı Güney Amerika ülkelerinde bile iflas etmiş bir düzendir²⁷⁴.

Bu noktadan tekrar asıl konumuz olan ANAP'ın ekonomi politikğine geri dönelim.

Özal, 24 Ocak Kararları öncesinde Demirel'e verdiği yazılı notta öncelikle “çözülmesi gereken meseleleri” şöyle sıralamaktadır:

- a- Enflasyonun azaltılması,
- b- Döviz gelirlerinin artırılması,
- c- Mevcut tesislerin tam kapasitede çalışır hale getirilmesi,
- d- Süratle ihracata yönelme,
- e- Karaborsa ve yoklukların giderilmesi,
- f- Yatırımların istihdamı artıracak tarzda yeniden hızlandırılması,
- g- Gelir dağılımı düzeltilerek kaybolmakta olan orta gelir grubunun genişletilmesi²⁷⁵.

Daha açık bir ifade ile anlatılacak olursa, Özal'ın “çıkış yolu” planına göre öncelikle “yangın söndürme operasyonu”yla bir taraftan aşırı talep frenlenecek, diğer taraftan da üretimi sınırlayan dar boğazlar aşılarak enflasyon düşürülecekti. Bu hususta başarılı olabilmek içinse, başta IMF olmak üzere dış kredi odaklarından yeni kredi imkânları sağlanarak petrol ve diğer maddelerdeki ithalat tıkanıklığı aşılabilecekti. Böylece ekonominin çarkları yeniden dönmeye başlayacaktı. İhracat ve döviz gelirlerini artıran Türkiye, planın diğer aşamalarına geçip yatırımlarını hızlandırabilecekti.

Bunların yanı sıra, ücret artışlarının sınırlandırılması, para musluklarının kısılması, Kamu İktisadi Teşebbüsleri zamlarıyla bütçe açıklarının azaltılması ve ekonomide arz-talep dengesi sağlanarak enflasyonun denetim altına alınması, ayrıca iç Pazar daraltılırken diğer yandan yüksek oranlı bir devalüasyon şokuyla döviz gelirlerinin artırılması ve Türkiye'nin düzenli borç ödeyebilir bir ülke haline gelmesi, acilen dış kredi sağlamak için zorunluydu.

Özal'ın “çıkış yolu” planının temel amacı Türkiye'yi yeniden dış kredi alabilir ülke konumuna getirmektir.

²⁷⁴ Osman Ulagay, *a.g.e.*, s. 53.

²⁷⁵ Emin Çölaşan, *a.g.e.*, s. 305-306.

Bu sağlanabildiği zaman ekonomi işlerlik kazanacak, döviz dar boğazının ekonomiye olumsuz etkisi önlenilecek, tasarruf açığını kapatmak mümkün olabilecekti.

Türkiye'nin çözmesi gereken öncelikli sorunlarından biri olan döviz sıkıntısını aşabilmek içinse, TÜSİAD'la paralel düşünen Özal'a göre, dışa açılmak²⁷⁶, ihracat ve döviz gelirlerini artırmak için de “gerçekçi kur” uygulamasına geçmek zorunluuydu. Enflasyonun kontrol altına alınması içinse para ve kredi musluklarının kısılması, bütçe açıklarının kapatılması gerekiyordu. Enflasyonla mücadelede aşırı ücret artışlarının sınırlandırılması, sendikaların disiplin altına alınması gerekiyordu. İhracatın artması için iç pazarın cazibesini yitirmesi, tasarrufların teşviki ve gerçekçi faiz koşulları sağlanmalıydı.

Anavatan Partisi'nin para ya da maliye politikasının temel amacı dış satımı arttırmaktı.

Bu amaçla, bir yandan ürün fiyatları arttırılıp diğer yandan emekçilerin gelirleri azaltılarak iç tüketim azaltılıp dış satım artırılmaya çalışılmıştır.

Ayrıca sürekli devalüasyonla da ihraç mallarının döviz cinsinden fiyatları azaltılarak ülke dışına satışı kolaylaştırılmıştır²⁷⁷.

Vurguncu, tefeci, sahtekâr grupları değil, orta sınıfı müreffeh hale getirip, orta ve yoksul sınıfları birleştirme amacını taşıyan Özal, “İngiliz Thatcher Modeli” diye bilinen ekonomik sistemi Türkiye’de uygulamak istemiştir²⁷⁸.

Ancak Mustafa Taşar’a göre, ANAP’ın uyguladığı ekonomik sistemin adı komünizm de kapitalizm de değil, Türk Milletine has, özel bir Özal formülü olan “Özalizm”dir.

“Yap-İşlet-Devret” formülünü ilk kez dünya ekonomi literatürüne sokan kişi de, Turgut Özal’dır. Bu bağlamda Özal, aynı zamanda bir ekonomi kuramcısıdır²⁷⁹.

24 Ocak Kararları bir IMF politikasıdır, başka bir deyişle Türk ekonomistlerin buluşu değildir.

²⁷⁶ Dışa açılma politikasının en önemli amacı, ülkeye yabancı sermaye girişini sağlamak ve yabancı sermaye için ucuz iş gücü imkânı sunmaktır. Bkz. Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, *a.g.e.*, s. 205.

²⁷⁷ *A.g.e.*, s. 203.

²⁷⁸ Can Kozanoğlu, *a.g.e.*, s. 22.

²⁷⁹ Osman Ulagay, *Özal’ı Aşmak İçin*, s. 56-57; yine bkz. *Sabah*, 12 Şubat 1988.

Bu kararlarla birlikte, Türkiye yeni bir ekonomik düzene geçmiş, o dönemde dünyada da yaygın olan “*neo-liberal*” ideolojiyi benimsemiştir.

Şükrü Elekdağ’a göre küreselleşme, bugün neo-liberal ideolojinin dünya çapında hegemonyasını kurma ve pekiştirme aracı haline dönüşmüştür. SSCB’nin çökmesiyle rakibi karşısında kesin bir zafer kazanan ABD, G-7’lerle birlikte, ulusal ekonomileri bu doğrultuda yapılandırmaktadır.

IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü’nden oluşan ekonomik “*mekanizma*”nın hedefi, sermayenin önündeki engelleri kaldırmak, sosyal harcamaları kısarak sosyal devleti yıkmak ve özelleştirme politikasıyla devleti ekonomik alandan tam olarak çıkarmaktır²⁸⁰.

Sadun Aren ise IMF önerilerinin temel karakterini ve muhtemel sonuçlarını şöyle değerlendirmektedir:

- İstikrar programının temel amacı liberal ekonomiyi egemen kılmaktır.
- IMF’nin temel görevi tüm kapitalist dünyayı liberal ekonomi temelinde bütünleştirmektir.
- IMF, dışa açılmadan yanadır.
- İzlenen ekonomik program geçici değil sürekli.
- Liberal ekonomi, gelişmekte olan ülkeler için hiçbir zaman geçerli olmamıştır.
- Liberal ekonomi, öncelikle dışa açılma demektir.
- Liberal ekonomi kuralları, tüm üretim güçlerini etkin hale getiremez.
- Ülke içindeki bölgesel farklılıklar bunları kanıtlar.
- Dışa açılma tek taraflı yürüyemez²⁸¹.

7 Şubat 1980’de IMF’nin isteği üzerine bir teminat mektubu²⁸² imzalayan Özal da, Washington’dan ayrılıp Newyork’a giderken heyet üyelerine IMF politikalarıyla ilgili şu tarihi açıklamayı yapmıştır: “*Arkadaşlar, bu adamlar belki para verecekler ama, karşılığında biz de çok şey vereceğiz...*”²⁸³

²⁸⁰ Vural Savaş, *Türkiye Cumhuriyeti Çökerken*, Bilgi, 6. baskı, ş.y., Haziran, 2004, s. 57.

²⁸¹ Tefik Çavdar, *a.g.e.*, s. 260.

²⁸² Bu mektupta liberal ekonomiye geçiş konusunda çok önemli tavizler yer almaktadır. Bkz. Emin Çölaşan, *a.g.e.*, ss. 162-164.

²⁸³ *A.g.e.*, ss. 161-165.

3- Anavatan Partisi'nin Sosyal Politikası

Parti programına göre ANAP, sosyal ve iktisadi gelişme arasındaki ahenk ve dengenin korunmasının önemine inanmakta ve parti programının 19. maddesinde “sosyal adaleti, fırsat eşitliğinin sağlanması, refahın yaygınlaştırılması”nı sosyal politikalarının temel unsuru olarak ifade etmektedir.

Programın 2. maddesine göre devlet, “millet için vardır...

...Sosyal adalet, sosyal güvenlik ve sosyal yardımın düzenlenmesi ve sağlanması; sosyal hizmet ve faaliyetlerin tanzim, teşvik ve yönlendirilmesi ve gereğinde doğrudan yapılması devletin başlıca görevleri arasındadır.

İktisadi faaliyetlerde devlet genel olarak bütün millete hitap edecek alt yapı mahiyetindeki hizmetlere yönelmelidir.

Asıl olan devletin zenginliği sonucu milletin zenginliği değil, milletin zenginliği sonucu devletin zengin olmasıdır.”

İktisadi kalkınmada devletin rolü ise parti programının 10. maddesinde şöyle anlatılmaktadır: “İktisadi gelişmenin güvenli ve sürekli bir şekilde yapılabilmesi için devletin başlıca rolü istikrarın teminidir...”

...Devletin tanzim edici ve yönlendirici fonksiyonu genel seviyede olmalı, detaylara müdahale edilmemelidir. İktisadi kalkınmada devletin doğrudan yürüteceği faaliyetler genel olarak bütün millete hizmet veren, esas itibariyle alt yapı mahiyetindeki işlerin yapılmasıdır...

...Devlet sanayi ve ticarete ana prensip olarak girmemelidir...

...Sanayi ve ticarete devletin esas rolü tanzim ve teşvik edici olmasıdır. İktisadi faaliyetlerde devlet vatandaşın rakibi değil, aksine ona hizmet eden, gelişmesini kolaylaştıran bir yardımcıdır.”

Programın 11. maddesine göre ise: “Hür teşebbüsü meydana getiren ferdi işletmeler, kooperatif ve şirketler sistemin temel uygulama araçlarıdır.”

Parti programının 13. maddesinde vergileme prensipleri şu şekilde anlatılmıştır: Vergiler; az, basit, kolay anlaşılır, adil olmalı, kurumlaşma ve yatırımları teşvik etmeli, israfi önlemelidir²⁸⁴.

Son olarak, parti programının 6. maddesine göre ANAP, din ve laiklik anlayışını şu şekilde ifade etmektedir: “*Maddi ve manevi gelişmeyi birlikte sağlamanın zaruretine inanırız.*

Yüksek ahlâk sahibi, dengeli bir nesil yetiştirilmesini teminen, devletin ilk ve orta öğretim kurumlarında dini eğitim ve öğretim yapılması için gerekli tedbirleri almasını zorunlu görürüz”²⁸⁵.

C- Turgut Özal’ı Parti Liderliğine Taşıyan Süreç: Siyasi Geçmişi Ve Kişiliği

Konu bütünüyle incelendiğinde de görüleceği gibi, ANAP ikinci adamı olmayan, başka bir ifadeyle Özal olmadan olmayan bir partidir.

Günümüze uzanan süreç de göstermiştir ki, “*ANAP’taki en etkili “tutkal” Özal’dır*”²⁸⁶.

Ayrıca Özal, kişiliği ve siyaset anlayışıyla, Türk siyasi hayatında kendine has özellikleri olan renkli bir kişiliğe sahiptir.

Bu noktada, Özal’ı ayrı bir başlık altında ele almak, onun kişiliği ve siyaset anlayışıyla ilgili çarpıcı örnekler vererek konuyu detaylandırmak isabetli olacaktır.

1- Turgut Özal’ın Siyasi Geçmişi

²⁸⁴ ANAP, İktidarı döneminde programında belirttiği vergi politikasıyla çelişerek, yeni vergiler koyup ya da var olan vergilerin oranlarını arttırarak özellikle tabanı olarak gördüğü “*orta direğin*” alım gücünün gittikçe azalmasına sebep olmuştur.

²⁸⁵ *Anavatan Partisi Programı*, ss. 18-49.

²⁸⁶ Yavuz Donat, *Yavuz Donat’ın Vitrininden 3- Özal’lı Yıllar 1983-1987*, Bilgi, 1. baskı, ş.y., Kasım, 1987, s. 186.

Üniversite yıllarında gençlik hareketlerinde aktif rol alan ve Talebe Cemiyeti'nde yardım kolu başkanlığı yapan Özal²⁸⁷, üniversiteden mezun olduğu 1950 yılında Ankara Elektrik İşleri Etüt İdaresi'nde mühendis olarak çalışmaya başlamıştır.

Semra Hanım'la evlendikten hemen sonra mesleğinde ihtisas yapması için Amerika'ya gönderilmiş, dönüşünde Elektrik İşleri Etüt İdaresi'ne Genel Direktör Teknik Müşaviri olarak atanmıştır.

1958 yılında kurulan Plânlama Komisyonu'nun sekreteryaya görevine getirilen Özal, 1959 yılında askerlik görevini yaparken, Devlet Su İşleri Genel Müdürü Süleyman Demirel, Özal'ın komutanlığında askere başlar. Özal ona hem komutanlık hem öğretmenlik yapar.

Özal askerdeyken 1960 askeri müdahalesi gerçekleşir. Askerliğini bitiren Özal eski görevine döner ve bu arada Devlet Plânlama Teşkilatı'nın kuruluş çalışmalarına da katılır.

1965 seçimlerinden sonra, Başbakan Demirel'in yanında önce danışmanlık yapan Özal, 1967'de Devlet Plânlama Teşkilatı Müsteşarlığı'na getirilir.

12 Mart 1971 Müdahalesinin ardından görevinden ayrılan Özal, Amerika'ya gider. 1973 yılına kadar Dünya Bankası Sanayi Dairesi'nde sanayi ve maden konularında özel danışmanlık yapar. Yurda dönüşünde özel sektörde bankacılık, demir-çelik, otomotiv sanayi, tekstil, gıda, döğme ve döküm alanlarında yönetici olarak çalıştıktan sonra 1977 genel seçimlerinde MSP'den İzmir milletvekili adayı olan Özal, seçimi az bir farkla kaybeder²⁸⁸. Daha sonra MESS (Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası)'de sendika başkanı olarak görev yapar.

²⁸⁷ Özal, 1970'lerde kurulan ve Türk-İslâm Sentezi'nin savunuculuğunu yapan "Aydınlar Ocağı"nın bir üyesidir. Nitekim 1980'den sonra da iktidar partisinin yardımıyla yine bu düşünce paralelinde "İlim Yayma Cemiyeti" ve "Türk Ocakları" gibi çeşitli örgüt, yurt, vakıf ve dernekler kurulmuştur. Detaylı bilgi ve Özal'ın bu İslâmi örgütlere yakınlığı için bkz. M. İskender Özturanlı, *Türkiye'de Laikliğin Serüveni*, Toplumsal Dönüşüm yay., 2. baskı, İstanbul, Aralık, 1999, ss. 156-161.

²⁸⁸ Siyasete atılan Özal'ın oylarına göz dikmesine ve kendine rakip olmasına içerleyen Erbakan, "Faizsiz düzen" ve "ağır sanayi hamlesi"nden bahseden Özal'ı "Bir zamanlar MSP'nin bülbülü" olmakla suçlamıştır. Bkz. Hulûsi Turgut, *a.g.e.*, ss. 412-414.

Kasım 1979 yılında Demirel başkanlığında kurulan azınlık hükümetiyle tekrar devlet memurluğuna dönen Özal, Başbakanlık Müsteşarı ve Devlet Plânlama Teşkilatı Müsteşar Vekilliği görevlerine atanır²⁸⁹.

İsmi en çok 24 Ocak kararlarının hazırlanmasında aldığı aktif görevle duyuran Özal, 12 Eylül 1980 Müdahalesinden sonra da ekonomik programı sürdürmesi amacıyla, Bülent Ulusu Hükümetinde ekonomik işlerden sorumlu Başbakan Yardımcılığı görevine getirilmiştir. 22 ay kaldığı bu görevinden de 14 Temmuz 1982’de istifa eden Özal, 20 Mayıs 1983’te kurduğu Anavatan Partisi’yle birlikte siyaset sahnesinde kendi rotasında, tek başına yürüme kararı almıştır²⁹⁰.

Özal’ı 12 Eylül’e ortak olmakla suçlayan Demirel’e göre, 1965-1980 arası tüm kademelere sayesinde terfi eden Özal, darbe öncesi askerlere verdiği seminerlerde “*kombinezon*” hazırlamıştır.

Sürekli üst kademelere tırmanma idealinde olan Özal, 12 Eylül askeri yönetimi sırasında da kendisine teklif edilen Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanlığı’nı yeterli bulmayarak; “...*Ben bu vaziyette meselenin bütün sorumluluğunu üzerime almak isterim. Onun da yolu şudur: Bana ekonomik işlerden sorumlu Başbakan Yardımcısı unvanı verilir. Bütün iç ve dış ekonomik işlerden ben sorumlu olurum. Aynı zamanda Maliye ve Ticaret Bakanlıkları da bana verilir. Yani bu Bakanlıklar bir anlamda bir araya getirilir. Bana da Başbakan Yardımcısı, Maliye ve Ticaret Bakanı unvanı verilir...*” diyerek niyetini belli etmiştir.

Askeri müdahale, siyasi platformda yalnızca Özal’ı etkilememiştir...

12 Eylül’ün hemen arkasından genel kurmaya getirilen Özal’dan ekonomik durumla ilgili kısa bir rapor istenir. Özal da son derece anlaşılır, kısa ve net raporunu Konsey’e sunar.

Raporda, 24 Ocak programının sürdürülmesini savunan Özal’a göre: “*Bu yeni ekonomik programın ulaşmak istediği ana hedef, Türkiye’nin döviz gelirleri ile giderleri ve borçlarını karşılayacak seviyeye gelmesi, en önemli mevzu olarak ortaya çıkmaktadır.*”

²⁸⁹ Demirel, Özal’a önce Merkez Bankası Başkanlığı, arkasından Plânlama Müsteşarlığı görevlerini teklif etmiş, ancak daha yetkili bir makamda yer almayı isteyen Özal, Başbakanlık Müsteşarlığı’nı istemiştir. Bkz. Emin Çölaşan, *24 Ocak Bir Dönemin Perde Arkası*, s. 46-47.

²⁹⁰ *Turgut Özal Albümü-Turgut Özal’ın Biyografisi*, www.anap.org.tr, s. 2-3; ve yine bkz. B. Sami Özsoy, Diler Akarsu, *a.g.e.*, s. 4-5; ayrıca bkz. Hulûsi Turgut, *a.g.e.*, s. 119.

Yapılan incelemeler bu hedefe varmak için ciddi ve devamlı gayretlerin en az 4-5 yıl süreyle uygulanmasının zorunlu olduğunu ortaya koymaktadır.

...Bu önemli operasyonun en önemli noktası, IMF ile yapılan anlaşmadır. Buna uyulması halinde bütün kredi ve borç erteleme anlaşmaları yürürlükte kalacaktır.

...12 Eylül harekâtının ekonomiye hemen yapacağı müspet etki, devam eden bir çok grev ve lokavtı çözüme kavuşturmasında etkili olacaktır.”

Özal'ın kısaca anlatmak istediği şudur: 24 Ocak kararları harfiyen uygulanmaya devam edilmezse dış kredi muslukları kesilecektir. Başka alternatifiniz yoktur. Programın devamına ilişkin dışa dönük güvenceniz de, ancak ben olabilirim.

Bu raporun ardından Bülent Ulusu Hükümeti'nde Ekonomiden Sorumlu Başbakan Yardımcılığı görevine getirilen Özal²⁹¹, Temmuz 1982'deki Banker Kastelli olayı neticesinde Maliye Bakanı Kaya Erdem'le birlikte hükümetteki görevinden istifa etmiştir²⁹².

Kafasında yeni bir plan kuran Özal, istifasının ardından dinlenmek için Side'ye, daha sonra da zayıflamak için ABD'ye gitmiştir²⁹³.

Özal'a siyasete girmesini ilk öneren dayı oğlu Hüsnü Doğan'dır. Önde gelen diğer isimler, Adnan Kahveci ve Mehmet Keçeciler'dir²⁹⁴.

Siyasete girmeyi iyice aklına koyan Özal, ABD gezisinden sonra dostlarına şunları söylemiştir: *“Arkadaşlar, geniş temaslarım oldu. Vardığım netice şudur: Batı da Doğu da beni istiyor. Doğu derken kastım, sosyalist blok değildir, Türk ekonomisi bakımından önemli olan Ortadoğu ülkeleridir. Devlet hayatındaki hizmetimiz, ekonomiyi düzlüğe çıkaracağımız konusunda onlara güven vermiş. Amerika'da üst düzeyde temaslarım oldu. Aynı intibaları edindim. İktidar olursak işleri düzeltiriz. Bizim kuracağımız partiye Türkiye içinde de yeşil ışık yakılmıştır. Partiyi kuracağız ve engellenmeyeceğiz”*²⁹⁵.

²⁹¹ Özal'ın, askerlerin teklifi hakkında Demirel'e danışması olayı ve görev teklifinin detayları için bkz. Emin Çölaşan, *12 Eylül Özal Ekonomisi'nin Perde Arkası*, ss. 45-53.

²⁹² Cüneyt Arcayürek, *a.g.e.*, s. 101.

Banker Cevher Özden'in yurt dışına kaçışından sonra görevinden istifa eden Özal, bu olayı parti kurduktan sonra şöyle değerlendirmiştir: *“Halkı uyardım, yüksek faizin olduğu yerde, yüksek riskin olduğunu kamuoyuna birkaç defa açıkladım.”*

Ancak bu konu ile ilgili Maliye Bakanı hiçbir tedbir almamıştır. Bkz. Hulûsi Turgut, *a.g.e.*, s. 149.

²⁹³ Yalçın Doğan, *a.g.e.*, s. 179.

²⁹⁴ Hasan Cemal, *a.g.e.*, s. 39, dn. 1.

²⁹⁵ *A.g.e.*, s. 56-57.

“*Tesadüfen politikacı oldum. Bunun iyi mi, kötü mü olduğu sonunda belli olacak*” diyen Özal²⁹⁶, başka bir konuşması sırasında siyasete girme sebebini şöyle açıklamaktadır: “*Başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere, dış dünyadan gereken desteği sağladım. Yaşım 55, bunca yıl hayli tecrübe edindim, güzel para kazanıp, zengin oldum. Ayrıca, bu işe ayıracak param da var...*

...*Politikaya atılmam, Allah-u Tealâ'nın emrettiği ilâhi bir görevdir, arkadaşlar. Bu ilâhi fırsata kulak verip, Allah indinde sorumluluktan kurtulmak için siyaset sahnesine giriyorum*”²⁹⁷. (!)

ABD'nin desteğini arkasına alan ve IMF'nin isteklerini fazlasıyla yerine getiren Özal'ın siyasete atılması sırasında dış güçler tarafından desteklenmesi de bu tutumundan dolayıdır²⁹⁸.

2- Turgut Özal'ın Yaşamı Ve Kişiliği

Bir gazeteciyle yaptığı röportajında, Özal kendisini şöyle tanımlamaktadır: “*Prensiplerine sahip, doğru bildiği yolda yürüyen ve onun için mücadele eden ve millete, halka hizmeti Hak'ka hizmet olarak telakki eden kimseyim*”²⁹⁹.

Parti propagandasında liberal-demokrat imajı çizmeye özen gösteren Özal'a göre, demokrasinin gelişebilmesi için: “*Önce ekonomi yasaklardan arındırılacak, tam liberal olacak. Bu yolla ekonomi güçlenecek, havadan para kazanma yolları kapanacak. Bütün bunlara paralel olarak da demokrasi gelişecek...*”

Başka bir anlatımla, önce üretim artacak, servetler birikecek, kapitalizm gelişecek, arkasından demokrasi ve insan hakları gelecektir.

Özal'a göre, demokratik ülkeler bir çok meselelerini hürriyetleri sınırlıyken çözmüşlerdi. Biz de meselelerimizi biraz hürriyetsizlik içinde çözmeliydik³⁰⁰.

²⁹⁶ Şadan Gökova, *Turgut Bey'in İzmir'e Yaptıkları*, Tükelmat yay., İzmir, Mayıs, 1992, s. 19.

²⁹⁷ Hulûsi Turgut, Özal'ın açıklaması hakkında şu yorumu yapmaktadır: “*Hizmet aşkı, para ve ilâhi emir... Üçü birleşince; iş başa düşmüştü.*” Bkz. Hulûsi Turgut, *a.g.e.*, s. 3-4.

²⁹⁸ IMF politikaları ile IMF-Özal ilişkisi konularının detayları için bkz. Emin Çölaşan, *24 Ocak Bir Dönemin Perde Arkası*, ss. 57-68, 178-184.

²⁹⁹ Önder Şenyapılı, “*Muhabet-i Siyaset-Turgut Özal*”, *Milliyet*, 21 Mayıs 1983.

³⁰⁰ Hasan Cemal, *a.g.e.*, ss. 307-311.

Uygulanan ekonomi politikasını askeri müdahalenin nedeni olarak gören Özal, 1971 ve 1980 müdahalelerinden önce ekonomiden sorumlu olduğu gibi, kurduğu yeni partisinde de aynı ilkeleri benimsemiştir³⁰¹.

Türk siyasetinde “çağ atlamak” deyimini sloganlaştıran Özal’a göre köylünün telefonla dünyanın istediği yeriyle konuşması, üreticinin fatura toplayarak vergi iadesi alması, isteyen her vatandaşın cebinde istediği kadar döviz taşıması ya da istediği bankada döviz hesabı açtırması, dilediği gibi yurt dışına çıkabilmesi, vitrinlerin Avrupa ülkeleri gibi dolu olması ve çelik ihraç etmeye başlamamız “çağ atlamak”tır³⁰².

“Bir toplumun bütünleşmesinin temel taşı her ferdin, her kurumun bir diğerinin düşüncesine saygı göstermesidir” diyen Özal, 1980’lerin sonunda siyasette üç vazgeçilmez ilkesi olduğunu söylemiştir. Bunlardan biri teşebbüs hürriyetidir. *“Anavatan Partisi’nin Türkiye’ye getirdiği bu ekonomik modeli değiştirme sonucunu doğuran hürriyettir. O teşebbüs hürriyeti, hiç sınırsız Türk vatandaşına tanınmalıdır, kalkınmanın motorudur.*

İkinci önemli Hürriyet, inanç hürriyetidir, vicdan hürriyetidir. Türkiye bu konu da artık insanına güvenmesini, insanın inancına saygılı olmasını, laiklik ilkesini yeniden yorumlamasını öğrenmek zorundadır.

*Üçüncüsü de, düşünce hürriyetidir. Herkes bizim gibi düşünmek zorunda değil; ama, bizden en aykırı düşünen insanlar bile, düşüncelerini ifade etme hürriyetine sahip olmalıdır”*³⁰³.

Milleti bir arada tutan bağların din bağları olduğunu açıkça söyleyen Özal, bireyci ideolojinin yaya kaldığı yerde din faktörünün devreye sokulmasından ve toplumda oluşabilecek tepkileri bastırmada da dinden faydalanılmasından yanadır³⁰⁴.

Ocak 1989’da yaptığı bir konuşmada Özal, lâiklik anlayışını şöyle açıklamaktadır: *“Devletimiz lâiktir. Ama milletimizi bir arada tutan ve milli beraberliğimizde en güçlü şekilde hizmeti olan, esas rolü olan da İslâm’dır”*³⁰⁵.

³⁰¹ Yalçın Doğan, “6 Kasım Seçimlerinin Farkı!..”, *Cumhuriyet*, 1 Kasım 1983, s. 9.

Siyasi mücadelenin tek yolunun uzlaşma ve diyalog olduğunu savunan Özal’a göre, bankacılık ve ekonomi alanında gelişmenin sağlanabilmesi içinse, mevduat sigortalanmalı, faiz serbest bırakılmalıdır. Bkz. Tunca Bengin, “Özal İle Söyleşi”, *Milliyet*, 25 Mayıs 1983.

³⁰² B. Sami Özsoy, Diler Akarsu, *a.g.e.*, s. 170-171.

³⁰³ *Anavatan Partisi’nin Türkiye Vizyonu*, ş.y., Mayıs, 2001, ss. 46-48; yine bkz. *ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz’ın ANAP TBMM Grup Konuşması*, 20 Kasım 1996, www.anap.org.tr, s. 2; ayrıca bkz. *Turgut Özal Albümü*, www.anap.org.tr, s. 1; ve bkz. *A.g.e.*, s. 174-175.

³⁰⁴ Osman Ulagay, *a.g.e.*, s. 125.

ANAP'ın kuruluşunun ardından bir çok baskı ve üstü örtülü tehdidi göğüsleyip seçimlere girdiğini iddia eden Özal, 19.06.1988'de 2. Büyük Kongre sonrasında yaptığı konuşmasında bu konuda şunları söylemiştir: “*Partiyi kurduktan sonra, hatta, kurduğumuz sıralarda birçok kere şunlar söylenmiştir. Sen yüzde 10 dahi oy alamazsın. Bunu bana en yakın arkadaşlarım dahi söylemiştir. Daha ilerisine gideceğim. Demişlerdir ki; filanca partiyle birleş, o şekilde memlekete hizmet edebilirsin. Hatta şunu ilâve ettiler. Senin için plan hazırlanmıştır. Eğer filanca partiyle birleşmezsen dosyalar çıkacaktır, hesaplar çıkarılacaktır. Ve partiniz de kapatılacaktır. Ve sen de bu işten büyük zarar göreceksin. Onlara söylediğim bir şey oldu. Dedim ki; o plan yapanları biliyorum ben. Plan yapılır ama unutmayınız ki dedim, bu plandan çok daha büyük plan yapan var yukarda. O planı yapanı biliyor musunuz? dedim*”³⁰⁶.

Birleştirdiğini söylediği düşüncelerden en çok “*muhafazakârlık*”ı ön plana çıkaran, Allah'a olan inancı ve İslâmiyet'e bağlılığı ile bilinen Özal, özellikle davranışlarının olumsuz sonuçlarını kadere bağlayarak ve kamuoyuna “*Allah'ın takdiri böyleymiş*” mesajı vererek, yanlış icraatlarını kapatma yolunu sıkça kullanmıştır³⁰⁷.

İslâmi kaideleri işine geldiği gibi yorumlayan Özal'a göre, servet sahibi olmak Tanrı'nın takdiridir. Zenginlik ise ayıp değil, gurur duyulacak bir başarıdır.

Bu parasalcı yaklaşımla fakirliği hoşgörmeyen Özal, Tunus'lu bir iş adamıyla yaptığı konuşmasında şu hadisleri örnek vermektedir: “*Zengin bir Müslüman fakir bir Müslüman'dan iyidir*”³⁰⁸. “*Fakirlik neredeyse küfürdür*”³⁰⁹.

Kısacası, fakirlik tembellikten gelir, tembellik günah olduğuna göre, Aristo mantığıyla fakirlik de günahdır.

Nasıl zengin olunacağı, sermaye biriktirileceği ise açıklanmamıştır.

Bir Nakşi müridi olan Özal'ın annesi Hafize Hanım Mayıs 1988'de öldüğünde, vasiyetini yerine getirmek için çıkarılan özel bir kararnameyle, Süleymaniye Camii'nde Nakşi Şeyhi Mehmet Zahit Kotku Efendi'nin yanına gömülür³¹⁰.

³⁰⁵ M. İskender Özturanlı, *a.g.e.*, s. 154; ayrıca bkz. *Anavatan Partisi'nin Türkiye Vizyonu*, ş.y., Mayıs, 2001, s. 113.

³⁰⁶ ANAP Genel Sekreteri Mustafa Taşar'ın Parti İçi Eğitim Çalışmalarında Yaptığı Konuşma, 21.10.1994, www.anap.org.tr, s. 6.

³⁰⁷ Osman Ulagay, *a.g.e.*, s. 24.

³⁰⁸ Hadisin aslı: “Veren el, alan elden iyidir.”

³⁰⁹ *Sabah*, 24 Mayıs 1989.

³¹⁰ Hasan Cemal, *a.g.e.*, ss. 154-158.

31 Mart Vaka'sının baş karakteri Derviş Vahdeti'nin Volkan Gazetesinde yazdığı yazılarla ilk kez tanınan Said-i Nursi, Nakşilik'e dayanan Nurculuk'un kurucusudur. Said-i Nursi'den sonra, 1952'de irticacı kesimin liderliğini devralan Şeyh Mehmet Zahit Kotku'nun, Erbakan'ı ve Özal kardeşleri yetiştirdiği iddia edilmektedir.

Nakşilik'in bir kolu olan Nurculuk'un bir kolu ise, Vural Savaş'ın ifadesiyle, “sırtını Amerika'ya dayamış “ılımlı İslâm tasarımı”nın en güçlü koludur”³¹¹.

5 Ocak 1983'te taze Başbakan Özal, Evren'den Adıyaman'da Nakşibendi Şeyhlerinden Şeyh Raşit Erol'un³¹² cezasının kaldırılmasını, ya da en azından Çanakkale'ye aldırılmasını rica etmiştir.

Evren bu isteği şiddetle reddetmiş, Özal'a izin vermekle hata ettiklerini bile düşünmüştür. Zira Özal'ın bu tarikata mensup olduğunu da sonradan öğrenmiştir³¹³.

Turgut Özal'ın siyasi yaşamında birçok örneğini bulabileceğimiz anti-laik davranışlarından biri de, Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından medya ile birlikte Kocatepe Camii'ne giderek Cuma Namazı kılması olmuştur³¹⁴.

Bülent Ulusu ve bazı ANAP'lılara göre Özal; batıdan yana gözükken, ama gerçekte fırsatı ele geçirdiğinde batıya sırt çevirmekte tereddüt etmeyecek “İslâmcı arayışları” olan, “...1990'larda Türkiye'ye şeriat düzenini getirmeyi amaçlayan bir mekanizmanın dışlisidir. Perde arkasındaki “Top”³¹⁵ adam o değil, Korkut Özal'dır; şeriatçılar ANAP'ın kuruluşunda arka planda kalmış, parti kurulduktan sonra ortaya çıkmışlardır”.

Çevresinde Ortak Pazara karşı, “İslâm Ortak Pazarı” yanlıları bulunan Özal'ın kurmuş olduğu bazı iş ortaklıkları³¹⁶ da, İslâmcı kimliğine delil olarak gösterilmiştir.

Bunlara ilâveten Özal, 1977 seçimlerinde MSP'den milletvekili adayı olmuştur³¹⁷.

³¹¹ Vural Savaş, *a.g.e.*, s. 243; detaylı bilgi için yine bkz. M. İskender Özturanlı, *a.g.e.*, ss. 57-81.

³¹² Şeyh Raşit Erol, muska yazıp, yıkandığı suyu sigara ve içkiyi bırakmaları için insanlara içirmiş ve bu nedenle de sıkı yönetim komutanı tarafından Bozcaada'ya sürülmüştür.

³¹³ Kenan Evren, *Kenan Evren'in Anıları*, V, Milliyet yay., 1. baskı, ş.y., Eylül, 1991, s. 25-26.

³¹⁴ Partinin İnternet sayfasında olay şöyle anlatılmaktadır: “Herkes Özal'ın lâik bir ülkenin Cumhurbaşkanı olarak Cuma Namazına gidip gitmeyeceğini merakla bekliyordu. Fakat o her zamanki gibi rahat ve tabulara meydan okuyan tavrıyla Ankara Kocatepe Camii'ne gitti ve Cuma Namazını kıldı. O gün Kocatepe'de izdiham yaşandı ve halk sevincinden göz yaşlarına boğuldu.” Bkz. Turgut Özal *Albüümü*, www.anap.org.tr, s. 3.

³¹⁵ “Top”, İngilizce'de “en tepedeki” anlamına gelen bir sıfattır.

³¹⁶ Yaşar Tunagör, Zeki Aytaç, Hamdi Boyacı, Ekrem Pakdemirli ortaklarıdır.

Özal yaklaşık bir buçuk yıl sonra, Demirel'in “*Ortak Pazarıcı*” ve “*Faizci*”, Erbakan'ın ise “*Siyonist işi*” dediği 24 Ocak Kararları'nın mimarlığını üstlenmiştir.

MSP'yi kapatıp, kardeşi Korkut da dahil partilileri hapse atan askeri yönetimin Başbakan Yardımcılığı görevini kabul etmiş, 14 Nisan 1987'de AT'ye tam üyelik için başvuruda bulunmuştur.

Buraya kadar anlatılanlardan da anlaşılacağı gibi, Özal duruma uyabilen, siyasi anlamda “*oportünist*” bir kişiliğe sahiptir.

Doğuyla Batı arasında kalmış, değer çatışmalarının içinde bulunan Özal, Murat Belge'nin deyiimiyle, “*arabesk müzik gibi bir adam...*”dır³¹⁸.

Amerikan Diplomatına göreyse Turgut Özal, çok iyi bir “*taktisyen*”, çok iyi bir “*siyasal pazarlamacı*”, hayranlık verici bir politikacı, nabza göre şerbet vermeyi ve herkese hoşlanacağı şeyi nasıl söyleyeceğini gayet iyi bilen, “*nabızgir*” bir siyaset adamıdır.

Ayrıca bir konunun sırası gelmemişse, daha sonra indirilmek üzere dosyalayıp rafa kaldırmasını bilen sabırlı bir insan, çok iyi bir “*takîyyeci*”dir³¹⁹.

Hanedan tarzı yaşayan Özal ailesi, yaşantılarıyla zenginliği ve gösterişi ayıp olmaktan çıkarıp halkı debdebeye alıştırmak istemişlerdir.

Semra Özal, ailede etkin bir role sahiptir. Oğlu Ahmet Özal da: “*Annem olmasa, babam bugün bulunduğu noktaya gelemezdi*” diyerek bu durumu doğrulamıştır³²⁰.

Çocukları üzerinde baskı kurmaktan kaçınan Özal, zaman zaman çocuklarının davranışlarından da rahatsız olmuştur³²¹.

Babası “*by-pass*” olduktan sonra Ahmet Özal, devlet işlerinde babasına yardımcı olmaya ve annesi gibi etkili olmaya başlamıştır.

6 Kasım 1987'de genel seçimlerinden önce, İngiliz “*The Economist*” dergisinde yayınlanan bir habere göre de; “*Özal seçimi kazanırsa, gelecek hükümet tamamen bir aile işletmesi olacak; büyük kararlar Özal Ailesi içinde alınacak*”tır.

³¹⁷ Hasan Cemal'e göre; ileride kendisine rakip olmasından endişelenen Erbakan, Özal'ı oyuna getirip “*lâik İzmir*”den, seçilemeyeceği bir sıraya koymuştur.

³¹⁸ Hasan Cemal, *a.g.e.*, ss. 168-183.

³¹⁹ *A.g.e.*, s. 18.

³²⁰ Semra Hanım'ın devlet işlerine etkisi için bkz. *A.g.e.*, ss. 143-146.

³²¹ Haziran 1986'da kızı ve damadının Jaguar marka bir araba alması, kızının baterist Asım Ekren'le evlenmesi gibi olaylar kamuoyunun tepkisine yol açmıştır.

Bu dönemde dış basın “*Hânedan*” ve “*Hânedanlaşma*” olgusunu vurgulamaya başlamıştır. Çünkü Yusuf Özal, Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı; Hüsnü Doğan, Tarım ve Köy İşleri Bakanı; Korkut Özal, Suudi Arabistan’la ilişkilerin gelişmesinden sorumlu; Ahmet Özal, babasının yakın danışmanı; kızı Zeynep ise, İstanbul’daki parti politikasının içindedir. Ancak Turgut Özal’dan sonra en güçlü kişi eşi Semra Özal’dır³²².

Kendine olan güveni, başarı hırsları ve duruma göre değişen söylemleriyle tanınan Özal, Cumhurbaşkanı sıfatıyla tarafsız olması gereken dönemlerde bile, miting alanlarına çıkıp ANAP’a oy vermeleri için halka ant içirmiş, yerel seçimlerdeki kaybından sonra da “*Böylece büyük kentlerin yükünden kurtulduk*” diyerek kendince bir teselli yolu bulmuştur.

Çözemeyeceği sorunlarla karşılaştığında bu sorunları başından savmayı tercih eden Özal, Devlet Başkanı olarak gittiği İstanbul’da su sorunu için kendisinden parasal destek istenince, belediye başkanına yağmur duasına çıkmalarını önermiştir.

Kendine son derece güvenen ve “*Benim ve eşimin yüzde 45, ANAP’ın ise yüzde 33 oyu var*” diyen Özal, kendisi olmasa ANAP oylarının % 10’a düşeceğini savunmuştur³²³.

26 Mart 1989 yerel seçimlerinden iki gün önce yaptığı basın toplantısında da, Özal demokrasi anlayışının sınırlarını şu sözleriyle ortaya koymuştur: “*Ben, muhalefet olmam, olmam, olmam!*”³²⁴

“*Her şeyi çok iyi bilen adam*” görüntüsü vermeye çalışan Özal, her konuda fikir beyan etmekten de kaçınmamıştır.

Osman Ulagay’a göre, bilgilerinin çoğunu, kendi deneyimleri, gazete, dergi ve televizyon yoluyla elde eden Özal’ın birikimleri sığ ve yetersizdir³²⁵.

“*Bir siyasi değişimde en önemli unsur, dünyanın değişmesini evvelden görerek ona göre tedbirler almaktır.*

Kesin olarak söylüyorum, tutculuktan vazgeçelim! İleriye dönük politikalar izlemek, aktif politikalar izlemek gerekir”³²⁶ diyerek esnek bir siyasi yol izleyen, halka

³²² A.g.e., ss. 136-151.

³²³ Erbil Tuşalp, *Plastik Papatya Kokusu*, Bilgi, 3. baskı, ş.y., Ocak, 1994, s. 265.

³²⁴ Hasan Cemal, a.g.e., s. 322-323; ve yine bkz. *Milliyet*, 22 Kasım 1987.

³²⁵ Osman Ulagay, a.g.e., ss. 23-25.

³²⁶ *Turgut Özal Albümü*, www.anap.org.tr, s. 1.

seçmen ve potansiyel oy gözüyle bakan Özal, Kürt Sorunu gibi hassas bir konuda bile Kuzey Carolina Duke Üniversitesi'nde, Ortadoğu sorunu ve ABD'nin bölgedeki inandırıcılığı üzerine yaptığı bir konuşmada, Kürt olduğunu ve Türkiye'de özgürce Kürt ismini kullanan ilk cumhurbaşkanı olduğunu söylemiştir.

Bununla da yetinmeyip sonradan, çözüm için gerekirse “*federasyon dahil her şeyi konuşmalıyız*” demiştir³²⁷.

Nerede eğilip, nerede eğilmeyeceğini bilen kurnaz bir siyaset adamı ve aynı zamanda iyi bir takıyyeci olan Özal, ANAP'ı partileştirmek ve iktidarını sağlamlaştırmak için belli bir zaman dilimine ihtiyaç duymuştur.

“*Siyaseti iyi kullanmak lâzımdır. Eğer siyaseti iyi kullanmazsak çuvalı patlatırız. Testiyi yerine götürmek lâzım. Ama suyla dolu olarak götürmek*” diyen Özal, iktidarı oluşana dek suyu bulandırmamak için, Çankaya ve 12 Eylül'e ters düşmemeye, askerle iyi geçinmeye, Washington'la ilişkilerini uysalca sürdürmeye ve Demirel'in siyaset sahnesine dönüşünü geciktirmeye çalışmıştır³²⁸.

Erbil Tuşalp'ın ifadesiyle, “*Yıldırımlar yaratan bir ırkın ahfadından gelen*” Evren, gerektiğinde Avrupa Konseyi'ne de, Avrupa Parlamentosu'na da, Birleşmiş Milletler, NATO ve CENTO'ya da kafa tutabiliyordu.

Özal'a göre ise; dünya büyük bir pazar, yaşam ise sürekli bir alışverişti. Bu nedenle daha az konuşur, daha usturuplu davranır, kırgınlıklarını ustaca saklar, çelişkilerini göstermez, söylediklerini unutup, yapılanları yadsıyabilirdi.

Adnan Kahveci, Vehbi Dinçerler gibi Özal'a yakın ve onun sağ kolu gibi görünen bürokratlara göre de, Özal'ın en kötü yanı fazla “*sabırlı, toleranslı ve müsamahakâr*” olmasıdır³²⁹.

İktidar sarhoşluğuyla birlikte “*megalomani*”, “*narsizm*” ve “*tek adamlık*” özellikleri su yüzüne çıkan Özal, eleştirilere kendini kapatmış, bu da onu yalnızlaştırmış ve çevresindeki “*evet efendimciler*”i çoğaltmıştır.

İnatlaşmayı ve iddialaşmayı seven Özal, teknolojik gelişmeleri izlemeye de özen göstermiştir.

³²⁷ Erbil Tuşalp, *a.g.e.*, s. 210.

³²⁸ Hasan Cemal, *a.g.e.*, s. 73-74.

³²⁹ Erbil Tuşalp, *Tarihle Yüzleşme... Evren'inki mi? Özal'inki mi?*, Bilgi, 1. baskı, ş.y., Ekim, 1992, s. 28; ayrıca bkz. Emin Çölaşan, “Adnan Kahveci İle Röportaj” ve “Vehbi Dinçerler İle Röportaj”, *Biz Kırk Kişiyiz Birbirimizi Biliriz*, Milliyet yay., 5. baskı, ş.y., Ağustos, 1987, ss. 95-96, 56-58, 62-63.

Şaka yapmayı çok seven bir kişiliğe sahip olan Özal, eşine karşı hiç sert davranmamıştır.

Sinirli olduğunda kendini dizginleyebilen Özal, kızgınlığını aşama aşama bakış, jest, mimik ve sözleriyle ifade etmiştir.

Siyasetten önce vefa örnekleri sergileyen Özal'ın, siyasete atıldığından itibaren, kendisini tanıyan birçok insana göre vefayla alakası kalmamıştır³³⁰.

Özal, iyilikleri de kötülükleri de unutmayan, bir kişiye iki kez şans veren bir yapıya sahiptir. Onu tanıyanlar: “*Kin taktı mı yapamayacağı yoktur; iftira da eder.*

...Devlet kin tutmaz. Devlet kimsenin şahsi garazı için kullanılmaz. Ama ne yazık ki bu konuda bazen kendini frenleyememiştir...” demişlerdir.

Harbiye orduvinde basına verdiği bir yemekte Özal da; “*Basının bana karşı davranışından memnun değilim... Bazı şeyleri kasıtlı olarak yaptırıyorsunuz... Ben de buna karşı pek bir şey yapmadan durmam. Elimdeki gücü kullanırım*” diyerek tavrını belli etmiştir.

İş çevrelerinde, “*Turgut bir kere yazdı mı hiç unutmaz*” sözü çok duyulmuştur.

Özal, tüm iktidar sahipleri gibi her durumda iyimserdir. Ancak, başlangıçtaki sakin ve yumuşak üslubu 1987'ye doğru gitgide sertleşmeye başlamıştır.

Demirel'e göre, sebep-sonuç bağlarını çok iyi kurabilen, fakat fazla hayalci ve çokça sorumluluk almayan bir kişidir.

Rahat giyinmeyi ve uyumayı seven Özal, randevularına da çok fazla uymamaktadır.

Her siyasal lider gibi Özal da övülmeyi, halk deyimiyle “*pohpohlanmayı*” çok sever.

Programlı bir çalışma tarzı yoktur. İşleri zamana bırakma alışkanlığı vardır.

Aklına geleni, aklına geldiği gibi konuşan (İngilizce deyimle: “*Jump to the conclusion*”), bu nedenle zaman zaman kırıcı olan bir kişidir. Özellikle dış politikada bu tür konuşmalar yapmıştır.

Özal, akşam karar verdiğini sabah uygulamak isteyen tez canlı bir insandır³³¹.

“*Bir işin sonunu getirememek, başlayıp bırakmak*” da başka bir özelliğidir³³². Bu özelliği, onun inandırıcılığını önemli ölçüde zedelemiştir.

³³⁰ Hasan Cemal, *a.g.e.*, ss. 91-94.

³³¹ 1984'te Yunanistan'la vizenin tek taraflı kaldırılabilceği düşüncesini hemen basına açıklaması gibi.

Hasan Cemal'e göre, Özal'ın dünyaya bakış açısında, “köşe dönmeçilik” ağır basar³³³. Onun için kültür değil para önemlidir. Para her kapıyı açar. Para kazanılırsa demokrasi de kendiliğinden gelir.

Bu anlayış doğrultusunda, bu dönemde büyük bir kültürsüzleşme yaşanmıştır.

Özal hukuka saygı konusunda da esnektir. Bunu o ünlü, “*Anayasa bir defactio ihlâl edilse ne olur*” sözünden de anlıyoruz.

Bürokrasiyi bir engel olarak gören Özal, zaman zaman devlet protokolünü hiçe sayıp, bir çok kademeyi atlayarak, bir Başbakanın görüşmemesi gereken kişilerle görüşmüştür.

Kararlarını tek başına alan Özal, “*liderlik sultanı*” olgusuna da iyi bir örnek oluşturmuştur. İddia edilenlere göre, Bakan olan kişi, makam koltuğuna otururken istifasını da yazar, tarih yerini boş bırakarak Başbakanına sunar.

Devlet işlerini Başbakanlık yerine Konut'tan yönetmeyi tercih eden Özal'ın kardeşi Korkut Özal da, ANAP'ta demokrasi olmadığını itiraf etmiştir³³⁴.

Nakşibendi tarikatı üyelerinden olan Eyüp Âşık'a göre ise: “*Parti içi meselelerde kanun, sadece bir “çalgı aleti” haline geliyor. Vefa da İstanbul'daki bir semtin adı olarak kalıyor*”du³³⁵.

Özal'ın bu tavrı nedeniyle, partinin gerçek karar organı olması gereken Merkez Karar Yürütme Kurulu, simgesel bir onay makamına dönüşmüştür.

³³² Enflasyonla mücadelede olduğu gibi.

³³³ “*Benim memurum işini bilir*” sözü de Özal'ın unutulmaz vecizlerinden biridir. Ancak, Özal'ın uzun yıllar koruma müdürlüğünü yapan Musa Öztürk, rüşveti tasvip ettiği gerekçesiyle Özal'ın sıkça eleştirilmesine neden olan “*Benim memurum işini bilir*” sözünün yanlış anlaşıldığını ya da kamuoyuna yanlış aktarıldığını, Özal'ın bu sözü aslında ANAP'a oy vermeyen memurları dışlamak ya da sürmek isteyen il başkanları ve bakanlara karşı tepkisel olarak söylediğini ve bu tür keyfi uygulamalar yapılmaması gerektiği uyarısında bulunarak, “*Siz Allah mısınız? İnsanların kafasını yargılıyorsunuz. Bırakın canım, benim memurum işini bilir*” sözünü bu olay üzerine söylediğini açıklamıştır. Bkz. *Anavatan 18. Yıl Özel Sayısı*, 20 Mayıs 2001.

³³⁴ A.g.e., ss. 86-131.

³³⁵ *Tercüman*, 15 Mayıs 1989.

III- 6 KASIM 1983 SEÇİMLERİ VE ANAVATAN PARTİSİ'NİN İKTİDARA GELİŞİ

A- Seçim Öncesi Hazırlıklar Ve Parti Propagandaları

Demokrasiye yeniden dönmeden önce, 24 Ağustos 1983 günü Yüksek Seçim Kurulu seçime katılabilecek partileri açıkladı. Buna göre MDP seçimlere katılma hakkını kazanan ilk parti oldu. Seçimlere katılma hakkı kazanan diğer iki parti ise HP ve ANAP'tı³³⁶.

Umulanın aksine, SODEP'in seçimlere giremeyeceği belli olunca büyük bir üzüntü duyan Demirel bile o gün odasından dışarıya çıkmamıştır.

Çünkü Demirel'e göre, “demokrasi açısından sol bir partinin seçimlere girmesi, sağda olsun, solda olsun demokrat oyları toplaması, ülkenin demokrasiye adım atması açısından faydalıdır”³³⁷.

Seçime katılacak partilerin belirlenmesinin ardından Yüksek Seçim Kurulu (YSK), reklâm ve propagandalar sırasında uyulması zorunlu prensipleri şöyle belirlemiştir: “Siyasî partiler propaganda ve seçim konuşmalarında MGK'nin daha önce aldığı yasak kararlarına uyacaklar. Konuşmalarda, afiş ve broşürlerde partileri çekişmeye itecek, birbirlerini suçlayıcı söz ve suçlamalara yer verilmeyecek. Geçmiş siyasi dönem ve partilerle ilgili herhangi bir görüş, eleştiri öne sürülemeyecek. Böylece, geçmişin çekişmeleri bugüne getirilmeyecek. Atatürk ilkeleri yanında MGK kararları, 12 Eylül felsefesine, anayasasına, siyasi partiler kanunundaki yasak konulara

³³⁶ 2839 Numaralı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun geçici 2. maddesi ve 2820 Numaralı Siyasi Partiler Kanunu'nun 36. maddesine göre, siyasi partilerin seçimlere katılabilmesi için illerin en az yarısında, seçimden en az altı ay önce teşkilat kurmuş ve büyük kongrelerini yapmış olmaları veya TBMM'de gruplarının olması şarttır. Bkz. *Resmi Gazete*, S: 18076, 13 Haziran 1983; S: 18027, 24 Nisan 1983; ayrıca bkz. www.hukukcu.com.

³³⁷ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950-1995*, İmge, ş.y., 1996, ss. 273-277; yine bkz. Yalçın Doğan, *Dar Sokakta Siyaset (1980-1983)*, Tekin, 1. baskı, İstanbul, Eylül, 1985, s. 347; ayrıca bkz. Hasan Cemal, *Özal Hikâyesi*, Bilgi, 8. baskı, ş.y., Haziran, 1990, ss. 48-51.

değinilmeyecek. Aksi davranışta bulunan partiler için kapatmaya kadar giden davalar açılacaktır”³³⁸.

Ekonomik olarak üç partiye de yardımlar geliyordu. Ama, en azı HP'nin payına düşüyordu³³⁹.

Yalçın Doğan'ın deyiimiyle, Halkçı Parti ancak “zırnık koklarken”, aslanın ağzındaki “sırdaş hesap Anavatan Partisi'ne iyice açılmış, Milliyetçi Demokrasi Partisi ile flört ediyordu.”

Bu sırada, iş çevreleri destekleyecekleri parti konusunda fikir ayrılığına düşmüşlerdi³⁴⁰.

Seçim öncesi partilere, özellikle MDP ve ANAP'a yardım yağmıştır.

Tek şahıstan en çok 1 milyon lira bağış kabul edebilme hükmünden dolayı, toplu bağış yapanların kaydı tutulmamıştır.

Mehmet Okumuş ve Erdoğan Demirören, her iki partiye de bağış yaparken, Topbaşlar, Zeki Bilge, Şarık Tara, Karamehmetler, Süzerler ve Zeki Aytaç ANAP'a yardım eden iş adamlarının başında gelmektedirler.

İstanbul iş çevrelerinde ANAP'a büyük kaynaklar bulan partili ise, Vural Arıkan'dır³⁴¹.

Rakip üç partinin liderleri, askeri rejimle değişik ölçülerde işbirliği halinde bulunmuşlardı.

Turgut Özal, Başbakan Yardımcılığı; Necdet Calp, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü; Turgut Sunalp ise, yüksek komutanlık görevlerinde bulunmuşlardı.

MDP ve Sunalp askeri rejimin veliahdı olarak kabul ediliyordu. MDP, “Devlet Partisi” misyonuna sahipti.

ANAP ise eskiden siyasete egemen olan dört siyasal eğilimi bir araya getirdiğini iddia ediyordu³⁴².

³³⁸ Hulûsi Turgut, *12 Eylül Partileri*, ABC Ajansı yay., 2. baskı, İstanbul, Mayıs, 1986, s. 160-161.

³³⁹ Seçim kampanyası boyunca harcadığı para rakiplerinin onda biri ölçüsünde (20-25 milyon TL) kalan HP, propaganda çalışmaları sırasında bir milletvekili adayı aracılığıyla kiraladığı ve hiçbir donanımı olmayan Güneş adlı seçim otobüsünü kullanmıştır. Bkz. *Nokta*, S. 34, (17-23 Ekim 1983), s. 15.

³⁴⁰ Yalçın Doğan, *a.g.e.*, ss. 388-410.

³⁴¹ Hulûsi Turgut, *a.g.e.*, s. 158-159.

2820 Numaralı Siyasi Partiler Kanunu'nun Ek 1. Maddesine göre çoğunlukla bilindiği gibi, seçime girecek tüm siyasi partilere devlet tarafından da çeşitli oranlarda yardım yapılmaktadır. ANAP bu imkândan da iktidarı boyunca, tüm seçimlerde yüksek oranda yararlanmıştı.

Özellikle güçlü rakibi MDP karşısında kendisini iktidardan oldukça uzak hisseden Özal, partisinin ilk kurulduğu dönemlerde olası bir koalisyona katılmayı hayal ediyordu. Yakın çevresine TBMM'ye 60-70 milletvekili ile girebileceklerini, en iyi olasılığın ANAP-MDP koalisyonu olduğunu söylüyordu.

Özal'a göre muhtemel bir koalisyonda MDP "stepne" olacak, ekonomi kendisine kalacak ve böylece programını bıraktığı noktadan uygulamayı sürdürebilecekti³⁴³.

ANAP'ı rakiplerinden ayıran en önemli özelliği, bu partinin önceden belirlenmiş bir ekonomik programı hedeflerine ulaştırmak için kurulmuş olmasıydı.

Bu programın toplumda refahı yükselteceği ve özellikle gelir dağılımını düzeltereği propagandası oldukça ustalıkla yürütülüyordu.

"Orta direk" deyimini parti propagandasının belkemiğini oluşturuyordu. Toplumun büyük bir bölümünü oluşturan "orta direk"i ezen en büyük sorunun enflasyon olduğu ve bu soruna ancak "sosyal adaletçi" ANAP'ın bir çözüm bulabileceği savunuluyordu³⁴⁴.

Özal'ın ekonomik "çıkış yolu" programı şu şekilde özetlenebilir:

"Amaçlar

Araçlar/Önlemler

1) Enflasyonun aşağı çekilmesi

A) Ücretlerin sınırlandırılması,

B) Sıkı para-kredi politikası, faiz

oranlarının yükseltilmesi,

C) KİT zamları/bütçe açığının azaltılması,

Ç) Vergi reformu/bütçe açığının azalması,

D) Darboğazlar giderilerek üretimin artırılması.

2) İhracatın artırılması

A) İç talep daraltılırken üretim artırılarak

"ihraç edilebilir üretim fazlası"

³⁴² Bülent Tanör, Korkut Boratav, Sina Akşin, *Türkiye Tarihi 5- Bugünkü Türkiye 1980-1995*, 3. baskı, Cem yay., ş.y., Şubat, 2000, s. 56.

³⁴³ Betül Uncular, *İşte Böyle Bir Meclis 1983-1991*, Bilgi, 2. baskı, ş.y., Haziran, 1992, s. 11.

³⁴⁴ Osman Ulagay, *Özal Ekonomisinde Paramız Pul Olurken Kim Kazandı Kim Kaybetti*, Bilgi, 1. baskı, ş.y., Temmuz, 1987, s. 73-74.

oluşturulması,

“Amaçlar

Araçlar/Önlemler

- B) Gerçekçi kur politikasıyla dış pazara satmanın çekici hale getirilmesi,
C) Diğer teşviklerle dışsatımın desteklenmesi,
Ç) Ücretler ve enflasyon aşağı çekilerek sanayinin dış rekabet gücünün artırılması,
D) Dışsatıma dönük yeni sanayi tesisleri kurulması.
- 3) Diğer döviz girdilerinin artırılması, ödemeler dengesi açığının kapatılması
- A) Gerçekçi kurla işçi döviz ve diğer döviz girişlerinin teşvik edilmesi,
B) Turizm ve uluslararası taşımacılık, yurtdışı müteahhitlik gibi döviz kazandırıcı sektörlere özel teşvikler sağlanması,
C) Sıkı para ve yüksek faiz politikasıyla dış kredi kullanmanın teşvik edilmesi,
Ç) Yabancı sermayeye çeşitli teşvik ve kolaylıklar, gerekirse ayrıcalıklar sağlanarak Türkiye’de yatırım yapmasının sağlanması.
D) Türk vatandaşlarının yurt dışındaki döviz varlıklarını ekonominin hizmetine sokmak için önlemler alınması.
- 4) Tasarrufların ve özel yatırımların artırılması
- A) Enflasyonun üzerinde mevduat faizi uygulanması,
B) Banka sisteminin rekabete açılması,
C) Sermaye piyasasının geliştirilmesi,
Ç) Vergi reformu,

spekülasyonu yerine üretken yatırımlara yönelmesini sağlayacak önlemlerin alınması.

5) Sanayi kesiminin dışa açılması ve yeniden yapılanması

A) İthalatın liberasyonu; koruma oranlarının kademeli olarak indirilmesi ve sanayinin dış rekabete açılması,

B) Sıkı para, yüksek faiz, daralan iç pazar koşullarının firmaları yönetimde rasyonelleşmeye zorlaması,

C) Firmaları dış pazara dönük üretim ve yatırıma zorlayan koşulların yaratılması ve bu yönde teşvikler sağlanması,

Ç) Sanayiciyi ve firmaları öz kaynaklarını artırmaya zorlayacak koşulların yaratılması,

D) Yeni düzene uyamayan firmaların rekabet edemeyerek batmasına göz yumulurken, istenen alanlarda sağlıklı yeni firmalar/birimler oluşmasının bu amaçla yapılacak füzyonların/birleşmelerin teşvik edilmesi.

6) Kamu kesiminin yeniden yapılanması

A) Kamu yatırımlarının ayıklanması ve enerji, ulaştırma, haberleşme gibi alanlardaki altyapı yatırımlarına ağırlık verilmesi,

B) KİT’lerin reorganizasyonu ve bir kısmının özelleştirilmesi,

C) Vergi reformu yapılması ve vergi

idaresinin yeniden düzenlenmesi,

“Amaçlar

Araçlar/Önlemler

Ç) Bürokrasinin yeniden düzenlenmesi,

7) Gelir dağılımındaki adaletsizliğin azaltılması

*A) Enflasyonun aşağı çekilmesi,
B) Ücretli/maaşlı kesimin vergi yükünü hafifletecek bir vergi reformu yapılması,
C) Bölgesel dengesizlikleri giderecek önlemlerin alınması.*

8) Büyük şehirlerdeki sosyal problemlerin çözümlenmesi

*A) Belediyelerin yeniden düzenlenerek ve gelirleri artırılarak kentlere daha iyi hizmet götürülmesinin sağlanması,
B) Toplu konut yapımı teşvik edilerek konut sorununun çözümlenmesi,
C) Büyük kentlerin daha da fazla büyümesinin önlenmesi, orta boy şehirlerin büyümesine yardımcı olunması”³⁴⁵.*

6 Kasım seçimleri öncesinde ANAP için yürütülen reklam çalışmalarında bu konuda dünyada en çok gelişmiş ülke olan Amerika örnek alınmıştır.

ANAP’ın reklam çalışmalarını yürüten Selim Egeli, Kennedy ve Reagan’ın faaliyetlerini inceleyerek ekonomiye ağırlık verip televizyon konuşmaları üzerinde çok çalışmıştır.

Uzun ve detaylı araştırmalar neticesinde Egeli şu kurallara göre bir propaganda yürütülmesine karar vermiştir:

1- ANAP, Özal’ın partisi diye bilindiği için tüm TV konuşmalarını Özal yapacaktı.

2- Parti programı halkın anlayacağı bir dille sohbet havasında anlatılacaktı.

3- Ekranda verilen 10 dakikalık zaman kısa da olsa, “*katiyen motor gibi, makineli tüfek gibi*” konuşulmayacak, “*ağır ağır, sindire sindire*” konuşulacaktı.

³⁴⁵ A.g.e., s. 48-49.

4- Seçim kampanyası sırasında hiç kimse şikayet edilmeyecekti.

Oysa diğer partiler, propagandalarının yaklaşık % 60 ile % 90'ını ANAP ve Özal'a ilişkin şikâyetlere ayırmış, yapmayı düşündükleri çalışmalardan çok az bahsetmişlerdir³⁴⁶.

“Enerji adamı” ve “halktan biri” olarak tanınan Demirel'e nazaran, Özal Yabancı Dil ve Bilgisayar bildiği için kamuoyunda çağdaş değerlere daha uygun bir lider imajı oluşturmuş, bu sırada MDP ve HP'nin sönük ve antipatik propagandalarından da olumlu yönde yararlanmışır³⁴⁷.

Seçim propagandaları sırasında görev aldığı dönemlerdeki tüm olumlu gelişmeleri kendine mal eden Özal, ekonomik refahı sağlayan 24 Ocak Kararlarının belkemiğini, hatta sistemi ve sistemi yaşama geçirecek tüm kararnameleri kendisinin yazdığını söyleyip Demirel'i hiçe sayarak oy toplamaya çalışmıştır.

Alman Maliye Bakanı Matthöfer'le sohbetleri sırasında da, “*Biz Demirel'le birlikte İstanbul Teknik Üniversitesi'nden mezun olduk. Kendisini çok iyi tanırım. Uzun yıllar işbirliğimiz oldu. Devlet adamı olarak başarılarının büyük bölümünde benim katkım vardır. Hayatının bir merhalesinde benden ayrı düştü. O sırada da Türk ekonomisi karaya oturdu*” demiştir³⁴⁸.

Mutlak iktidarı hedefleyen ANAP, Kennedy Caddesinde büyük bir parti binası ve 15 telefonla işe başlamıştır.

Ancak, kuruluş döneminde partide hiçbir faaliyet olmadığı için, Genel Sekreter Mustafa Taşar, Halil Şıvgın, Veysel Atasoy partide sabahlamış, partiyi gece gündüz faal gösterebilmek için tüm ışıkları sabaha kadar açık tutmuşlardır. O günlerde parti için harıl harıl adam ve aday aranmıştır.

Bu taktik bir müddet sonra etkisini göstermiş, Genel Merkez gerçekten kalabalıklaşmıştır³⁴⁹.

1980'lerde toplumun iki şeye ihtiyacı vardı: Huzur ve güvenin sağlanması, aşırı

³⁴⁶ Emin Çölaşan, “Selim Egeli'yle Röportaj”, *Biz Kırk Kişiyiz Birbirimizi Biliriz*, Milliyet yay., 5. baskı, ş.y., Ağustos, 1987, ss. 130-138.

³⁴⁷ Can Kozanoğlu, *Cilâlı İmaj Devri 1980'lerden 90'lara Türkiye Ve Starları*, İletişim yay., 9. baskı, İstanbul, 2000, ss. 14-16.

³⁴⁸ Cüneyt Arcayürek, *Demokrasi Dönemecinde Üç Adam*, Bilgi, 3. baskı, ş.y., Mart, 2000, s. 192; yine bkz. Yalçın Doğan, *a.g.e.*, s. 282.

³⁴⁹ Yavuz Donat, *Yavuz Donat'ın Vitrininden 2- Buyruklu Demokrasi 1980-1983*, Bilgi, 2. baskı, ş.y., Eylül 1987, s. 401.

fiyat artışları ve azgın enflasyonun dizginlenmesi.

Bu gereksinimlerin farkında olan Özal da, 1983'te ANAP'ı kurarken “24 Ocak Kararları”nın uzantısı olan bir ekonomik program ve “uzlaştırma-birleştirme-kaynaştırma” temalarını içeren propaganda çalışmalarıyla toplumdaki özelemlere cevap verme eğiliminde olmuştur³⁵⁰.

“Enflasyonu indirme”, “orta direği güçlendirme”, “iş bitirici bir iktidar olma” vaadleriyle halka hitap eden Özal, ekonomik, sosyal, kültürel zorluklara ve eksikliklere karşın, 1983'te, “Ben size acı ilaç sunuyorum. Kemerleri sıkın diyorum. Refaha, ancak zor bir yoldan hep birlikte geçerek varabiliriz!” diyerek partisini iktidara taşımayı başarmıştır³⁵¹.

Kitle psikolojisinden de iyi anlayan Özal, seçim meydanları dışında gittiği her yerde, gördüğü en ufak topluluğa bile hitap etmeden geçmemiştir.

Önce adaylarını tek tek tanıtan Özal, halkla şakalaşıp onlara fıkralar anlatarak her fırsatta halktan biri olduğu izlenimini oluşturmaya çalışmıştır.

Özal: “Yanımdaki adayların hepsini seçin. Sonra bu rakama bir ekleyin. İşte o kadar milletvekiliniz olacak...”

...Siz, adayların hepsini seçerseniz, beni de kendi ilinizin milletvekili sayın. Böylece sayı bir artar” diyerek, halkın yanında, halktan biri olduğunu göstermeye çalışmıştır.

“...Politikanın aslı, insan münasebetleridir. İki kişi bile görsem selam veriyorum. İki rakamını küçümseme. Yanına iki daha ekle, dört eder. Dört daha, etti sekiz. Sekize sekiz ekle 16. Rakamları katlarsan, karşına milyonlar çıkar” diyen Özal, oy toplamak için en küçük ihtimalleri bile değerlendirmiştir.

Kullanılan Amerikan tarzı, müthiş propaganda teknikleri ve hazırlanan video kasetleriyle binlerce köye ulaşılmış, bunun için “su gibi” para harcamaktan da çekinilmemiştir³⁵².

³⁵⁰ Osman Ulagay, *Özal'ı Aşmak İçin*, AFA yay., 5. baskı, İstanbul, Nisan, 1989, s. 28.

³⁵¹ Turgut Özakman, *19 Mayıs 1999 Atatürk Yeniden Samsun'da*, II, Bilgi, 2. baskı, ş.y., Nisan, 2003, s. 132; yine bkz. ANAP İzmir İl Başkanlığı 8. Olağan Kongresi Faaliyet Raporu, s. 7.

³⁵² ANAP birkaç dakikadan oluşan tanıtım filminde “Ve Allah Özal'ı yarattı!..”, “Türkiye'yi bataktan kurtaran adam Özal!..” gibi çarpıcı sloganlarla halkın bilinç altında yer etmeye çalışmıştır. Bkz. Hulusi Turgut, *a.g.e.*, s. 458.

İsmet Nedim tarafından bestelenen, “Arım, balım, peteğim; gülüm, dalım, çiçeğim; bilsem ki öleceğim, yine Özal'ı seçeceğim”, sözlerinden oluşan şarkı da, propaganda çalışmaları sırasında sıkça kullanılmıştır. Bkz. *Yankı*, S. 656, (24-30 Ekim 1983), s. 28.

Özal, TV'deki konuşmalarında sakin ve iknâ edici bir üslûp takip edip tüm şimşekleri Turgut Sunalp'ın üzerine çekmeye çalışırken, bir yandan da askeri yönetimin desteğini almaya çalışmıştır.

ANAP halk karşısında, “*mazlum, garip bir parti*” rolüne soyunarak sol kesimleri bile etkilemeyi bilmiştir³⁵³.

Bununla beraber, seçim propagandası sırasında Özal'a banker olayı ile ilgili soru sorulması yasaklanmış, basın ise bunu tepkiyle karşılamıştır³⁵⁴.

Ayrıca, açık oturum ve basın toplantıları öncesinde, kamuoyunda Özal'ı rakipsizleştiren propagandalar yapılmasına karşın, beklenen performansa erişilememesi de Özal için bir dezavantaj olmuştur³⁵⁵.

Özetlenecek olursa, Özal 6 Kasım 1983 seçimleri öncesinde, iktidar olduğunda uygulamayı planladığı modeli şöyle açıklamıştır: “*Bu model, Plânlama Müsteşarı olduğum zaman uyguladığım ve başarılı olduğumu gördüğüm bir sistemdir. Ordu yönetimine benzer. Genelkurmay Başkanı ile çevresindeki ordu komutanları ve kurmay hey'eti gibi...*”

Özal yapacağı hizmetleri de şöyle sıralamıştır:

- *Enflasyonun aşağıya çekilmesi,* - *Orta direğin güçlendirilmesi,*
- *İşsizliğin azaltılması,* - *Bürokrasinin basitleştirilmesi,*
- *Konut sorununun çözülmesi,* - *Enerji sorununun çözülmesi,*
- *Faizlerin serbest bırakılması,* - *Vergilerin indirilmesi,*
- *Enflasyonun üstünde ücret verilmesi*³⁵⁶.

Bugün bakıldığında, “*dört eğilimi birleştirme*” hedefi olan ANAP'ın bir sentez oluşturmadığı, bu söylemi sadece “*iktidar olma imkânının*” oluşması için kullandığı görülmektedir. Murat Belge'nin de ifade ettiği gibi, “*ANAP'ın tutkallı*” bu düşünce olmuştur.

Daha açık bir ifadeyle, politikanın yasaklandığı bir dönemde kurulan ANAP, bu

³⁵³ Yalçın Doğan, *a.g.e.*, s. 411, 450.

³⁵⁴ Sonradan ortaya atılan bazı rivayetlere göre Özal'ı yıpratmak için, askeri yönetimce, Özal-Erdem ikilisini suçlayan bir banker raporu hazırlanmıştır. Önce bu raporun basına sızdırılması düşünülmüş, daha sonra Devlet Bakanı İlhan Öztrak'ın, “*seçim sonuçlarına gölge düşer*” demesiyle vazgeçilmiştir. Bkz. Hasan Cemal, *a.g.e.*, s. 58.

³⁵⁵ Yavuz Donat, *a.g.e.*, ss. 443-446.

³⁵⁶ Hulûsi Turgut, *a.g.e.*, s. 167; ayrıca bkz. Yavuz Donat, *a.g.e.*, s. 462-463.

kozmpolit özelliği ile “apolitik” bir partidir³⁵⁷.

ANAP seçim çalışmalarını sürdürürken rakipleri de boş durmamıştır³⁵⁸.

MDP'nin reklam işlerini “Ajans Ada”, ANAP'inkini ise “Manajans” üstlenmiştir.

“Amerikan tarzı” seçim kampanyası sürdüren ANAP'ın, reklam harcamalarının MDP'nin 1/3'ü kadar olduğu açıklanmış, tam rakam söylenmemiştir.

Üç adet video kaseti hazırlatan ANAP, 1. kasette partinin kuruluş neden ve ilkelerine, 2. kasette Özal'ın gazeteci Mehmet Barlas'la yaptığı söyleşiye, 3. kasette ise Özal'ın kişiliği ve özgeçmişine yer vermiştir.

Reklamları başarılı sonuç veren Manajans elemanlarından Selim Egeli başarıyı şöyle açıklamıştır: “Ürünün pazarlanması, reklam ajansının üstünde bir iştir. Ürünün kalitesi de, ürünün fiyatı da reklam ajansının üstünde bir iştir. Bizim işimiz, bunları duyurmaktan ibaret. Biz, belki iyi duyurduk. Biz olmasaydık, Anavatan Partisi aynı neticeyi rahatlıkla alabilirdi. Turgut Özal, reklamcılığı bilen bir kişidir. Üstelik çok iyi bir ekip çalışması yapmıştır.”

Reklamın önemini kavrayan Özal, seçimlerden sonra Egeli'yi Tanıtma Müşaviri yapmıştır³⁵⁹.

Özal'ın aksine, MDP lideri Sunalp'in gazetecilerle kavga eden, açık oturum yöneticileriyle çatışan, diğer liderlerle konuşmayan tavrı tepki ve antipati yaratmış, normal konuşması bile kendisi için bir avantaj haline gelmiştir³⁶⁰.

Oysa Turgut Sunalp, Çölaşan'la yaptığı röportajında sert kişiliğine yöneltilen eleştiriler karşısında kendisini, “Ben pişmiş kelle tipinde değilim” sözleriyle savunmuştur³⁶¹.

İktidar çoğunluğunu alabileceğine inanan ve propaganda temelini rakiplerini suçlamaya dayandıran Sunalp³⁶² toplum üzerinde tam bir aksi tesir yaratmıştır³⁶³.

³⁵⁷ Murat Belge, “Anavatan Partisi Ve Müttefikleri-Apolitik Bir Politik Parti”, 12 Yıl Sonra 12 Eylül, Birikim yay., 1. baskı, ş.y., Ekim, 1992, s. 195.

³⁵⁸ Parti programlarıyla ilgili değerlendirmeleri ve kıyaslamaları için bkz. Cüneyt Arcayürek, a.g.e., ss. 187-189.

³⁵⁹ Hulüsi Turgut, a.g.e., s. 160-161.

³⁶⁰ Yavuz Donat, a.g.e., s. 446; yine bkz. Hasan Pulur, Olaylar Ve İnsanlar 3- 1979-1984, Bilgi, 3. baskı, ş.y., Nisan, 1987, ss. 350-353, 344-346.

³⁶¹ Emin Çölaşan, “Turgut Sunalp'le Röportaj”, a.g.e., s. 331-332; yine bkz. Emin Çölaşan, “Turgut Sunalp'le Röportaj”, İcraatın İçinden, Milliyet yay., 4. baskı, ş.y., Eylül, 1989, ss. 165-175.

³⁶² Cumhuriyet, 3 Kasım 1983 ve 3 Haziran 1983.

Seçim öncesinde sönük bir tanıtım çalışması sürdüren HP lideri Necdet Calp ise, en önemli çıkışını seçimden birkaç gün önce yapılan TV programında, Boğaz Köprüsü'nün gelirlerini satma planı yapan Turgut Özal'a, "*Köprüyü sattırmam!*" diyerek yapmıştır.

Calp bu çıkışıyla, aslında farkında olmadan Özal'a önemli bir koz vermiştir. Çünkü, Özal bu propagandayı daha sonra (1984'te de) HP aleyhinde kullanmaya, "*...Sen istediğin kadar bağır. Biz onların hisselerini de, gelirlerini de satarız. Kimse bize mani olamaz!..*" diyerek devam etmiştir³⁶⁴.

Rakipleri, sürekli ANAP'ın kapatılabileceği propagandasını yapmışlardır.

Necdet Calp, "*ANAP'ı kapatacaklar. Müslüman Biraderlerden para aldıkları tespit edilmiş*", söylentisini, MDP içinde yaymıştır.

ANAP'lılar kendilerini umutsuzluğa düşüren bu söylentiler nedeniyle iktidara gelmeyi hayal bile edemiyorlardı³⁶⁵.

Başlangıçta Washington da Özal'ın başarılı olabileceğine ihtimal vermemiş, ancak sonradan, geçiş dönemi özelliklerine sahip, muazzam ihtiraslara kapılmayacak, becerikli, güvenilir, ordunun mükemmel bir geçiş dönemi liderinde aradığı bütün özelliklere sahip bir kişi olduğu kararına varmıştır³⁶⁶.

Özal'a, Sunalp'le birleşmesi konusunda baskı yapıldığı söylentilerinden rahatsız olan ABD, Ankara'daki Büyükelçiliğinden konuyu araştırmasını istemiştir. Ankara'dan giden rapor da bu yönde olunca, önce "*Wall Street Journal*"da, 26 Ağustos 1983'te Özal'ın mutlaka seçimlere girmesi gerektiği konusunda bir haber yayınlanarak ABD'nin bu konudaki yaklaşımı ortaya konmuştur.

Ancak bununla da yetinmeyen Amerikan yönetimi, Evren'i NATO'dan yakından tanıyan eski Dış İşleri Bakanı Haig'i Ankara'ya göndermiştir.

Haig, burada önce Evren'le sonra İstanbul'a geçerek oradaki Türk ve yabancı iş

³⁶³ Evren'in emri üzerine MDP'den aday ve milletvekili olan Orgeneral Emin Alpkaya, Özal'la birlikte çalışmak ve ANAP milletvekili olmak istediği halde, kazanamayacağını bildiği MDP'den aday olmuştur.

Alpkaya, Cumhurbaşkanı Evren'e MDP'nin seçimi kazanma şansının çok az olduğunu, bunu Turgut Paşayla olan sürtüşmesinden ötürü düşünmediğini bildirmiştir.

Evren ise: "*Ne yapalım canım. Olmazsa olmaz. Ne yapalım yani? Sen MDP'ye gideceksin*" diyerek kesin tavrını belli etmiştir. Bkz. Yavuz Donat, *a.g.e.*, s. 391.

³⁶⁴ Betül Uncular, s. 24-25.

³⁶⁵ Yavuz Donat, *a.g.e.*, s. 400.

³⁶⁶ Özal'a göre, kendini sevenler olmasına rağmen, Reagan da dahil ABD'liler hiçbir zaman seçimleri kazanacağına ihtimal vermemişlerdir. Özal'ın yorumunu doğrulayan ABD Dış İşleri Bakan Yardımcısı Elliot Abrams'ın düşünceleri için bkz. Hasan Cemal, *a.g.e.*, ss. 52-56.

adamlarıyla görüşerek, Turgut Özal'ın seçimlere sokulması ve desteklenmesi gerektiği konusunda görüşlerini bildirmiştir.

ABD'nin asıl tedirgin olduğu konu, Türkiye'nin 24 Ocak Kararlarından vazgeçip geçmeyeceğidir³⁶⁷.

İşverenden yana siyaset anlayışıyla işadamlarının da desteğini alan Turgut Özal, Erol Aksoy ve Vural Arıkan, propaganda çalışmaları için MDP'ye yardım eden Mehmet Okumuş, Vehbi Koç ve Sakıp Sabancı gibi tepedeki iş adamlarından kesinlikle para istemeyecekler, işadamlarıyla temasta üç gruba ayrılacaklardı. Nejat Eczacıbaşı gibi kişilerle Özal, Enka Holding ve Kutlutaş'la Arıkan, diğer gruplarla ise Aksoy temas kuracaktı.

ANAP'ta para-siyaset ilişkisinin çok kuvvetli olduğu iddia edilmektedir. Öyleki, bazı örgütler para yollanmazsa Özal'ı bile karşılamayacaklarını söylemişlerdir³⁶⁸.

Reklam ve propaganda çalışmalarını en başarılı şekilde sürdüren Özal, toplumun karşısına sürekli olarak “*ahenk, sevgi, birlik ve beraberlik*” sözcükleriyle çıkıp, iki elini başının üzerinde kenetleyip, “*ANAP selamı*” vererek, kaynaşma ve uzlaşmanın gerekliliğini vurgulamıştır. 12 Eylül öncesi, ona göre “*kavga*” demektir, eskiler “*kavga dönemini*” simgelerken, ANAP “*huzuru*” temsil eder.

Özal, “*Eskilere itibar etmeyin; denenmiş denemeyin! ...Biz hesap kitap adamıyız; lâf değil iş yaparız; helva yapmasını biliriz*” sloganlarını dilinden düşürmez.

Geleceği pek iyi göremeyen Özal, zaman zaman şöyle iddialı konuşmalar da yapmıştır: “*Yeni bir dönem açılmış, yeni partiler kurulmuş ve yeni insanlar politikaya girmiştir. Eskilerin seçim şansı kalmamıştır. Beş sene sonra, yani 1988 diyelim: Bu noktaya geldiğimizde çok iyi göreceğiz; insanlarımız da görececek; tekrar bir alternatif arama hevesine düşmeyecektir.*”

“*Başkalarının hayalleri bizim icraatımıza yetişemez; akılları almaz*” diyen Özal, Başbakanlığının ilk yıllarında da propaganda sahnesinde tek başınadır ve TRT'yi, özellikle “*İcraatın İçinden*” video programıyla, etkili bir şekilde kullanmıştır³⁶⁹.

³⁶⁷ Bu esnada, banker skandalından sorumlu olan, dönemin Başbakan Yardımcısı Turgut Özal hakkında kamuoyuna açıklanması düşünülen dosya da işleme konmamıştır. Çünkü, Siyasal Partiler Kanunu'nun geçici maddesine göre, “*hakkında dâva açılan bir kişinin politikayı yürütmesi*” söz konusu değildi. Ayrıca Anayasanın geçici 15. maddesi ile de “*12 Eylül döneminde görev yapan Bakanlar yaptıkları işlerden sorumlu tutulamazlar*” hükmü getirilmişti. Bkz. Yalçın Doğan, *a.g.e.*, ss. 400-404.

³⁶⁸ Yavuz Donat, *a.g.e.*, s. 405-406.

³⁶⁹ Hasan Cemal, *a.g.e.*, s. 195, dn. 2; yine bkz. Hasan Pulur, *a.g.e.*, s. 388.

ANAP tırmanışa geçince, Sunalp Paşa da Evren'e giderek, "İktidara gidiyor ANAP, neden izin verdin?" diye yakınmıştır. Bunun üzerine Evren, seçimden iki gün önce o meşhur radyo ve televizyon konuşmasını yapmıştır³⁷⁰.

Seçimin kaderini önemli ölçüde belirlediği düşünülen konuşmanın bir bölümü şöyledir: "Bir çoklarınız, "Ne vardı tekrar seçim yapmaya, gül gibi geçinip gidiyorduk, ya yeniden 12 Eylül'den evvelki dönemlere dönersek", diye düşünebilirsiniz. Nitekim, böyle söyleyenlere de pek çok rastlamaktayız.

...Daha birçok vaatleri dinlediniz. Elbette böyle söyleyeceklerdi. Hiçbir satıcı benim malım çürüktür der mi? İnşallah gerçekleştirirler.

Ancak üzüntü veren taraf, 12 Eylül'den sonra yönetimde görev alıp, görevde kaldıkları sürece bütün iyi kararları kendilerinin aldığını söyleyip, Ekonomik Kurulu, Bakanlar Kurulunu ve Milli Güvenlik Konseyi'ni ortada yok kabul etmelerindedir..."

Konuşmasının sonuna yaklaştıkça niyetini ve tarafını açık şekilde belli eden Evren, şu tarihi sözlerle seçim propagandalarına son noktayı koymuştur: "Eğer MGK'nın üç senelik icraatından memnun iseniz, Konsey icraatını devam ettirecek ve bir daha memleketi kargaşa ortamına sürüklemeyecek bir yönetimi iş başına getireceğinize inanıyorum"³⁷¹.

Evren, yaptığı bu konuşmayla Özal'ı şaşırtırken, Sunalp'i de rahatsız etmiştir. Çünkü Sunalp, bu konuşmanın halk üzerinde ters etki yaratacağını düşünmüştür.

Nitekim konuşma kentlerde ters etki yaratarak, belki de Özal'a gitmeyecek olan oyları bile Özal'a yöneltmiştir. Elektrik ve televizyonun henüz ulaşmadığı köylerde ise, Özal bulunduğu noktadan çok fazla ileri gidememiştir.

Konuşma, Sunalp'e ise az da olsa katkı sağlamıştır³⁷².

6 Kasım 1983 seçimlerinin ardından, "24 Ocak Kararlarının Mimarı" sıfatının kendisine iç ve dış basınla halk tarafından verildiğini söyleyen Özal, Ereğli Demir-Çelik Tesisleri, Keban Projesi ve Boğaziçi Köprüsün'de de çok emeği olduğunu, bunu

³⁷⁰ Hasan Pulur, *a.g.e.*, s. 47.

³⁷¹ Konuşmanın detayları için bkz. Cüneyt Arcayürek, *a.g.e.*, ss. 191-193; yine bkz. *Cumhuriyet*, 5 Kasım 1983.

³⁷² Yalçın Doğan, *a.g.e.*, ss. 414-419.

Seçim sonrasında MDP'liler, "Bu Sarı Kenan bize oyun etti" diyerek parti genel merkezindeki Evren fotoğraflarını duvarlardan indirmişlerdir.

Ulusu Hükümetinde görev yapan bir kişiye göre Evren, orduyu tatmin etmek için 4 Kasım konuşmasını yapmıştır. Aslında, Özal'ı tutmakta ve istemekteydi. Benzer düşüncede olan Ecevit'in görüşleri için ise bkz. Hasan Cemal, *a.g.e.*, s. 47.

Marksistlerin küçültmek istediklerini ifade etmiş ve Evren'in 4 Kasım konuşması ile ilgili düşüncelerini şöyle ifade etmiştir: “...Emeklilerde, küçük ve orta büyüklükteki köylerde menfi tesiri de olabilir. Sevilen bir zattır. Tavsiyeleri dinlenir. Genelde lehimizde olmadığı kanaatindeyim. Biraz daha fazla rey alabilirdik. Şöyle bir gözlemimiz oldu: Bazı köyleri inceledik. Elektriklenmiş köylerde reyimiz az. Elektrik olmayan köylerde reylerimiz daha fazla... Televizyon meselesi...”³⁷³

2839 Numaralı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 20. ve 2820 Numaralı Siyasi Partiler Kanunu'nun 37. maddelerine göre, milletvekili adaylarının, ili, seçim çevresi ve listedeki sırasıyla, ön seçim ya da aday yoklaması tarihinden en az 10 gün önce Yüksek Seçim Kurulu'na bildirilmesi gerekmektedir.

6 Kasım 1983 seçimlerinde milletvekili dağıtımı ve seçim bölgesi ayırımında, Nispi Usûl Seçim-d'Hondt Sistemi uygulanmıştır.

Yani, Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 4. maddesine göre illerin çıkaracağı milletvekili sayısı tespit edilirken, öncelikle her ile bir milletvekili verilir. Kalan milletvekili sayısı genel nüfus sayımı ile belirlenen Türkiye nüfusuyla bölünür. Elde edilen sayı ile de il nüfusları bölünerek her ilin çıkaracağı milletvekili sayısı tespit edilir.

Nüfusu milletvekili çıkarmaya yetmeyen illerin nüfusları ile, artık nüfus bırakan illerin artık nüfusları ise büyüklüklerine göre sıraya konulur ve önceki bölümlemeden kalan milletvekilleri bu sıraya göre dağıtılır.

Son milletvekilliğinin verilmesinde, iller arasında eşitlik olursa aralarında kura çekilir.

Çıkaracağı milletvekili sayısı 18'e kadar olan iller, bir seçim çevresi sayılır. Milletvekili sayısı 19'dan 35'e kadar olan iller iki, 36 ve daha fazla olanlar ise üç seçim çevresine bölünür. Bu seçim çevreleri, numara sırasına göre isimlendirilir.

Milletvekili sayısının seçim çevrelerine dağıtımında da, illerin milletvekili sayısını tespit etmede kullanılan esaslar uygulanır.

Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 33. ve 34. maddelerine göre ise, seçimler neticesinde geçerli oyların en az % 10'unu alan partiler milletvekili çıkarabilirler.

Barajı aşanların çıkaracağı milletvekili sayısının hesaplanması içinse önce siyasi

³⁷³ Hülûsi Turgut, *a.g.e.*, ss. 156-157, 442-448; ve yine bkz. Yavuz Donat, *a.g.e.*, s. 256.

partilerin ve bağımsız adayların adları ve aldıkları geçerli oy sayıları alt alta yazılır. Arkasından bu oy sayıları önce 1'e, sonra 2'ye, sonra 3'e ve o çevrenin çıkaracağı milletvekili sayısına ulaşıncaya kadar bölünür. Elde edilen rakamlar en büyükten en küçüğe doğru sıralanır. Partilere ve bağımsız adaylara rakamların büyüklük sırasına göre milletvekilliği tahsis edilir. Son kalan milletvekilliğinde adaylar arasında eşitlik söz konusu olduğunda ad çekilir.

Tüm bu esasların yanında Milletvekili Seçimi Kanunu'nun geçici 3. maddesi hükmünce, MGK, Yüksek Seçim Kurulu Başkanlığınca geçici olarak ilân edilen milletvekili aday listelerini 12 gün içinde inceler, olumsuz gördüğü adayları parti listelerinden çıkartılmak üzere Yüksek Seçim Kurulu Başkanlığı'na bildirir. Listelerden çıkarılan adayların yerine, ilgili siyasi partiler iki gün içerisinde yeni adaylarını ve adayların birer yedeğini, Yüksek Seçim Kurulu aracılığıyla Milli Güvenlik Konseyi'ne bildirebilirler.

MGK, yeni adaylar üzerindeki incelemesini 7 gün içerisinde tamamlar. Yapılan incelemeler neticesinde MGK tarafından adaylıkları olumlu görülenlerin adları Yüksek Seçim Kurulu Başkanlığı'na bildirilir³⁷⁴.

Bu sınırlar çerçevesinde seçimlere katılmak isteyen partiler, milletvekili adaylarını tamamlayabilmek için hummalı bir çalışmaya girişmiş, defalarca yeni adaylar göstermek durumunda kalmışlardır.

Aday belirlemede son derece titiz davranan Özal ise, milletvekili adayı tespiti sırasında adayların iki yabancı dil bilmelerinin ve bir süre yurtdışında kalmış olmalarının tercih sebebi olmasını istemiş, ancak bu ölçülere uygun adaylar bulunamamıştır³⁷⁵.

B- Anavatan Partisi'nin İktidara Gelişi

6 Kasım 1983 seçim sonuçları herkes için tam bir sürprizdi. Çünkü seçimden iki gün önce TRT'de konuşan Evren, ANAP ve Genel Başkanına karşı tavrını belli ederek,

³⁷⁴ Detaylı bilgi için bkz. *Resmi Gazete*, S. 18027, 24 Nisan 1983; S. 18076, 13 Haziran 1983; ayrıca bkz. www.hukukcu.com; ve bkz. Bülent Tanör, Korkut Boratav, vd., *a.g.e.*, s. 56.

³⁷⁵ Yavuz Donat, *a.g.e.*, s. 404.

seçmeni bunlara oy vermemeye davet etmişti.

Ancak seçimden ANAP birinci, HP ikinci, MGK'nın MDP'si ise üçüncü olarak çıktı.

Seçimin kesin sonuçları Yüksek Seçim Kurulu tarafından 14.11.1983 tarihli Resmi Gazetede yayınlandı. Resmi sonuçlara göre % 45 oy alan ANAP, % 52'lik bir oranla mecliste temsil edilirken; % 30 oy alan HP, % 29 oranında; % 23 oy alan MDP ise % 17'lik oranda temsil olanağı buluyordu³⁷⁶.

Hasan Cemal'e göre 6 Kasım'da ANAP'a oy veren seçmenlerin % 50'si AP'li, % 28'i CHP'li, % 15'i MSP'li, % 5'i ise MHP'lidir³⁷⁷.

6 Kasım seçimleri, siyasi tarihimizde seçmenin en çok rağbet ettiği seçimlerden biri olması özelliğiyle de ayrı bir öneme sahiptir³⁷⁸.

1950-1980 yılları arasında sekiz kez yapılan milletvekili seçimlerine katılma oranı ortalama % 76 olurken, 1960-1980 yılları arasında yapılan seçimlere katılma oranı ise % 66 civarında olmuştur.

Cem Eroğul'un ifade ettiği gibi, "...bizde seçmenin en aşağı dördte biri, kendi haline bırakılırsa, olağan zamanlarda sandık başına gitmeyecektir. Oysa 1983 ile 1987 seçimlerinde, katılma oranı % 92'nin üzerinde olmuştur. Böyle bir katılmanın, ceza korkusuyla gerçekleşmiş, dolayısıyla demokratik değeri son derece tartışmalı, yapay bir katılma olduğu, aradaki oran farkından açıkça anlaşılmaktadır"³⁷⁹.

Seçimler ANAP için açık bir zafer olsa da, sandıktan Özal'ın çıktığı bu dönemde Türkiye'yi sıkıntılı günler bekliyordu. Zira 1984'te dış borç ödemeleri başlıyordu. Ayrıca devletin üreticiye, müteahhitlere, MEYAK (Memur Yardımlaşma Kurumu) sebebiyle de memurlara borcu vardı³⁸⁰.

Seçim öncesinde, ANAP'ın % 10 oranında bile oy alamayacağı, MDP ile

³⁷⁶ Bülent Tanör, Korkut Boratav, vd., *a.g.e.*, s. 57; seçim sonuçları ve partilerin oy oranları için ayrıca bkz. *Devlet İstatistik Enstitüsü-Milletvekili Genel Seçim Sonuçları-1983/1999*, www.die.gov.tr.

³⁷⁷ Hasan Cemal, *a.g.e.*, s. 79.

³⁷⁸ "Seçimle vatandaşların fazla ilgilenmediğini görüyorum. Bunun sebepleri var. Vatandaşlarımızı 12 Eylül'den önce politikadan soğutturdular..." diyen Evren ise, genel kanının aksine halkın bu seçimlere yeterince ilgi göstermediğini düşünmektedir. Bkz. Kenan Evren, *Kenan Evren'in Anıları*, IV, Milliyet yay., 1. baskı, ş.y., Haziran, 1991, s. 377.

³⁷⁹ Cem Eroğul, *Devlet Yönetimine Katılma Hakkı*, İmge, Ankara, Kasım, 1991, s. 210.

³⁸⁰ Yavuz Donat, *Yavuz Donat'ın Vitrininden 3- Özal'lı Yıllar 1983-1987*, Bilgi, 1. baskı, ş.y., Kasım, 1987, s. 20.

birleşmesi gerektiği, aksi halde dosyaların açılacağı söylentileri ortaya atılmıştır³⁸¹.

Ancak aynı dönemde farklı düşünceler de yok değildir. Örneğin Ecevit daha 12 Eylül 1980 müdahalesi gerçekleşir gerçekleşmez, henüz hükümet dahi açıklanmadan Özal'ın daha geniş yetkilerle yerinde kalacağını, 6 Kasım seçimlerinde yurt içinde ve yurt dışında etkin odakların Özal'ı tercih edeceklerini ve seçimleri Özal'ın kazanacağını tahmin etmiştir³⁸².

Tecrübeli siyaset adamı Demirel de, Özal'ın seçimi kazanacağını önceden tahmin etmiş, hatta çok istemiştir. Çünkü, eski arkadaşı ve müsteşarının iktidara gelince siyasi yasakları kaldıracağını düşünmüştür.

Ancak olaylar tersine gelişmiş, Özal yasakların kaldırılmasını istememiştir. Daha da ileri giderek, Cumhurbaşkanı Evren'in yasakların kaldırılmasına karşı olduğu yalanını söyleyip, yasakların gerekçesi olan anayasanın 4. maddesinin halk oylaması ile kaldırılması gerektiğini savunmuştur³⁸³.

Seçim zaferinin arkasından 8 Kasım'da Özal'ı makamında kabul eden Evren: *“Sayın basın mensupları, hepinizin bildiği gibi 6 Kasım'da bütün milletin gözü önünde, hatta diyebilirim ki, dünyanın gözü önünde milletvekili seçimlerini gerçekleştirdik.*

Sizler de müşahade ettiniz ki, bu seçimler tam bir demokratik sistem içinde cereyan etmiş, hiç kimsenin söyleyecek bir sözü kalmamıştır” demiş ve koalisyona gerek bırakmayan bir tablonun ortaya çıkmasını, ANAP'ın tek başına iktidar olmasını sağlıklı bir gelişme olarak değerlendirmiştir³⁸⁴.

Evren seçim öncesi sürekli desteklediği MDP'nin yenilgisini ise şu sözlerle değerlendirmektedir: *“MDP'nin büyük bir mağlubiyete maruz kalmasının nedeni, bu partinin başına “milletin tanıdığı birisinin geçmemiş” olmasıydı.*

Yoksa milletin parti programlarına baktığı bile yoktu.

Eğer bu partiyi Bülent Ulusu kurmuş olsaydı, öyle inanıyorum ki netice hiç de

³⁸¹ ANAP'ın şansı ile ilgili tahmin ve dedikodular için bkz. *Anavatan Partisi Genel Başkanı Ve Başbakan Turgut Özal'ın 2. Olağan Büyük Kongre Kapanış Konuşması- 19 Haziran 1988*, s. 4; yine bkz. Mustafa Taşar, *1983'den 2000'li Yillara Anavatan*, 3. baskı, Ankara, 20 Ağustos 1996, s. 21, 308-309.

³⁸² Yalçın Doğan, *a.g.e.*, s. 50.

³⁸³ Cüneyt Arcayürek, *a.g.e.*, s. 194-195.

Özal'ın Kasım ayı başındaki Karadeniz gezisini takip eden Yavuz Donat da, seçimden birkaç gün önce sandıktan tek başına ANAP'ın çıkacağını ve 210 milletvekili kazanacağını, MDP'nin akıbetinin ise YTP gibi olup, partiler mezarlığına gönderileceğini söylüyordu. Bkz. Yavuz Donat, *Yavuz Donat'ın Vitrininden 2- Buyruklu Demokrasi 1980-1983*, s. 453-454.

³⁸⁴ Hulusi Turgut, *a.g.e.*, s. 448-459; Özal ve Evren'in öpüşürken görüntülediği samimi pozları için bkz. *Cumhuriyet*, 9 Kasım 1983.

böyle olmazdı”³⁸⁵.

Seçim sonuçlarının kendisi için sürpriz olmadığını söyleyen Özal ise yakın çevresine: “*Evren’e rağmen millet bizi ezici bir çoğunlukla iktidar yaptı*” demiştir³⁸⁶.

Yine o günlerde MGK’nın hükümete baskı yapacağından çekinen Özal: “*Gerekirse, milletime bir açıklama yapar, bu şartlar altında görev kabul etmem*” diye düşünüyordu³⁸⁷.

Seçim sonuçlarını yorumlayan gazeteci-yazar Murat Belge’nin deyiimiyle, MDP ve HP tanıdık seslerdi. MDP, “*sabah erken açılan radyolardan duyulan marşları*” anımsatıyordu, HP ise bilinen eski bir sesin “*taklidiydi.*” Bu ortamda, “*yeni*” ve “*belirleyici*” olanın temsilcisi ise ANAP’tı.

Ancak genel görüşe göre, DYP ve SODEP seçimlere katılabılsaydı, ne MDP’nin ne de ANAP’ın iktidar şansı olmazdı³⁸⁸.

Bir başka gazeteci-yazar İlhan Selçuk, 9 Kasım 1983 Çarşamba günü yayınlanan yazısında, ANAP’ın iktidar oluşunu şöyle açıklamaktadır: “*ANAP Genel Başkanı Turgut Özal 6 Kasım’da bütün yolların kesiştiği noktada bulunuyordu.*

12 Eylül’den önceki son iktidarın adamıydı Özal; 12 Eylül’den sonra kurulan hükümette de görev almıştı. 1982 yazında “bankerler skandalı” ile görevinden ayrılmak zorunda kalarak muhalefete borçlanmıştı.

...İslâm sermayesine, IMF yöneticilerine, Amerikan çevrelerine güven duyguları vererek, şirin gözükten Özal, Türkiye’de büyük sermaye ile içli dışlıydı; dinsel akımın temsilcisi sayılan bir eski partiyle alışverişi vardı.

MDP’nin “yönetim partisi” olduğunu sürekli biçimde yinelemesi Özal’ın “reaksiyon” oylarını toparlaması için yararlıydı. Televizyon konuşmalarında devlete karşı yurttaş savunma propaganda biçimini ANAP lideri ustalıkla yürüttü.

Hangi açıdan bakarsanız bakın, Turgut Özal’ın kavşak noktasını tuttuğu görülüyordu”³⁸⁹.

Hasan Cemal’in ifadesiyle: “*...12 Eylül hükümetinden istifa ettirilmesinden sonra 16 ay... 20 Mayıs 1983’te ANAP’ı kurmasından başlayarak yalnızca 5,5 ay...*

³⁸⁵ Cüneyt Arcayürek, *a.g.e.*, s. 193.

³⁸⁶ *Cumhuriyet*, 6 Kasım 1983; yine bkz. Yavuz Donat, *a.g.e.*, s. 460-461; ayrıca bkz. Hulûsi Turgut, *a.g.e.*, s. 451-452.

³⁸⁷ Hulûsi Turgut, *a.g.e.*, s. 452.

³⁸⁸ Murat Belge, *a.g.m.*, s. 197; yine bkz. Cüneyt Arcayürek, *a.g.e.*, s. 180.

³⁸⁹ Kenan Evren, *a.g.e.*, s. 426.

Yani göz açıp kapayıncaya kadar”, Özal’ın önünde iktidar kapısı açılıvermiştir.

Özal kendine de gerçek dışı gelen bu durumu Ankara’da, 27.05.1984’te basın için verdiği bir iftar yemeğinde şöyle ifade etmiştir: “*Eğer romanı yazılmış olsaydı, hayal olurdu. Ama hakikat oldu*”³⁹⁰.

Seçim zaferinden sonra herkes ANAP’lı olmuşçasına, muhalif partilere oy verenler bile ANAP kulislerinde yer almaya başlamıştır.

Beklenmeyen bu zafer, daha önce hiç adı duyulmayan kişilerin, âdeta yıldızını parlatmıştır.

Parti kurulduğunda sadece Kütahya-Tavşanlı İlçe Başkanı olmak isteyen Dr. Mustafa Kalemlî, I. Özal Kabinesinde Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanı; Kahramanmaraş’ta liste başı olma isteği reddedilip vetolar sonrasında Trabzon’dan aday gösterilen Emekli Vali Necmettin Karaduman ise Meclis Başkanı olmuştur.

Seçim öncesi Özal, sadece Vural Arıkan’ın Maliye Bakanı olacağını açıklamıştır³⁹¹.

08.12.1983’te Özal yeni Bakanlar Kurulu’nu kurmakla görevlendirilmiş, 12.12.1983’te Bakanlar Kurulu listesini Cumhurbaşkanı Evren’e sunmuş, ertesi gün Cumhurbaşkanı listeyi aynen onaylamıştır.

Seçimlerden sonra Özal, defalarca Çankaya Köşkü’nü ziyaret etmiş, ancak bir ay sonra³⁹² hükümeti kurma görevini alabilmiştir³⁹³.

Görevin Özal’a verilmesinin geciktirilmesi ANAP kulislerinde tedirginlik yaratmış, iktidarın ANAP’a verilmeyeceği ve milli koalisyon yapılacağı dedikoduları kulaktan kulağa yayılmaya başlamıştır.

Tam bu sırada Evren’in Özal’ı Köşk’e çağırması merak uyandırmıştır.

Köşk’e giden Özal’ın heyecanını yatıştırmaya çalışan Bedrettin Dalan, şu tavsiyelerde bulunmuştur: “*Dedikodular doğruysa yapılacak tek şey var. O da milletin*

³⁹⁰ DYP’li Ferit Melen (aynı zamanda İş Bankası Yönetim Kurulu Üyesi) ve Adnan Başer Kafaoğlu (12 Eylül Dönemi Maliye Bakanı), Evren’i ANAP’ın iktidar olabileceği hususunda uyarılmış ve buna engel olmak için DYP’nin seçimlere sokulması gerektiğini söylemişler, ancak olumlu bir yanıt alamamışlardır. Bkz. Hasan Cemal, *a.g.e.*, ss. 57-61.

³⁹¹ Betül Uncular, *a.g.e.*, s. 21; yine bkz. Yavuz Donat, *a.g.e.*, s. 402-403.

³⁹² Evren, hükümeti kurma görevini verme işini niçin geciktirdiğini şöyle anlatmaktadır: “*...Meclis Başkanlık Divanı oluşmadan bu görevi vermem mümkün değildi. 24 Kasım’da Meclis toplanacağına göre, Anayasaya göre Meclis Başkanı ve Başkanlık Divanı’nun seçimi on gün sonra yapılacaktı. Bu da 4 Aralık tarihine rastlıyordu.*” Bkz. Kenan Evren, *a.g.e.*, s. 446.

³⁹³ Bülent Tanör, Korkut Boratav, vd., *a.g.e.*, s. 58.

egemenliği paylaşılmaz. İade edilecekse, bunun yeri Çankaya değil, halktır. Milli koalisyon önerilirse kesinlikle karşı çıkınız. Gerekirse partiyi kapatırız. Emaneti millete teslim ederiz. Milletvekilliğinden de istifa etmeniz gerekir”³⁹⁴.

12 Aralık 1983'te sunduğu Bakanlar Kurulu listesinin, Cumhurbaşkanı Evren tarafından 13 Aralık 1983'te onaylanması ile Özal, hükümetini kurma işini tamamladı³⁹⁵.

Hükümetini kurduğu gün yaptığı konuşmada Özal, görev heyecanını yansıtan şu sözleri söylemiştir: “Biz sizin önünüze yepyeni icraat yolları açtık, yepyeni icraat yolları açacağız. Şunu biliniz ki, sizin desteğiniz olduğu sürece çözülmeyecek hiçbir meselemiz yoktur. Millet sahip çıktığı sürece, başarıya ulaşılmayacak hiçbir icraat yoktur”³⁹⁶.

I. Özal Hükümeti'nin Bakanlar Kurulu şu isimlerden oluşuyordu:

Başbakan:	Turgut Özal
Başbakan Yardımcısı:	Kaya Erdem ³⁹⁷
Devlet Bakanı:	Kâzım Oksay
Devlet Bakanı:	Mesut Yılmaz
Devlet Bakanı:	A. Kurtcebe Alptemoçin
Devlet Bakanı:	İsmail Özdağlar
Devlet Bakanı:	Sudi Türel
Adalet Bakanı:	Necat Eldem
Milli Savunma Bakanı:	Zeki Yavuztürk
İçişleri Bakanı:	Dr. Ali Tanrıyar
Dışişleri Bakanı:	Vahit Halefoğlu ³⁹⁸
Maliye Ve Gümrük Bakanı:	Vural Arıkan
Milli Eğitim, Gençlik Ve Spor Bakanı:	Vehbi Dinçerler

³⁹⁴ Betül Uncular, *a.g.e.*, s. 14.

³⁹⁵ *Cumhuriyet*, 13-14 Aralık 1983; ayrıca bkz. William Hale, *1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu Ve Siyaset*, (çev. Ahmet Fethi), Hil yay., 1. baskı, İstanbul, Ocak, 1996, ss. 226-230.

³⁹⁶ B. Sami Özsoy, Diler Akarsu, *Mısralarda Turgut Özal*, Ankara, 1993, s. 167-168.

³⁹⁷ Başbakan Yardımcılığına getirilen Kaya Erdem, 1982'de meydana gelen “bankerler skandalı” sebebiyle Maliye Bakanlığı görevinden ayrılmış, daha sonra YÖK Üyeliğine atanmıştır. Özal'la birlikte parti kurma çalışmalarını yürüten Kaya Erdem, bu görevi ile ANAP'ın hükümet kanadındaki “ikinci adam”ı oluyordu. Bkz. Hulûsi Turgut, *a.g.e.*, s. 168.

³⁹⁸ Dışişleri Bakanlığına Meclis dışından, YÖK Başkanı İhsan Doğramacı'yı atamayı düşünen Özal'ın ısrarına rağmen Evren, Moskova Büyükelçiliğinden emekli olan Vahit Halefoğlu'nu tavsiye etmiş (zorlamış), Özal da “Peki” demek zorunda kalmıştır. Bkz. Kenan Evren, *a.g.e.*, s. 464.

Bayındırlık Ve İskân Bakanı:	Safa Giray
Sağlık Ve Sosyal Yardım Bakanı:	Mehmet Aydın
Ulaştırma Bakanı:	Veysel Atasoy
Tarım, Orman Ve Köy İşleri Bakanı:	Hüsnü Doğan
Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanı:	Mustafa Kalemli
Enerji Ve Tabii Kaynaklar Bakanı:	Cemal Büyükbaş
Kültür Ve Turizm Bakanı:	Mükerrem Taşcıoğlu ³⁹⁹

Hükümette bulunan Kaya Erdem, Hüsnü Doğan, Veysel Atasoy, Mehmet Keçeciler ve Adnan Kahveci gibi isimler başlangıçta Evren'i rahatsız etmiş, ancak Özal, Keçeciler ve Kahveci dışındaki arkadaşları konusunda Evren'i iknâ etmeyi başarmıştır.

13 Aralık 1983'te onaylanan 45. Cumhuriyet Hükümeti, 24 Aralık 1983'te TBMM'de 213 kabul, 115 ret ve 65 çekimsiz oyla güven oyu almıştır⁴⁰⁰.

Sivil hükümet üzerinde de etkisini sürdürmek isteyen Evren, 7 Aralık 1983 Çarşamba saat 15.00'te Meclisi açış konuşmasında hükümetten şunları istemiştir: “...Üçüncü olarak üzerinde duracağım husus; Anayasamızın birçok maddelerinde belirtilen ve yeniden düzenlenmesi gerekli kanunların geciktirilmeden Yüce Meclisten çıkarılmasıdır. Bu kanunların sayısı 62 olup, bunlardan 35'i Kurucu Meclis zamanında kabul edilerek yürürlüğe konmuş, geriye 27 kanun kalmıştır. Bunların da bu yasama döneminde çıkarılması gerekmektedir.”

Evren, daha sonra katıldığı Bakanlar Kurulu toplantıları ve Meclisi açış konuşmalarında da, sık sık hükümeti 12 Eylül öncesine dönülmemesi hususunda uyarma gereği duymuştur⁴⁰¹.

Yeni hükümetin ilk icraatı, Bakanlıkların Kuruluş Ve Görev Esasları Hakkında Kanun Hükmünde Kararnameler çıkararak Bakanlıkları birleştirip sayılarını azaltmak olmuştur.

Meclis Başkanlığına ve Bakanlıklara askeri rejime yakın olmayan isimler seçilerek yönetimin sivilleşmesi sağlanmıştır.

“Kambiyo Rejimi”ni değiştirip “Toplu Konut Ve Kamu Ortaklığı Müessesesi” kurulmuş, Kamu Ortaklığı Müessesesi sayesinde, Boğaz Köprüsü ve Keban Barajı'nın

³⁹⁹ Hulûsi Turgut, *a.g.e.*, s. 167-168.

⁴⁰⁰ Hasan Cemal, *a.g.e.*, s. 66-67.

⁴⁰¹ Kenan Evren, *a.g.e.*, ss. 468-490; yine bkz. Kenan Evren, *Kenan Evren'in Anıları*, V, Milliyet yay., 1. baskı, ş.y., Eylül, 1991, ss. 21-23.

gelirleri satıŖa ıkarılmıŖtır.

Yine bu dönemde Anayasa'nın ngrdğ *“Bakan azli”* yoluna gidilerek, Maliye Ve Gümrük Bakanı Vural Arıkan yolsuzluk ve kötü muamele iddiaları nedeniyle BaŖbakan'ın istemi ve Cumhurbaşkanı'nın onayıyla görevinden alınmıŖtır.

Ayrıca bazı Bakanlar hakkında da, Meclis SoruŖturması ve Yüce Divan'a sevk kararı alınmıŖtır.

I. zal hükümeti döneminde, Bakanlar Kurulu'nda gerekli görüldükçe deėiŖikliėe gidilmiŖtir.

Milli Eğitim Bakanı Vehbi Dinçerler, lâiklik açısından sakıncalı bazı eğilimler gösterince, Cumhurbaşkanı endiŖelerini BaŖbakan'a bildirmiŖ, o da Dinçerler'i Devlet Bakanlığı'na kaydirmiŖtir⁴⁰².

⁴⁰² Bülent Tanör, Korkut Boratav, vd., *a.g.e.*, ss. 58-60; yine bkz. Hulûsi Turgut, *a.g.e.*, s. 169.

IV- ANAVATAN PARTİSİ'NİN İKTİDARINI PEKİŞTİRMESİ VE İCRAATLARI

A- Anavatan Partisi'nin İktidarını Pekıştirmesi

Bülent Dâver'in ifade ettiği gibi, bir iktidar partisinin amacı, “*münhasıran iktidarı ele geçirmek*”tir⁴⁰³.

ANAP ve Özal da bu amaç doğrultusunda iktidarını sağlam bir zemine oturabilmek için, kurnaz bir iktidar oyunu oynamıştır.

Kabaca bakıldığında, Özal'ı ve ANAP'ı iktidara taşıyan oyunun şu esasları dikkati çekmektedir:

1- Özal, Evren'e karşı “*uslu çocuk*” rolünü sergiliyordu. ANAP ise eskinin devamı olmayan ve eskilerin üstesinden gelebilecek, 12 Eylül'ün istediği gibi bir partiydi.

2- Siyasal yasaklar Özal'ın en önemli güvencesiydi ama, “*militarizm*”den kaçınıyor bunu Sunalp Paşa'ya bırakıyordu.

3- Sunalp Paşa'ya göre sivil ve liberal bir imaj çizen Özal, “*millet devlet için değil, devlet millet için vardır*” sloganını kullanıyordu. Askerlerin aksine Özal'ın yumuşak üslubu taraftar topluyordu.

4- “*Sunalp... Calp... Rap rap rap*” esprilerinin yapıldığı günlerde Özal giyim kuşamıyla, hareketleriyle halktan biri gibi görünüyordu.

5- Özal, daha önceden mahkemelik olduğu Cumhuriyet gazetesini bile ziyaret edecek kadar esnek olabiliyordu.

⁴⁰³ Bülent Dâver, *Siyasal Bilime Giriş*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yay., Ankara, 1968, s. 215.

6- Özal, sağ siyasetin klâsik “*anti komünizm edebiyatına*” bile hiç tenezzül etmiyordu.

7- Demirel’i saf dışı etme amacını belli etmeyen Özal, “*Abi*”siyle ilgili tek kötü söz söylemiyordu.

8- Partideki adamları kanalıyla bir yandan MSP’ye, bir yandan MHP’ye yaklaşan Özal, yasaklı bir kısım parti yöneticilerinin ANAP’a çalışmasını sağlıyordu.

9- Selim Egeli ve Manajans’ın katkılarıyla yeni bir Özal imajı oluşturuluyor, propaganda alanında da Özal rakiplerine fark atıyordu.

10- Tüm bunların yanında Özal, dış basını askeri yönetim üzerinde bir baskı aracı olarak kullanıyordu.

11- İlk başlarda batı ülkelerinin Büyük Elçilikleri de Özal’a şans vermiyorlardı, ama ANAP’ın çizgisini olumlu karşılayıp mutlaka seçime girmesini istiyorlardı.

12- Özal’ın seçimlere girmesinin son anda yasaklanabileceği ihtimalinden kulislere söz edilmeye başlandığında, ABD yönetiminin isteği üzerine 26 Ağustos 1983’te The Wall Street Journal gazetesinde Özal’a tam destek veren bir baş yazı yayınlanmıştır⁴⁰⁴.

İktidara giden yolda iç ve dış desteklerini zamana yayarak ustaca hareket eden Özal, stratejisini belirlerken özellikle Demirel’in siyasetten uzak tutulacağını göz önünde bulundurmıştır.

Bir özel sohbet sırasında da “*Anayasanın geçici maddelerine güvenerek politikaya girdim; başka türlü giremezdim*” diyerek konuyla ilgili düşüncesini açıkça ortaya koymuştur.

ANAP’ın kuruluşundan dört gün sonra Hasan Cemal’le yaptığı konuşmasında da Özal, BTP kapatılırsa en büyük parti olacaklarını söylemiş, nitekim tahmini doğru çıkmış ve bir hafta sonra kapatılan BTP ve sürgüne gönderilen Demirel seçimlere katılamayınca bu durum en çok ANAP’ın işine yaramıştır⁴⁰⁵.

İşte bu başlık altında da, amacına adım adım yaklaşmaya çalışan ANAP’ın girdiği ve üst üste kazandığı seçimler ile kesintisiz dört yıllık iktidarı boyunca yaşanan bazı önemli gelişmeler kabaca incelenmeye çalışılacaktır.

⁴⁰⁴ Hasan Cemal, *Özal Hikâyesi*, Bilgi, 8. baskı, ş.y., Haziran, 1990, ss. 49-51; yine bkz. Yalçın Doğan, *Dar Sokakta Siyaset (1980-1983)*, Tekin, 1. baskı, İstanbul, Eylül, 1985, ss. 15-19.

⁴⁰⁵ Hasan Cemal, *a.g.e.*, s. 23-24.

1- 25 Mart 1984 Yerel Seçimleri

“Genel seçim rüzgârı ANAP yelkenini doldurmuşken” çabucak seçime gidilmesini isteyen Özal, özellikle DYP’nin toparlanmasına fırsat vermeden sürpriz bir tarih belirlemek istemiştir.

SODEP, DYP ve RP’nin yerel seçimlere girmesine çok da sıcak bakmayan Özal, içte ve dışta demokratik imajının zedelenmemesi için bunu bir zorunluluk olarak görmüştür.

Bu partilerin seçimlere girmesine dair kanun çıkarılmadan önce “PİAR” a bir araştırma yaptıran Özal, muhtemel bir seçimde % 37,5 oy oranıyla birinci olacağını görüp rahatladıktan bir gün sonra, 5 Ocak 1984 Perşembe günü, SODEP, DYP ve RP’nin de seçimlere katılmalarını öngören yasa önerisini bir “baskın havasında” Meclis’ten geçirmiştir.

Yasanın çıkarılmasının ardından seçim tarihi kesinleşmiştir: 25 Mart 1984⁴⁰⁶.

6 Kasım 1983 Genel Seçimlerinden sonra AP çizgisindeki kişiler DYP’de toplanmaya başlamıştır.

21 eski Bakan, 80 eski parlamenter ve kapatılan BTP’nin 21 kurucusu DYP’ye girmiş, SODEP’in başkanlığına Erdal İnönü getirilmiştir.

Yeni partiler, eski başkanlarının yasakları kalkıncaya kadar emanet usulüyle idare edilmişlerdir. Bu işi DYP’de Hüsamettin Cindoruk, RP’de Ahmet Tekdal yaparken, HP ve MDP’nin istifa eden liderlerinin yerineyse, HP’de Aydın Güven Gürkan, MDP’de Ülkü Söylemezoğlu getirilmiştir⁴⁰⁷.

25 Mart 1984’te yapılan yerel seçimlerde, ANAP % 41,5 oy oranıyla 54 il ve 328 ilçe; SODEP % 22 oy oranıyla 8 il, 191 ilçe; DYP % 13,72 oy oranıyla 61 ilçe; HP % 8,5’lik oy oranıyla 28 ilçe; MDP % 7,87 oy oranıyla 3il, 34 ilçe; RP % 4,73’lük oy oranıyla 2 il, 6 ilçe almıştır.

Seçim sonuçlarına göre, ANAP neredeyse yerel iktidarı tamamen ele geçirmiştir. HP ve MDP ise oy oranlarıyla siyaset sahnesinden silinmek üzere olduklarının sinyallerini vermeye başlamışlardır.

⁴⁰⁶ A.g.e., ss. 76-78.

⁴⁰⁷ Bülent Tanör, Korkut Boratav, Sina Akşin, *Türkiye Tarihi 5- Bugünkü Türkiye 1980-1995*, 3. baskı, Cem yay., ş.y., Şubat, 2000, s. 62-63; ayrıca bkz. Taha Parla, *Türkiye’nin Siyasal Rejimi 1980-1989*, İletişim yay., 3. baskı, ş.y., Nisan, 1995, ss. 141-144.

Sonuçlar nedeniyle çok keyifli olan Özal, başarısının ardından verdiği demecinde: “*Beşi bir ANAP etmedi!*” diyerek, kendine olan güveninin arttığını göstermiştir.

ANAP, haksız rekabet koşullarında da olsa “*ilk raundu*” kazanmanın keyfini çıkarmaktadır. Özal, “*abi*”sini zaman tüneline bırakabileceğine şimdi daha çok inanır hale gelmiştir.

Bu başarı sayesinde, belediyeler sahip oldukları çıkar kaynakları ve rant dağıtımıyla ANAP’ı kökleştirebileceklerdi.

Özal bu durumu parti grubundaki 30.09.1986 tarihli konuşmasında açıkça şöyle ifade etmiştir: “*Bu seçimler partimizin yerleşmesi bakımından önemli bir rol oynamıştır. 1000 tane belediyeye nüfuz ettik. Bugün hepsinde Anavatanlılar var.*”

Yine bu dönemde, HP ve MDP’nin siyasal tabanlarının yok oluşuyla da Özal’ı sınırlayabilecek tüm güçler ortadan kalkmıştır⁴⁰⁸.

1984 Yerel Seçimleriyle birlikte parlamento dışına kayan muhalefet, parlamentodaki muhalefetin halkı temsil etmekten ne kadar uzak olduğunu da gösteriyordu.

Eğer bu seçimler genel seçim olmuş olsaydı MDP ve HP % 10’luk barajı aşamayacaklarından TBMM’ye giremeyeceklerdi⁴⁰⁹.

Bu arada feshedilen AP ve BTP’nin devamı olduğu gerekçesiyle DYP hakkında Anayasa Mahkemesince kapatma davası açılmış, ancak Yüksek Mahkeme bu isteği oybirliği ile reddetmiştir⁴¹⁰.

Bu kadar kısa aralıklarla iki seçimin yapılmasının ülke şartları bakımından yararlı olmayacağını düşünen, belki de MDP ve HP’nin yenilgisi nedeniyle böyle düşünen Evren, iki seçimin bir arada yapılmamasından duyduğu pişmanlığı, anılarında şöyle itiraf etmiştir: “*Eğer milletvekili seçimleriyle mahalli seçimleri aynı gün beraber yaptırmış olsaydık, bu çalkalanma ve istikrarsız durum ortaya çıkmayacaktı. Yığınakta yapılan hata savaş süresince devam ettiği gibi, bu hata da böyle sürüp gidecek*”⁴¹¹.

⁴⁰⁸ Hasan Cemal, *a.g.e.*, s. 80-81; yine bkz. Bülent Tanör, Korkut Boratav, vd., *a.g.e.*, s. 63.

⁴⁰⁹ Bu durumun farkında oldukları zannedilen HP ve MDP liderleri de çok geçmeden görevlerinden istifa etmişlerdir.

⁴¹⁰ Bülent Tanör, Korkut Boratav, vd., *a.g.e.*, s. 63.

⁴¹¹ Kenan Evren, *Kenan Evren’in Anıları*, V, Milliyet yay., 1. baskı, ş.y., Eylül, 1991, s. 27, 69.

Sonuç itibariyle, 6 Kasım seçimlerinden yaklaşık dört buçuk ay sonra yapılan 25 Mart 1984 Yerel Seçimlerinde, daha önce seçimlere girmeyen partiler toplam oyların % 44'ünü elde ederken parlamentodaki üç parti ise oyların % 56'sını alabilmişlerdir.

Dolayısıyla, yerel seçimlerle birlikte, “*bu meclisin halkı temsil edip etmediği*” tartışmaları başlamıştır⁴¹².

Bu seçimin yankıları daha sonra da devam etmiş ve başkanı Sunalp'ın “*Biz faniyiz, parti ölümsüz*” dediği MDP, varlığını ancak üç yıl devam ettirebilmiş, 04.05.1986'da kendini feshetmiştir.

Partinin milletvekilleri ise, Siyasi Partiler Kanunu'nun 84. maddesinin engel olmadığı kabul edilince, çeşitli partilere geçmişlerdir.

Daha önceden 84. maddeyi şiddetle savunan ANAP ise bu durumdan ilk yararlanan parti olmuştur.

Feshedilen MDP'nin 18 milletvekili ANAP'a, 21 milletvekili DYP'ye –ki bu sayede DYP Meclis'te grup sahibi olmuştur- geçmiştir.

MDP kökenli Mehmet Yazar'ın kurduğu Hür Demokrat Parti (HDP) de 21 milletvekiliyle Meclis'te grup oluşturmuştur⁴¹³.

Yerel Seçim sonuçlarını değerlendiren gazeteci-yazar Murat Belge'ye göre, ANAP ilk zaferini 6 Kasım'da MDP'ye karşı kazanmış olsa da, uzun vadede bu önemli bir zafer değildi⁴¹⁴. Bu nedenle, 25 Mart seçimleri ANAP için daha önemli bir sınavdı. Zira ANAP'ın bu seferki rakibi, MDP değil, uzun yıllar sağ çizginin önderliğini yapmış olan DYP idi. Ancak ANAP, hükümet olmanın sağladığı avantajları akıllıca kullanarak bu seçimden de zaferle çıktı⁴¹⁵.

2- 28 Eylül 1986 Milletvekili Ara Seçimleri

⁴¹² Yalçın Doğan, *a.g.e.*, s. 445.

⁴¹³ Bülent Tanör, Korkut Boratav, vd., *a.g.e.*, s. 65.

⁴¹⁴ 25 Mart başarısıyla kendini ispatladığını düşünen Özal, Burdur gezisi sırasında: “*12 Eylül zoruyla gelmedik. Böyle olsaydı 25 Mart'ta ipliğimiz pazara çıkardı*” diyerek iktidarının yapay olmadığını kamuoyuna ilân etmiştir. Bkz. Murat Belge, “Anavatan Partisi Ve Müttefikleri”, *12 Yıl Sonra 12 Eylül*, Birikim yay., 1. baskı, ş.y., Ekim, 1992, s. 189.

⁴¹⁵ *A.g.m.*, s. 191; seçim sonucunun ANAP için güvenoyu niteliği taşıdığıyla ilgili haberler için ayrıca bkz. *Cumhuriyet*, 26 Mart 1984.

Bu seçimler 1984 Yerel Seçimleri kadar kapsamlı ve iktidarı değiştirecek nitelikte olmasa da, halkın nabzını ölçmek bakımından önemlidir.

TBMM'nin tatile girmesinden bir ay sonra, 04.07.1986'da ANAP Merkez Yönetim Kurulu (MYK), vefat eden milletvekillerinin yerine yenilerini seçmek için karar almıştır.

Seçim Ankara 2. Bölge, İstanbul 6. Bölge, İzmir 2. Bölge, Zonguldak 2. Bölge, Manisa 1. ve 2. Bölge, Samsun 2. Bölge, Burdur, Bingöl, Niğde ve Gaziantep'te yapılacaktır⁴¹⁶.

Osman Ulagay'a göre 1986 seçimlerinin çok fazla hazırlık yapılmadan alelacele yapılmasının nedeni, muhalefetin toparlanmasına fırsat tanımadan ve bir taşla birkaç kuş vurmayı amaçlayan Özal'ın, ekonomide tahminleri aşan büyüme hızını ve gözlenen canlılığı oya dönüştürmeyi ve seçmenden sağladığı yeni destekle bozulan dengelerin üzerine gidebileceğini ve enflasyona karşı daha ciddi bir mücadeleye girişebileceğini hesaplamış olmasından kaynaklanmaktadır⁴¹⁷.

1986 Ara Seçimlerinden önce Özal, kendi kafasında var olan enflasyonla mücadele senaryosundan vazgeçerek önceliği hızlı büyümeye vermiştir.

Bu arada, yüksek faizler de sanayinin önemli maliyet unsurlarından biri olmaya devam etmiştir.

Dileyenin dilediği gibi zam yaptığı 1986 yılında enflasyonun % 30'un altına çekildiği söylenirken, bazı ürünlerdeki fiyat artışları % 100'lere kadar yükselmiştir⁴¹⁸.

Seçimin muhtemel sonucu hakkında fikir yürüten Demirel'e göre, 6-7 yılda enflasyonu makul düzeye indiremeyen, halkın refahını yükseltip işsizliği azaltamayan, zengini daha zengin, yoksulu daha yoksul yapan bu ekonomik programa, seçmen artık onay vermeyecekti⁴¹⁹. 1983 yılının kısıtlı şartlarında tercih yapmaya zorlanan halk Özal'a oy vermişti, ancak artık 1983 yılının şartları ortadan kalkmıştı⁴²⁰.

⁴¹⁶ Bülent Tanör, Korkut Boratav, vd., *a.g.e.*, s. 65; yine bkz. Kenan Evren, *a.g.e.*, s. 431.

⁴¹⁷ Osman Ulagay, *Özal Ekonomisinde Paramız Pul Olurken Kim Kazandı Kim Kaybetti*, Bilgi, 1. baskı, ş.y., Temmuz, 1987, s. 97.

⁴¹⁸ *A.g.e.*, s. 140-141.

⁴¹⁹ Seçim kampanyası sırasında yasaklı olmalarına rağmen Ecevit ve Demirel fiilen politikaya girmişlerdir. Teori ile uygulama arasındaki bu çelişki daha sonraki değişimlerin de işareti olmuştur.

⁴²⁰ *A.g.e.*, s. 99. Demirel'le paralel düşünen Uğur Mumcu'ya göre de, Özal "emanetçi", oyları ise emanettir. Çünkü, 6 Kasım seçimlerinde AP oyları Özal için kullanılmıştır. Bkz. Uğur Mumcu, "Emanetçi Sultana", *Cumhuriyet*, 12 Ekim 1986.

Demirel'i haklı çıkaran resmi seçim sonuçlarına göre, DSP % 8.6, RP % 5.5, MÇP % 2.7 oranında oy almıştır.

SHP'nin bir tek milletvekili kazandığı il İzmir olmuştur⁴²¹.

Ara seçim sonuçları ANAP açısından anlamlıydı:

	1983	1984	1986
<u>ANAP'ın Oy Oranları</u>	%42	%32	%32

Bu seçimlerde, 1984 seçimlerinin ikinci ve üçüncü partileri de yer değiştirmiştir.

Seçimlerden beklediği olumlu sonucu alan DYP erken seçim isterken, hayal kırıklığına uğrayan ANAP ise buna karşı çıkmıştır.

Seçimlerin ardından İnönü görevden çekilmiş, ancak Merkez Karar Yürütme Kurulu'ndan güvenoyu alınca göreve devam etmiştir.

Büyük bir düşüş yaşayan ANAP, HDP'yi de ikna edip 30.11.1986'da birleşme kararı almıştır⁴²².

Seçimler ANAP açısından kelimenin tam anlamıyla bir dönüm noktası, Hasan Cemal'in deyişiyle "*sonun başlangıcı*" olmuştur.

Seçimden önce kendine % 40 oy öngören ANAP, % 32 oyla ancak 6 milletvekili çıkarabilmiştir. Bu arada DYP % 24 oyla -11 puanlık bir sıçrama yaparak- 4 milletvekili, SHP % 23 oyla 1 milletvekili çıkarırken DSP ise % 8 oy oranına ulaşabilmiştir.

1983'ten bu yana ANAP oylarının % 45'ten % 32'ye inmesi, Özal'ı siyasal yasakların kaldırılması için yapılacak referanduma zorlamıştır.

Bu sonuçlar karşısında, Demirel'i yenebilmek için muslukların gevşetilmesi ya da başka bir anlatımla; ekonominin istikrar ve enflasyonla mücadeleden, büyümeye kaydırılması ise, 1987-1988 yılları arasındaki enflasyon patlamasına zemin hazırlamıştır.

1986 seçimlerinden sonra ANAP 12 saat süren bir değerlendirme toplantısından sonra şu kararları almıştır:

1- Kesenin ağzını biraz açalım, yoksa iktidardan gideriz.

⁴²¹ SHP'nin tek milletvekili ise, Parti Genel Başkanı Erdal İnönü olmuştur.

⁴²² Bülent Tanör, Korkut Boratav, vd., *a.g.e.*, s. 67; seçim sonuçlarıyla ilgili benzer haberler için bkz. *Cumhuriyet*, 29 Eylül 1986.

2- Seçim sistemini yine değiştirelim. Barajları ve bölgeleri büyük partiye, yani ANAP'a prim sağlayacak hale getirelim.

Kısacası, yaklaşık bir yıl önce söylediğinin aksine, seçim sonuçlarına göre ekonomi politikasının rotasını değiştiren Özal, enflasyona teslim olmuştur.

Özal'ın önemli hatalarından biri de yasakların kaldırılmasına öncülük ederek, kamuoyunda “*Demirel'i ben affettim*” imajı yaratmak yerine, böyle bir referandum için “*Hayır!*” kampanyası açmış olmasındır⁴²³.

Seçim sonuçlarını değerlendiren Özal, “*Ekseriyeti biz aldık, solun durumu garip*” dese de bu seçimler ANAP için önemli bir dönüm noktası olmuş, “6-5'lik” bu son zaferden sonra parti sürekli oy kaybetmiş, Demirel'in deyimiyle “*Hükümet şamarı yemiştir*”⁴²⁴.

3- 1 Kasım 1987 Milletvekili Genel Seçimleri

12 Eylül 1980 askeri yönetiminin getirmiş olduğu siyasi yasaklardan dolayı bazı partilerin, biri “*emanetçi*” ve diğeri “*fiili*” başkan olmak üzere iki başkanı vardı.

1986'ya gelindiğinde, artık yasakları koyduran Evren bile bu fiili durumun hukukileştirilmesine karşı görünmüyordu. Ancak bu konuda bir “*ön referandum*”un yapılmasını gerekli görüyordu. Çünkü yasakların kalkması için Anayasa değişikliği gerekiyordu⁴²⁵.

Evren, anılarında siyasi yasakların kaldırılmasını ve Demirel'in siyasete dönmesini istemesinin nedenini şöyle açıklamaktadır: “...*Gerçi Süleyman Demirel'in de dinî çevrelere karşı yumuşak baktığı biliniyor ama Özal gibi devleti şeriat düzenine götürmek isteyenlere müsamaha etmez. Hakkını vermek gerekirse, milliyetçi ve*

⁴²³ Hasan Cemal, *a.g.e.*, ss. 200-203.

ANAP'ın seçim başarısızlığını sorgulayan Arcayürek'e göre ise yolsuzlukların üzerine gidilmemesi ve pahalılık, ANAP'ın büyük oranda oy kaybetmesine neden olmuştur. Bkz. Cüneyt Arcayürek, *Demokrasi Dönemecinde Üç Adam*, Bilgi, 3. baskı, ř.y., Mart, 2000, s. 272.

⁴²⁴ *Cumhuriyet*, 29-30 Eylül 1986; ayrıca bkz. Betül Uncular, *İşte Böyle Bir Meclis 1983-1991*, Bilgi, 2. baskı, ř.y., Haziran, 1992, s. 96.

⁴²⁵ Bülent Tanör, Korkut Boratav, vd., *a.g.e.*, s. 67.

Atatürk'e Özal'dan çok daha fazla bağlıdır. Aynı zamanda mücadelecidir de. Yani Özal'ın hakkından gelebilirse Demirel gelebilir"⁴²⁶.

Diğer yandan yasakların kaldırılmasına sıcak bakmayan Özal, anayasa değişikliğinin kolaylaştırılmasını ve daha kapsamlı tutulmasını, yasakların da halkoylaması ile kaldırılmasını istemiştir⁴²⁷.

Bununla beraber Özal, Evren'in de yasakların kalkmasını istemeyeceğini düşünmüştür. Ancak Evren, adının bu işe bahane gösterilmemesi için Cumhurbaşkanlığı Basın Danışmanı Ali Baransel aracılığı ile eski siyasilerin affına karşı olmadığını açıklamıştır.

Özal ise "Hayır" demeden, gittiği her yerde verdiği demeçlerde üzeri kapalı söz ve imalarla, "hayır" kampanyası yapmıştır.

Güneş Taner, turuncu renkli ve üzerinde üç tane "No!" yazan bir tişört giyip ilk kez ağustostaki Samsun mitinginde Özal'ın yanında durmuştur.

Yine, Özal'ın konuştuğu meydanlar, hayır oyunun rengi olan turuncuyla süslenip halka sorular yöneltilerek "hayır" cevabı alınmıştır. Özal o günlerde "Hayırlı olur!" deyimini de sıkça telaffuz etmiştir.

"Hayır" kampanyasının hızlandığı dönemlerde, bir gün Isparta mitinginde halkın, evet oyunun rengi olan mavi için "Mavi, mavi masmavi" diye tempo tutmasına sinirlenen Özal, kendini tutamayıp, "Yunan bayrağının rengi de mavidir ama!" diyerek son derece sert bir tepki göstermiştir. Özal'ın bu sözü büyük bir şaşkınlık ve tepkiyle karşılanmıştır.

En sonunda, 5 Eylül 1987'de yaptığı TV konuşmasında Özal, açıkça ilk kez "hayır" sözcüğünü telaffuz etmiştir⁴²⁸.

Özal'ın siyasi propaganda aracı olarak, "Demirel'i ben kurtardım" diyeceğinden endişe duyan Süleyman Demirel, yasakları kaldıran yasanın meclisten geçirilmesini istememiş ve Özal'ın tutumunu Hasan Cemal'e şöyle değerlendirmiştir: "Çiğ et yer gibi gelir insana. 20-30 yıl arkadaş ol, sonra adam başlasın sana zulmetmeye. Senin elinde kuvvet varken onu kolla; onun eline kuvvet geçince, sana zulmetsin! Referandumdaki tavrı, tiyniyetini, cibiliyetini belli etmiştir bu zatın. Halbuki uzun yıllar arkadaşlık.

⁴²⁶ Kenan Evren, *a.g.e.*, s. 458.

⁴²⁷ Bülent Tanör, Korkut Boratav, vd., *a.g.e.*, s. 67.

⁴²⁸ Hasan Cemal, *a.g.e.*, ss. 205-216.

...1977'de seçilmemiş bir adamın, 1983'te başbakan yapılması... Hak etmediği bir şeyin üstünde duruyor. Şuuraltında bunun rahatsızlığı vardır. Bunun doğurduğu bir kompleks... Benden, DYP'den müthiş gıcık alması bundan herhalde"⁴²⁹.

Yaşanan bunca olaya rağmen DYP ve Evren anlaşınca, yasakların kaldırılmasına karşı olan Özal, tavır değiştirerek Anayasa değişikliği tekliflerini imzaya açmıştır.

17.05.1987'de çıkarılan 3361 no'lu kanunla seçmen yaşı 20'ye indirilip milletvekili sayısı 400'den 450'ye çıkarılmış, Anayasa'da değişiklik usulü biraz daha kolaylaştırılmış ve siyasal yasaklar (geçici 4. madde) kaldırılmıştır.

Ancak siyasal yasakların kaldırılması halkoylamasına da sunulacaktı.

Çıkarılan "*Anayasa Değişikliklerinin Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun*"la bu ve bundan sonraki anayasalar için yapılacak referandum kuralları belirlendi.

6 Eylül 1987 günü yapılan oylamada, bu değişikliklere halkın % 50.16'sı "evet" derken, % 49.84'ü "hayır" dedi.

Böylece Türkiye, yasakların kaldırılmasının reddi gibi demokrasi adına "*utanç verici bir sonuçtan*" son anda kurtulmuş, siyasi yasaklar kıl payı farkla kaldırılmıştır⁴³⁰.

Bu sonuç, Demirel'i tam anlamıyla elediğini düşünen Özal için sürpriz olmuş, ancak oyların birbirine bu kadar yakın olması Demirel'in itibarının azaldığını hissettirmiştir⁴³¹.

Yavuz Donat 6 Eylül referandumunun sonuçlarını şöyle değerlendirmektedir:

"- Referandum, rekorlar kitabına girecek bir olağanüstü sonuçla bitti.

- Demirel dışında, eskilerin pek istenmediği açığa çıktı. DYP'nin ağır toplarının etkisiz kaldığı ve orada bir kadro revizyonuna ihtiyaç olduğu belli oldu.

- Güneydoğunun devletten memnuniyetsizliği görüldü⁴³².

- Özal'ın "*Türkiye çağ atladı*", Demirel'in "*Yasaklı demokrasi olmaz*" sloganları tuttu.

Sayfa çevrildi ve Türkiye yeni bir aşamaya girdi"⁴³³.

Yasakların kaldırılmasının arından İnönü, Ecevit'e birleşme teklif etti. Ecevit bunun ancak DSP çatısı altında olabileceğini söyleyerek reddetti.

⁴²⁹ Cüneyt Arcayürek, *a.g.e.*, s. 289; yine bkz. *A.g.e.*, s. 217-218.

⁴³⁰ Bülent Tanör, Korkut Boratav, vd., *a.g.e.*, s. 68-69.

⁴³¹ Hasan Cemal, *a.g.e.*, s. 241.

⁴³² Referandumda en çok evet oyu Güneydoğu Anadolu Bölgesinden çıkmıştır.

⁴³³ Yavuz Donat, *Yavuz Donat'ın Vitrininden 3- Özal'lı Yıllar 1983-1987*, Bilgi, 1. baskı, ş.y., Kasım, 1987, s. 503.

Hüsamettin Cindoruk, 08.09.1987’de istifa etti. Partinin 24.09.1987’deki I. Olağanüstü Kongresinde Demirel Genel Başkan seçildi.

13.09.1987 tarihinde Rahşan Ecevit yerine, DSP Genel Başkanlığına Bülent Ecevit seçildi.

05.10.1987’de Alparslan Türkeş MÇP Genel Başkanlığına, 12.10.1987’de ise Necmettin Erbakan RP Genel Başkanlığına seçildi.

Bu gelişmeler Evren’in, “*eskiye rağbet olsa bit pazarına nur yağardı*” sözünün geçerli olmadığını da göstermiş oldu⁴³⁴.

Rakiplerinin kendini toparlamalarına fırsat vermek istemeyen Özal, halkoylaması sonuçlarının sayımına geçilmeden önce bir basın toplantısı yaparak erken seçim kararını açıklamıştır.

Oylama sonucunda “*evet*” ve “*hayır*” oylarının birbirine çok yakın olması, Özal’ı seçim kararı alması konusunda cesaretlendiren en önemli unsur olmuştur⁴³⁵.

Sıra, seçimlerin yapılabilmesi için gerekli kanuni düzenlemelerin yapılmasına gelmişti.

3403 Sayılı 18. Dönem Milletvekili Genel Seçimi Hakkında Kanun çıkarılarak 1 Kasım 1987’de erken Genel Seçimlerin yapılmasına karar verildi.

ANAP, erken seçim kararını referandum günü duyurdu. ANAP, siyasi yasakların kaldırılmasının üzerinden bir hafta geçmeden çıkardığı ve Evren’e apar topar imzalattığı Seçim Kanunu ile çoğunluk partisini kayıran üst barajlar (kontenjan), ön seçim yasağı ve propaganda kısıtlamalarıyla da eski siyasetçileri ekarte etmeye çalıştı.

Bu durum karşısında muhalefet ise, seçimleri boykot edebileceklerini açıkladı.

Yüksek Seçim Kurulu (YSK), seçim döneminin başlangıcı olarak 11 Eylül 1987 tarihini belirledi.

YSK’nın açıklamasına göre, seçime katılacak partiler: ANAP, SHP, DYP, DSP, RP, MÇP ve IDP idi⁴³⁶.

1987 seçimleri öncesinde siyasi yasakların kaldırılmasının tartışıldığı günlerde, yeni taktikler bulma konusunda usta olan Özal, Menderes ve arkadaşlarının cenazelerini

⁴³⁴ Bülent Tanör, Korkut Boratav, vd., *a.g.e.*, s. 69.

⁴³⁵ *A.g.e.*, s. 70.

⁴³⁶ *A.g.e.*, s. 70; yine bkz. Hasan Cemal, *a.g.e.*, ss. 246-251.

İmralı'dan İstanbul'daki "Anıt Mezar"a nakledilmesi kararını çıkarmış, böylece yeniden popülerlik kazanmayı amaçlamıştır⁴³⁷.

Zayıflayan oy potansiyelini eski gücüne kavuşturmak isteyen Özal, bu dönemde "orta direk" sloganı yerine "çağ atlamak"ı kullanmıştır.

SHP ise Özal'ı fena halde rahatsız eden ve kamuoyunda oldukça etkili olan şu sloganı kullanır: "SHP halkımıza soruyor: Beş yıl daha bir limon gibi sıkılmaya gücünüz var mı?"

Özal bu seçimlerde de, TV'yi en çok kullanan liderdir. TV'yi azami oranda kullanabilmek için propaganda dönemini 10 günle sınırlandırmıştır. Son dört gün ANAP'ın TV propagandası, 65 dakika ile rekor kırmıştır. Bunu 11 dakikayla SHP ve DYP, onları da 10 dakikayla DSP izlemiştir⁴³⁸.

Nihayet 1 Kasım 1987 gününe gelinip seçim sonuçları açıklandığında partilerin aldıkları oy oranları şöyleydi:

ANAP	% 36.3 oran;	8.704.335 oy;	292 milletvekili
SHP	% 24.8 oran;	5.931.000 oy;	99 milletvekili
DYP	% 19.1 oran;	4.587.062 oy;	59 milletvekili
DSP	% 8.5 oran;	2.044.576 oy	_____
MÇP	% 2.9 oran;	701.538 oy	_____
RP	% 7.2 oran;	1.717.425 oy	_____

Sonuçların ardından basın toplantısı yapan Özal; Demirel'in ve DYP'nin tükendiğini ve misyonlarının sona erdiğini açıklamış, (ANAP'a) gelmek isteyenlere kapılarının açık olduğunu belirtmiştir⁴³⁹.

1987 seçimlerinin sonuçları, yeni seçim sisteminin büyük partilere ve özellikle en büyük partiye sağladığı avantajları açıkça ortaya koymaktadır⁴⁴⁰.

Seçim sonuçlarını değerlendiren Cüneyt Arcayürek'e göre, 1987 seçimlerinde ANAP bir zafer kazanmamıştır. Çünkü seçimden önce ANAP "hem şike hem de doping" yapmıştır⁴⁴¹.

⁴³⁷ Cüneyt Arcayürek, *a.g.e.*, s. 323.

⁴³⁸ Hasan Cemal, *a.g.e.*, s. 251-252.

⁴³⁹ *A.g.e.*, s. 253, dn. 1.

⁴⁴⁰ Bülent Tanör, Korkut Boratav, vd., *a.g.e.*, s. 73.

⁴⁴¹ Cüneyt Arcayürek, "Şike Ve Doping", *Cumhuriyet*, 9 Haziran 1987.

Arcayürek'le benzer görüşte olan Yalçın Doğan'a göre ise, seçim ANAP için bir başarı olmadığı gibi, SHP içinse “*tam bir yenilgi*”dir⁴⁴².

Seçimlerden sonra 15.12.1987'de Meclis açıldı ve demokratik teamüller gereği Özal, Cumhurbaşkanı Evren'e Başbakanlıktan istifasını sundu.

Kısa bir müddet sonra, 21.12.1987'de Özal II. Hükümetini kurdu.

25.12.1987'de hükümet programı TBMM'de okundu. Altı gün sonra, 31.12.1987'de yapılan güven oylamasında 150 ret oya karşılık 290 kabul oyu alan II. Özal Hükümeti göreve başladı⁴⁴³.

Seçim sistemini değiştirerek kendisi için yirmi yıllık bir iktidar öngören Özal, daha uzun yıllar iktidarda kalmak istediğini şu sözleriyle ortaya koymuştur: “*Seçim sistemi, Türkiye'ye istikrar getirmek üzere dizayn edilmiştir. Hiç değiştirmeye niyetimiz yok. Yirmi sene bir parti iktidarda kalsın. Aynen ileri memleketlerde⁴⁴⁴ olduğu gibi. Almanya'da, Japonya'da ve şu sıralar İngiltere'de olduğu gibi.*”

Yeni seçim sistemi sayesinde ANAP, oyları % 45'ten % 36'ya düşmesine rağmen sandalye sayısını % 52'den % 64'e çıkarmıştır⁴⁴⁵.

B- Anavatan Partisi İktidarının İcraatları

ANAP iktidarının ilk hedefi, enflasyonu tek haneli rakamlara indirmektir. Programda belirtilen sosyal hedeflere de ancak bu ekonomik hedefe ulaşılması halinde varılabilecekti⁴⁴⁶.

Anavatan Partisi'nin ve Özal Hükümetlerinin programları “*küçük ve orta müteşebbislerin güçlendirilmesi*”, “*devlet tekelleri dahil bütün tekellerin kaldırılması*” ve “*tüketicinin korunması*” gibi vaatleri de içeriyordu⁴⁴⁷.

İstikrarın olduğu yerde kalkınmanın olabileceğini savunan Özal, Başbakanlığı dönemindeki, ülkeyi kalkındırma hamlelerini şöyle anlatmaktadır: “*...Atatürk Barajına kredi bulduk. Boğaz Köprüsü ve köprüyle irtibatlı 216 km otoyola kredi bulduk. Gaz*

⁴⁴² Yalçın Doğan, “Çanlar Kime Çalıyor”, *Cumhuriyet*, 9 Haziran 1987.

⁴⁴³ Bülent Tanör, Korkut Boratav, vd., *a.g.e.*, s. 74.

⁴⁴⁴ Özal, Japonya'da o sıralarda 32 yıldır iktidarda olan Liberal Partiyi kast etmektedir.

⁴⁴⁵ Hasan Cemal, *a.g.e.*, s. 252-253.

⁴⁴⁶ Osman Ulagay, *a.g.e.*, s. 74-75.

⁴⁴⁷ *A.g.e.*, s. 79.

Santraline kredi bulduk. 7 tane Airbus'a kredi bulduk. Biraz önce söylediğim 216 km yolun dışında, iki ayrı yol için kredi bulduk...

...Bizim işimiz günlük sürtüşmelerle değil, istikrarla. İcraatımız istikrarın ispatıdır."

1980'lerdeki ekonomi uygulaması, "kemer sıkma ve serbestleşme"yi esas almakla birlikte Özal'a göre uyguladığı ekonomik sistem, Almanya'da Ludwig Erhard'ın savunduğu "Vicdanlı Serbest Pazar Ekonomisi"dir. Bu sisteme göre devlet sosyal hizmetlere büyük önem verir, fakirin ve muhtacın yanındadır.

Bu noktada uygulanan ekonomik siyaset, "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" parolasına dayalı serbest rekabet sistemine benzememektedir⁴⁴⁸.

Ulagay'a göre Özal, Teknisyen ya da Başbakan Yardımcısı olduğu dönemlerde ekonomi alanında istikrarı büyümenin önüne koymuş, IMF reçetelerini harfiyen uygulamış fakat kendi iktidarı döneminde ise, büyüme uğruna istikrarın ve dolayısıyla ekonominin bozulmasına seyirci kalmıştır.

Diğer yandan sosyal adaletçi uygulama olarak sunulan yüksek faiz politikası, aslında sermaye kesimine ve bu kesim içinde de öncelikle ekonomiye katkısı sınırlı rantiyelere gelir aktarmak için kullanılan bir mekanizma olmuş, gelir dağılımındaki bozulmaya önemli katkıda bulunmuştur⁴⁴⁹.

ANAP iktidarı döneminde dış kaynak ihtiyacını borçlanarak karşılayan Türkiye'nin dış borçları hızla artarken, faizleri yükselterek tasarrufları artırma planları tutmamış, vergi gelirleri de tüm çabalara rağmen artırılamayınca devlet büyük çapta iç borçlanmaya yönelmek zorunda kalmıştır.

Sürekli zam yaparak kaynak yaratmaya çalışan KİT'ler de enflasyonu körüklemiştir.

Her yılın başında % 25 olacağı duyurulan enflasyon oranı, 1984'te % 45-50, 1985'te ise % 40-45 dolayında gerçekleşmiştir⁴⁵⁰.

Enflasyonu iki yıl içinde % 10'a indireceğini vaat ederek iktidara gelen ANAP, üç yıllık iktidarı sonunda umduğu başarıyı sağlayamamış ve tüketici fiyatlarındaki yıllık artışlar % 30 ve üzerinde gerçekleşmiştir.

⁴⁴⁸ *Anavatan Partisi'nin Türkiye Vizyonu*, ş.y., Mayıs, 2001, s. 154-155.

⁴⁴⁹ Osman Ulagay, *a.g.e.*, s. 31, 246.

⁴⁵⁰ *A.g.e.*, s. 91-92.

Ulagay'a göre ekonomide istenilen başarının elde edilememesinin ortaya koyduğu gerçek şu olmuştur: “Özal'ın Türkiye'deki enflasyona koyduğu teşhis büyük ölçüde yanlıştı. Bu nedenle uygulamaya çalıştığı tedavi çoğu kez tam olarak uygulanamıyor, tam olarak uygulanması halinde bile istenen sonuçları vermesi kuşkulu görünüyordu”⁴⁵¹.

Bahsi geçen dönemde uygulanan sosyal adaleti sağlamaktan uzak olan yüksek faiz politikasıyla, faiz pastasının aslan payını (yaklaşık % 60'ını) en fazla 1 milyon civarındaki büyük tasarruf sahipleri almıştır. Yaklaşık 7 milyon civarındaki küçük ve orta hesap sahibi ise, yılda ancak 100 bin lira dolayında faiz geliri elde etmiştir.

Kısacası, bu politika sayesinde “*pastanın kremasını yiyenler*” büyük tasarruf sahipleri olmuştur.

1986 yılı fiyatlarıyla bankaların 1981'den 1986 yılı sonuna kadar ödedikleri toplam faizler 15 trilyon lira civarındadır.

100-110 bin dolayındaki büyük para (5 milyonun üzerinde) sahipleri ise bu gelirin yaklaşık % 20-21'ine yani 3 trilyon lirasına sahip olmuştur.

Banka faizlerinin yanı sıra devletin, hazine bonoları, tahvilleri ve gelir ortaklığı senetlerine ödediği yüksek rakamlar da bu konuda hesaba katılmalıdır⁴⁵².

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) ve Merkez Bankası raporlarına göre, 1973-1979 dönemi ihracatımız 12 milyon 512 bin dolar iken, bu oran 1980-1986 yılları arasında 41 milyon 635 bin dolara yükselerek yaklaşık % 233 oranında artmıştır.

Yine 1973-1979 döneminde ithalatımız 31 milyon 196 bin dolar iken, bu oran 1980-1986 döneminde 68 milyon 394 bin dolara ulaşarak yaklaşık % 119 oranında artmıştır.

Her iki dönemdeki ithalat-ihracat oranları (ödemeler dengesi) kıyaslandığında, dış ticaret açığının % 43 oranında arttığı görülmektedir.

Diğer bir ifadeyle Türkiye'nin dış borçlarının Gayri Safî Milli Hâsıla (GSMH)'ya oranı 1980'den itibaren sürekli yükselmiş ve 1986'da % 32'ye; aynı yıl, orta, kısa ve uzun vadeli toplam dış borçların GSMH'ye oranı ise % 53.5'e ulaşmıştır⁴⁵³.

⁴⁵¹ A.g.e., s. 142.

⁴⁵² A.g.e., ss. 165-168.

⁴⁵³ Merkez Bankası Yıllık Raporu 1986, s. 138'den akt. A.g.e., s. 235.

“Özal Ekonomisi”nde işçinin, memurun, emeklinin, çiftçinin cebinden alınan 30 trilyon lira; kâr, faiz ya da rant olarak sermaye sahiplerinin cebine girmiş, emek gelirlerinin milli gelirdeki payı 1979’da % 33’lerdeyken bu pay 1986’da % 17-18’lere gerilemiş, sermaye gelirlerinin payı ise % 43’ten % 64’e yükselmiştir.

Diğer bir anlatımla emek gelirleri ile sermaye gelirleri arasındaki fark 7 kattan 11 kata yükselmiştir⁴⁵⁴.

Bu dönemde yapılan devalüasyonlar kısa süre için döviz girişini artırsa da, ülkenin ithalatı önemli ölçüde sınai ürünlere dayalı olduğu için, ithalat mallarının fiyatındaki artış, maliyet artışına ve fiyatlara da yansımıştır.

Sonuç olarak devalüasyon kendi amacını yok etmiş ya da kendi nedenini yeniden oluşturmuştur⁴⁵⁵.

1984 yılı itibariyle günlük ortalama memur maaşı 1.139.050 TL iken beslenmek için gerekli para 1.175.016 TL’dir.

Türk Lirası’nın devalüasyonu ile beraber 1981’de gerçek maaşlarda % 1.3’lük bir artış, 1982’de % 4.1’lik bir gerileme ve 1983’te de % 1 dolayında bir azalma gözlenmiştir.

1980-1984 dönemine bütünüyle bakıldığında, maaşlardaki gerileme % 2.3’tür⁴⁵⁶.

Eleştirilerin aksine, Özal’a göre kalkınma hamlesi, demokrasinin kesintiye uğramadığı şu üç dönemde hız kazanmıştır:

- 1- 1950-1957 Menderes’in Başbakanlık yaptığı dönem.
- 2- 1965-1969 Demirel’in Başbakanlık yaptığı dönem.
- 3- 1983-1988 Kendisinin Başbakanlık yaptığı dönem.

Ancak çok geçmeden, Özal’ın bu iddia ve kıyaslamasına Demirel’den şu cevap gelmiştir: “...Menderes dönemi istikrar dönemiydi doğru. Zira 1950-1957 döneminin enflasyon ortalaması % 10’u geçmez.”

1965-1971 döneminde “...kalkınma hızı % 7, enflasyon hızı % 5. İşte istikrar diye ben buna derim...”

⁴⁵⁴ A.g.e., s. 244.

⁴⁵⁵ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, Remzi, 11. baskı, İstanbul, Kasım, 2000, s. 203, 515.

⁴⁵⁶ Mete Törüner, “Ücretler Ve Maaşlar 1980-1984”, *Bırakınız Yapsınlar Bırakınız Geçsinler Türkiye Ekonomisi 1980-1985*, Bilgi, 3. baskı, ş.y., Şubat, 1987, s. 208.

1983'te enflasyon % 35, 1984'te % 50, 1985'te % 45. Eğer buna istikrar diyorsa, neye istikrarsızlık diyecek? Enflasyonun % 30'un üstünde seyrettiği bir devir istikrar devri falan olamaz. Tabi biz ortada olmayınca, herkes bir şey söylüyor. İstikrar mı? Neyin istikrarı? İndirebilmiş mi enflasyonu aşağı?"⁴⁵⁷

Özetlenecek olursa, sorunlara ilişkin gerçekçi saptamalar yapamayan ve dış ödemeler dengesindeki tıkanıklıkları açamayan bu ekonomik program, sorunlara sürekli ve kalıcı çözümler getirmek yerine kısmi ve geçici atılımlara sebep olmuştur⁴⁵⁸.

ANAP iktidarı sırasında ekonomi alanında yaşanan bu gelişmeler, sosyal ve uluslar arası politika alanındaki gelişmeler açısından da büyük ölçüde belirleyici olmuştur.

1 Aralık 1978'de Diyarbakır'ın Lice ilçesi, Fiş Köyü'nde kurulan PKK, 12 Eylül'den sonra çalışmalarını bir süre durdurmuş, 1984'ten sonra eylemlerine yeniden başlamıştır.

1978'de bir avuç militanla kurulan PKK, 1984'te 100 kişilik bir silahlı güce sahipken, bu güç 1987'de 1000 kişiye yükselmiştir.

Bu rakamın giderek yükselmesinin nedeni, PKK propagandasının etkililiği ve inandırıcılığı, Kürt milliyetçiliğinin uyandırılması, geçmiş yıllarda yöre halkına baskı ve işkence yapıldığı iddiasından etkilenenler, cezaevlerine giren ve çıkanların yakınlarının ve gençlerin kin ve nefret duyguları, yöre sorunlarının ancak silahla çözüleceğine olan inanç, halkın yılgınlığı, sindirilmişliği ve umursamazlığı, PKK'nın aşiret reisleri ve toprak ağalarına karşı halkın yanında olması, buna karşın devletin ve devlet güçlerinin aşiret reisleri ve toprak ağalarının yanında olmasıdır⁴⁵⁹.

Sebebi her ne olursa olsun artan PKK eylemleri karşısında Özal yönetimi, olayların basında ve TRT'de küçültülerek verilmesi için basını uyarmıştır.

Nevzat Bölügiray'a göre olayların abartılmaması ve PKK reklamı haline getirilmemesi doğrudur. Ancak onlarca şehit verilen olayların, ilan sayfalarının arkasında ve satır aralarında küçük bir yerde verilmesi de bir "devekuşu politikası" olmuştur.

⁴⁵⁷ Yavuz Donat, *a.g.e.*, ss. 324-326.

⁴⁵⁸ Taner Berksoy, "1980'lerde Dış Ekonomik İlişkiler", *Bırakınız Yapsınlar Bırakınız Geçsinler Türkiye Ekonomisi 1980-1985*, Bilgi, 3. baskı, ş.y., Şubat, 1987, s. 138.

⁴⁵⁹ Nevzat Bölügiray, *Özal Döneminde Bölücü Terör (Kürtçülük) (1983-1991)*, Tekin, 1. baskı, Ankara, 1992, ss. 15-35.

Olayları fazlasıyla hafife alan Özal, 1984 Eruh-Şemdinli Baskınına bile bile Bakanlar Kurulu'nu toplamak yerine Bodrum'a gitmiştir. Böylece örgütü önemsemediğini göstermek istemiştir.

Fakat aynı Özal, 1992 Şırnak Baskını sırasında Cumhurbaşkanıyken, yalnız Bakanlar Kurulu'nu değil MGK'yı da toplayarak “*salt inisiyatifi ele alan güçlü Cumhurbaşkanı*” izlenimi yaratarak kamuoyunu etkilemeyi amaçlamıştır⁴⁶⁰.

Her konuda olduğu gibi bu konuda da değişken ve birbiriyle çelişen politikalar izleyen Özal, “*tabuları yıkan adam*” görüntüsü çizmeye çalışırken, zaman zaman belki de farkında olmadan bölücülüğü kışkırtan konuşmalar da yapmıştır⁴⁶¹.

Örneğin Özal; “*Kürtler bizim gibi hem Müslüman, hem Sünni mezhebindedir. Yugoslavya'da Sırp ve Hırvatlar, Katolik-Protestan oldukları için savaşıyorlar*” derken, Şii-Sünni vatandaşların birbirleriyle savaşma hakkının olduğunu, belki de farkında olmadan ima etmiştir.

Yönetiminde bölgede baskı uygulanmadığını ima eden Özal, bir konuşması sırasında: “*Bu mesele sopa ile silah zoru ile çözülmez*” demiş, sonra da ülkedeki tüm sorunları çözmüş gibi eklemiştir: “*Kürt meselesini de mutlaka çözeceğim. Bu benim milletime yapacağım son hizmetim olacaktır*”⁴⁶².

1984'ten itibaren Özal yönetiminin bu sorunun çözülmesi için aldığı önlemleri, Kalkınma ve Güvenlik olarak iki grupta toplayabiliriz.

Kalkınma önlemlerinden en önemlisi GAP'tır. Yıllar önce başlayan GAP, bölgede PKK'ya karşı bir alternatif gibi düşünülür.

GAP, sorunların çözümünde ekonomik ve sosyal açıdan büyük katkılar sağlasa da, GAP dışında kalan yöreler için sorunlar devam etmiştir.

⁴⁶⁰ A.g.e., s. 49-50; yine bkz. Hasan Pulur, *Olaylar Ve İnsanlar 3- 1979-1984*, Bilgi, 3. baskı, ş.y., Nisan, 1987, s. 406.

⁴⁶¹ Kürt sorununu dahi bir rantiye aracı olarak gören Özal, önceleri Kürtçe konuşulmasının serbest bırakılmasını öneren SHP'yi bölücülükle suçlarken, 1991 yılı başlarında Amerika'nın tesiriyle “*Kürtçe'nin serbest bırakılması*” yarasını çıkarmıştır.

Daha sonra Özal, Irak için Arap-Kürt-Türk Federasyonu'nu önerirken, Türkiye'de federasyona geçiş kapısını, “*Federasyon dahil her şeyi konuşmalıyız*” sözleriyle aralamıştır.

Hakkâri Milletvekili Naim Geylani de, Özal'la yaptığı özel konuşmalarında, Özal'ın bu fikri eskiden beri taşıdığını, ancak koşullar elvermediğinden bunu açıklamadığını belirtmiştir. Bkz. A.g.e., s. 56.

⁴⁶² A.g.e., s. 55.

1973'te çıkarılan Toprak Reformu Yasası'yla 16 milyon 620 bin dönüm arazi halka dağıtılarak tapulanması planlanmış, ancak bu arazinin yarısı birkaç büyük toprak sahibine verilmiştir.

Bu da, GAP'ın nimetlerinden bir avuç holding ile çağ dışı kalmış aşiret reislerinin yararlanmasına olanak sağlamıştır.

Gerçek bir tarım ve toprak reformunun gerçekleştirilememesi bölgede sosyal dengeyi sağlayamamış, hatta bozmuştur.

Bu konuda başarısız olan yönetim, "*Her köye telefon götürdük*" diyerek ve buna benzer kalkınma örnekleri vererek kendini savunmuştur.

Tüm bunların yanı sıra, yörede yatılı bölge okullarının yapılması ve yöreye 90 bin kadro verilmesi (ancak bu kadroların birkaç bini dışındakiler kullanılmadan geri gönderilmiştir), sınır ticareti olanaklarının sağlanması (bu da sınır kaçakçılığına yol açmış, aynı zamanda Körfez Savaşı'yla da büyük bir darbe yemiştir.) gibi olumlu uygulamalar da olmuştur.

19 Temmuz 1987'de 11 ili kapsayan, Olağanüstü Hâl Bölge Valiliği, buna koşut olarak Âsayiş Kolordu Komutanlığı kurulmuş, bölgeye daha çok asker ve silah gönderilmesi planlanmıştır.

Ayrıca bölgede "*koruculuk*" düzeni kurularak güvenlik sağlanmaya çalışılmıştır.

Yine sansür ve sürgün kararnamesi ve Suriye sınırında alınan fiziki önlemlerle de güvenlik sağlanmaya çalışılmıştır.

Fakat bu önlem ve kısıtlamalar etkili olmamıştır.

Bölgede çalışanlara "*Ek Hizmet Tazminatı*" verilmesi, "*silah satışının serbest bırakılması*" ve "*Gizli Silahların Tescili Ve Ruhsata Bağlanması*" kararnameleriyle de terör önlenmeye çalışılmış, ancak bu önlemler bölgenin silah deposu haline gelmesinden ve bölge halkının devlet eliyle silahlandırılmasından başka bir işe yaramamıştır. Üstelik bu tür tedbirler halka üstü kapalı bir şekilde şu mesajı da vermiştir: "*Ben senin güvenliğini sağlayamıyorum, ne halin varsa gör.*"

Bölgeye yeterli eğitim ve sağlık olanaklarının götürülememesi de, Bölügiray'ın deyimiyle "*PKK'nın ekmeğine yağ sürmüştür.*"

Belediyelere ANAP'lı olmadıkları için yeterli ödenek gönderilmemesinin bölgeye planlı, devlet denetiminde ve gözetiminde ciddi bir yatırım yapılmamasının en

açık kanıtı ise, Özal'ın 1985'te yaptırdığı bir araştırmada, Güneydoğu halkının Bangladeş yoksulluğunu yaşadığı sonucunun çıkmış olmasıdır.

Bu ilgisizlik, bölge halkında bir tepki ve kırgınlık yaratmıştır.

Bölgedeki cezaevlerini fabrikaya dönüştürme sözünü tutamayan ANAP, 1980'den sonra yapılan fabrikaları bile işletmeye açamamıştır.

Yöre insanının en büyük geçim kaynağı olan hayvancılık da, bu dönemde uygulanan yanlış politikalar sonucu öldürülmüştür⁴⁶³.

Erbil Tuşalp'e göre, Özal'ın Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı süreci içinde, Kürt Sorunu karşısındaki tutumu ülkenin somut koşullarına göre değil, "*Okyanus ötesinden gelen*" bilgi ve telkinlere göre şekillenmiştir.

Özal'ın kişi ve kurumlara karşı gelerek oluşturduğu "*tabu yıkma*" tavrını da sahte bulan Tuşalp'in ifadesine göre, Özal PKK ve Kürt politikası konusunda ailesini bile şaşırtmıştır⁴⁶⁴.

Özal, "*eli kolu uzun*" olan ABD ile hiçbir zaman sorun yaşamak istememiştir.

Zira, "*dünya banka sisteminin ağırlığı Amerika'dadır.*"

ABD ile uysal ilişkiler kurmaktan yana olan Özal'a göre: "*Heyecanlarla dış politika götürülemez. Heyecanlarla memleket idare edilemez. Soğukkanlı olma mecburiyetindeyiz, yani hesabını kitabını yapacağız,... Ondan sonra karar vereceğiz. Çünkü bunlar ufak kararlar değildir. Yarın memleketin kaderine tesir eder. Kolay mı tamir edersiniz Amerika ile münasebeti? Bozalım güzel ama, silahlarımızın hepsi NATO silahları; nasıl değişecek bunlar? Kolay değil. Eğitiminiz buna dayanmış. Çok şeyler var. Münasebetler o kadar basit değil.*"

İsrail lobisinin ABD'deki ağırlığını bilen Özal, "*takunyalı-İslâmcı*" imajına rağmen İsrail'le de iyi ilişkiler kurmak, "*pencereyi hafif aralık bırakmak*" istemiş, bunu faydalı görmüştür.

NATO'nun güvencesine dayanan Özal, Yunanistan'la da barışçıl ilişkiler kurmak istemiştir. Başbakanlık makamına oturur oturmaz ilk işi, Dışişleri Bakanlığı'na bile bildirmeden, Yunanistan'a karşı uygulanan vizeyi tek taraflı kaldırmak olmuştur. Bundan sonra da karşılıksız olarak Atina'ya (Papandreu'ya) çeşitli iltifatlarda bulunur.

⁴⁶³ A.g.e., ss. 58-70; yine bkz. Erbil Tuşalp, *Plâstik Papatya Kokusu*, Bilgi, 3. baskı, ş.y., Ocak, 1994, ss. 195-198.

⁴⁶⁴ Erbil Tuşalp, a.g.e., s. 193-194.

Özal'a göre Kıbrıs Sorunu da gereğinden çok büyütülmeden, olağan boyuta indirgenerek çözülmeye çalışılmalıdır. Bunun Washington'la ilişkilere de olumlu katkı yapacağına inanmaktadır.

Körfez (İran-İrak) Savaşı sırasında “*aktif tarafsızlık*” ve dostluk siyaseti izleyen Özal, Suriye için de benzer bir tutum izleyerek Suriye'yi son 30 yıldır ziyaret eden ilk Başbakan sıfatını almıştır.

Özal'ın hedefi, Suriye'yle ekonomik ilişkileri geliştirerek arayı yumuşatmak ve PKK'nın bu ülkeden gördüğü desteği en aza indirmek, hatta sona erdirmektir.

Sovyetler Birliği'yle özellikle ekonomik ilişkileri daha iyiye götürmeyi isteyen Özal, doğal gaz alımıyla İran ve Irak petrolüne olan ihtiyacı dengelemiştir. Böylece Türkiye'nin manevra alanı da genişlemiştir.

Bulgaristan'da Türk azınlığa uygulanan işkencelere karşılık da olumlu diyalog kurmanın yollarını aramıştır.

İslâm dünyasıyla (Mısır, Suudi Arabistan) da iyi ilişkiler kuran Özal, sorunlara taraf olmaktan kaçınmış, gerektiğinde “*radikaller*”e karşı “*ılımlılar*”ın yanında olmuştur⁴⁶⁵.

14 Nisan 1987'de AT'ye tam üyelik başvurusunda bulunan Özal, siyasi yaşamı boyunca batıdan yana gözükmeye çalışmıştır.

Bu durumun nedenini sorgulayan Hasan Cemal'e göre tipik bir “*şark kurnazı*” olan Özal, zaten Türkiye'yi kendi içinde görmek istemeyen AT'ye karşı görünmemeliydi, çünkü bu onun için kredi ve yabancı sermaye demekti⁴⁶⁶.

ABD ve AT'den sonra dış politikasına Uzakdoğu'yu da ekleyen Özal, Japonya'nın denetimindeki “*Pasifik Havzası*”nın XXI. yüzyıldaki ekonomik ağırlığından yararlanmak gerektiğine inanmıştır.

Ekonomi politikasına birinci sırada yer veren Özal, dış politikada da ağırlığı ekonomiye vermiştir.

1984'te yaptığı bir açıklamada Özal, ekonomik gücün bir ülkenin dış siyasetteki ağırlığı açısından önemini şöyle açıklamaktadır: “*Ekonomisi dışarıya el açmayı icap ettiren bir ülkenin siyasi ağırlığı da olmayacağına inanıyoruz. Ekonomisi kuvvetlenen ülke, siyasi ağırlığa sahip olur. Bir ülkenin dış siyasetinde benim kanaatim, ekonomi*

⁴⁶⁵ Hasan Cemal, *a.g.e.*, ss. 288-293.

⁴⁶⁶ *A.g.e.*, s. 18.

yüzde 80 ağırlıktadır. Bütün ülkelerin, sefirleri, bakanları, başbakanları bugün artık mal satmak için uğraşıyorlar. Ve siyasi ağırlığı da buna göre ayarlıyorlar. Çoğunu gördüm, şu malı alın, şu işinizi kolaylaştıralım diyenler var. Onun için bu konularda gerçekçi olma mecburiyeti var. Siyaseti salonlarda güzel lâf etmek şeklinde anlamıyorum ben. Hepsi karşılıklı menfaate dayanır. Tabi bu menfaatin içinde de ticari hususlar önem kazanıyor.”

Buraya kadar anlatılanlardan da anlaşılacağı gibi Özal iktidarının 5.5 yıllık performansı hiç de iç açıcı olmamıştır. Bu dönemde artan dış borçlar, Türkiye'nin dış politikadaki alanını ve saygınlığını daraltmıştır⁴⁶⁷.

Ekonomide konuşarak gerçekleştirdiği değişimi dış politikada susarak yapan Özal'a göre, dış politikada susmak konuşmaktan her zaman iyidir⁴⁶⁸.

Anavatan Partisi iktidarı sırasında dış politikada bunlar yaşanırken, içerde ise Türk-İslâm Sentezi'ni devletin resmi görüşü haline getirmeye çalışan dernekler, birlikler ve kooperatifler ordusunun, devletin her kesimine ulaşmış ve kamu kurumlarında kadrolaşmış olduğu bilinmektedir.

Hasan Cemal'in tespitine göre, 1983'ten itibaren Nakşibendi oylarının büyük çoğunluğu ANAP'a akmıştır. ANAP'ta “ehl-i tarik” diye bilinen Yusuf Özal ve Ekrem Pakdemirli'nin de bunda çok fazla etkisi olmuştur⁴⁶⁹.

Nitekim Anavatan Partisi iktidar olur olmaz dini çevrelerce hükümete “Hizb-üt Tahrir” adlı ve irticai esaslar içeren bir program sunulmuştur.

Kendisini bir siyasi parti ve ideolojisini ise, “İslâm” olarak tanımlayan Hizb-üt Tahrir'e göre, Anayasa kaldırıp yerine Hilâfet getirilmelidir. Zira, egemenlik milletin ya da ümmetin değil Şeriat'indir.

Bütün İslâm dünyası tek bir devlet içinde birleştirilmeli, kâfir devletlerle İslâm esası üzerine ilişki kurulmalı, İsrail'le olan ilişkiler ise tamamen kesilmeli ve bu ülkeye savaş ilân edilmelidir.

Sosyal düzenin sağlanması için Medeni Nikâh iptal edilerek Şer-î hükümler yeniden uygulanmalıdır. Kısacası yargıda ve bütün meselelerin çözümünde İslâmi esaslara göre davranılmalıdır⁴⁷⁰.

⁴⁶⁷ A.g.e., s. 293-294.

⁴⁶⁸ Erbil Tuşalp, a.g.e., s. 197.

⁴⁶⁹ Hasan Cemal, a.g.e., s. 17.

Anılan dönemde, belki de oy kaygısıyla ülkede kreşten üniversite bitimine kadar din eğitimi savunulmakta, Meclis'te “türban yasası” konuşulmakta, Ayasofya'nın yeniden ibadete açılması istenmekte, Topkapı Sarayı Kutsal Emanetler Dairesi'nde sürekli Kur'an okutulmaktadır⁴⁷¹.

1984'ün Ramazan ayında TBMM'de bir yandan sabah ezanına kadar devlet işleri görüşülüp tartışılırken, bir yandan da dinin gerekleri Meclis çatısı altında yerine getiriliyordu.

ANAP'lı Ali Dizdaroğlu hazırladığı yasa önergesiyle Allah'a ve dine küfredenlere verilen cezanın arttırılmasını isterken diğer bazı ANAP'lı ve MDP'li milletvekilleri de buna benzer görüşler dile getiriyorlardı.

ANAP'ın mukaddesatçı kanadından Nevzat Yağcı da Orta Öğretimde Arapça'nın yardımcı dil olarak okutulması gerektiğini savunuyor, bu düşünceye HP'li Bahriye Üçok şiddetle karşı çıkıyordu⁴⁷².

Tüm bunların yanı sıra bu dönemde, yüzlerce imam-hatip okulu açılmış⁴⁷³, Meclis'te Türban Yasası çıkarılmış, fakat Anayasa Mahkemesi'nce Lâikliğe aykırı olduğu gerekçesiyle bu yasa iptal edilmiştir⁴⁷⁴. Tahmin edileceği gibi bu karar çok sayıda eylem ve protestoları beraberinde getirmiştir.

Bu yasayı çıkaranlar ise, toplumda bir kaosa yol açacaklarının ve cahil halkı devlete düşman edeceklerinin farkında olmalıydılar⁴⁷⁵.

Kenan Evren'e göre, “İrticanın Türkiye'nin en önemli meseleleri arasında yer almasının başlıca sebebi, Özal'ın hükümeti ilk kurarken dini yönü kuvvetli birkaç Bakanı Kabineye alması, birayı alkollü içkiler arasına aldırması, 19 Mayıs Atatürk'ü Anma Gençlik Ve Spor Bayramı'nda kızlara şimdiye kadar alışılmıştan dışında uzun etek giydirilmesi, dini çevrelere taviz verilmesi gibi hatalar yer almıştır”⁴⁷⁶.

⁴⁷⁰ Cüneyt Arcayürek, *a.g.e.*, ss. 220-225.

⁴⁷¹ M. İskender Özturanlı, *Türkiye'de Laikliğin Serüveni*, Toplumsal Dönüşüm yay., 2. baskı, İstanbul, Aralık, 1999, ss. 131-166.

⁴⁷² Betül Uncular, *a.g.e.*, s. 32-33.

⁴⁷³ 1975'te sayısı 100'ü geçmeyen bu okullar 1984'te 700'ü aşmıştır. Bkz. M. İskender Özturanlı, *a.g.e.*, s. 143.

⁴⁷⁴ Kamuoyunda uzun müddet tartışılan “Rabita Skandalı” da yine bu dönemde yaşanmıştır. Olayların detayları için bkz. *A.g.e.*, ss. 150-152.

⁴⁷⁵ *A.g.e.*, ss. 131-166.

⁴⁷⁶ Cumhurbaşkanı Evren'den , Diyanet İşleri'nin protokolün ön sıralarına alınması, Şeyh Raşit'in affı ya da cezasının hafifletilmesi gibi tavizler isteyen Özal, zaman zaman Evren'i de endişelendirmiştir. Bkz. Kenan Evren, *a.g.e.*, s. 311; yine bkz. Cüneyt Arcayürek, *a.g.e.*, s. 217-218.

Bu dönemde Kanun Hükümünde Kararname (KHK) yetkisi çok fazla kullanılmıştır.

İlk kez, 31.05.1972’de kullanılan bu yetki ile 12 Eylül 1980 öncesindeki 9 yılda 34 adet KHK çıkartılmıştır. Üç yıllık askeri yönetim döneminde ise 91 adet KHK çıkarılmıştır. Buna karşılık 5 yıllık Özal iktidarı sırasında tam 161 adet KHK çıkarılmıştır. Yani toplam kararnamelerin yaklaşık % 11.5’i 12 Eylül öncesinde; % 31.1’i 12 Eylül döneminde; % 56.2’si ise beş yıllık Özal iktidarı döneminde çıkarılmıştır.

Özal Döneminde (1983-1989) 354 yasa çıkarıldığı dikkate alınırsa, yaklaşık 2 yasaya karşılık 1 KHK çıkarıldığı görülmektedir.

Bu dönemde personel rejiminin tümü KHK’larla düzenlenmiştir. Bu KHK’lardan hiçbiri de TBMM’de ele alınmamıştır⁴⁷⁷.

Ekonomide devleti küçültme iddiasıyla iktidara gelen Özal, bu hedefinde de başarısız olmuştur. Beş buçuk yıl süren iktidarı sırasında kamu yatırımlarının oranı artmıştır. Toplam tasarrufların kullanımında da kamunun payı artmıştır.

Yani bu dönemde, TÜSİAD Başkanı Ömer Dinçkök’ün de ifade ettiği gibi; “*Devlet en büyük holding*” haline gelmiştir.

Özal tıpkı “*serbest rekabet*” ve diğer vaatlerinde olduğu gibi “*özelleştirme*” konusunda da sadece “*propaganda yapmak*” ve “*iyi bir pazarlamacı*” olmakla kalmış, başarılı olamamıştır. Çünkü bir strateji izleyip, çalışmasını detaylandırmamıştır.

Prof. Asım Erdilek’in de belirttiği gibi, “*ekonomik liberalizm konusunda çok laf edilmiş, ama çok az iş yapılmıştır.*”

Gerek bürokrasi zinciri artırılarak, gerek kanunlar değiştirilerek ya da çok sayıda KHK’lar çıkarılarak liberalizm ve serbest rekabet ortamı sağlanmaya çalışılmışsa da tüm bunlar merkezi otoriteyi kuvvetlendirmek ve kamusal yatırımları artırmaktan başka bir işe yaramamıştır.

Enka Holding ve TÜSİAD yönetim kurullarında görev yapan Yıldırım Aktürk, 20 Şubat 1989’da yayımlanan bir demecinde Özal’ın ekonomi siyasetini şöyle eleştirmektedir: “*...Turgut Bey teknisyenken savunduklarını siyasette yapmadı. KİT’lerde “Danışma Kurulu” diye bir kurul kurdu. Buralar yeni “arpalık” oldu...*

⁴⁷⁷ Hasan Cemal, *a.g.e.*, s. 129.

...ANAP kurulduğunda devleti küçültmek, imalat sanayisinden çekmek düşünülüyordu. Tamam devlet imalat sanayisinden çekildi, ama özel sektör bu alana sokulmadı.”

1986'dan sonra istikrarıcı politikalarından vazgeçip kamu harcamalarını artırarak büyüme politikasına yönelen Özal, petrol fiyatları düşüncesi; petrol ithalinden dolayı değer kazanan fonları da gerektiği gibi değerlendirememiştir.

Hasan Cemal'e göre, Özal'ın tüm bu kararsız siyasetinin temelinde, kafasından hiç eksik olmayan “*Demirel fobisi*” ağırlıklı rol oynamıştır.

Özal iktidarı sırasında, rüşvet ve yolsuzluk evde ve sokakta en çok konuşulan konular olmuştur. Öyleki, hemen her dönemde değişik boyutlarda rüşvet ve yolsuzluk söylentileri olmuştur; ancak hiçbir dönemde söylentiler bu kadar ayyuka çıkmamıştır. Hayali ihracat, banka dolandırma, gümrük yolsuzlukları, imar affı, imar planı değişiklikleri ve imar izinleri; teşvikler, fonlar ve bunların yarattığı haksızlıklar günlük sıradan haberler haline gelmiştir. Halk, bu olaylara tepki göstermek bir yana olayları kanıksamış gözükmektedir. “*Bal tutan parmağını yalar*”, “*iş yapsın da yesin*” gibi sözler de sıkça kullanılmaya başlanmış, âdeta yolsuzluklara kılıf olarak kullanılmışlardır.

Bu dönemde yerel yönetim harcamaları da büyük oranda artmış, 12 Eylül'den sonra belediyelere ayrılan kaynaklar artırılmıştır.

Özal iktidarı, kaynakları artırılan belediyeleri ANAP'ın partileşmesi için kullanmış fakat belediyelerin demokratik ve katılımcı yönetimler haline gelmeleri için gereken önlemleri almamıştır.

Belediyelerde, partiye destek veren yeni zenginler sınıfı yaratılmış, başka bir anlatımla halka hizmet götürülmüş, ancak ANAP'ı tutanlara büyük rantlar sağlanmıştır.

Bu bağlamda ANAP, bir siyasal partiden çok belediyelerin desteğiyle ayakta kalan ve bunun için de belediyelere menfaat dağıtan bir kurum olmuştur.

Özal kendinden olmayan belediyelere karşı “*merkezi otoriteyi*” kullanmıştır⁴⁷⁸.

Bütün bu eleştirilere karşılık, Türkiye'nin “*en reformist*” hükümeti olduklarını iddia eden Özal'a göre, ANAP Hükümeti dokunulmayacak meselelerin hepsine dokunmuş, vaat edilenlerin büyük çoğunluğunu yapmıştır⁴⁷⁹.

⁴⁷⁸ A.g.e., ss. 321-343.

Özal’la paralel düşünen Genel Sekreter Mustafa Taşar da, ANAP’ın IV. Kuruluş Yıldönümü dolayısıyla yaptığı konuşmasında ANAP Hükümeti’nin icraatlarını şöyle değerlendirmektedir:

“* *Bugün, ülkemiz 70 cent’e muhtaç değildir.*

* *Bugün, ülkemizde her gün yirmi vatandaşımızın öldüğü acı ve karanlık günler yaşanmamaktadır.*

* *Bugün, ülkemizde karaborsacılık ve kaçakçılık tükenmiştir.*

* *Bugün, ülkemizde kuyruklardan meydana gelen bir ekonomik sistem yoktur*”⁴⁸⁰.

⁴⁷⁹ Emin Çölaşan, “Turgut Özal’la Röportaj”, *Biz Kırk Kişiyiz Birbirimizi Biliriz*, Milliyet yay., 5. baskı, ş.y., Ağustos, 1987, s. 154.

⁴⁸⁰ Mustafa Taşar, *1983’den 2000’li Yıllara Anavatan*, 3. baskı, Ankara, 20 Ağustos 1996, s. 98.

SONUÇ

12 Eylül 1980'den itibaren Türkiye siyaseti her yönüyle farklı bir döneme girmiştir.

Terörü önleyip ülkeyi eski huzurlu günlerine kavuşturma idealinde olan askerler, ülke yönetimine el koymuşlar ve üç yıllık bir iktidar sürecinin ardından yönetimi sivillere devretme kararı almışlardır.

Demokrasiye dönüş çalışmaları sırasında, ABD'nin Atatürk İlke Ve Devrimlerini de yok etmeyi amaçlayan “Yeşil Kuşak Kuramı” doğrultusunda kurulan Nakşibendilik, Nurculuk, Süleymancılık gibi tarikatlar ve bu tarikatların bir kolu olan İlim Yayma Cemiyeti'nin Türkiye Cumhuriyeti Devleti için ne denli sakıncalı olduğu, 1972'den itibaren Genelkurmay Başkanlığı'nın yaptırdığı çalışmalar sayesinde çok iyi bilinmesine rağmen Atatürkçülüğü temel prensip kabul eden 12 Eylülcüler, hem Nakşi tarikatından hem de adı geçen cemiyetin kurucularından olan Turgut Özal'ı, önce Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı, ardından da Başbakan yapmış ya da bu görevlere gelmesinde etkili olmuşlardır⁴⁸¹.

Turgut Özal'ın liderliğindeki ANAP, seçim öncesinden itibaren savunduğu değişim, farklı siyaset ve yönetim anlayışını seçim sonrasında da devam ettirmiş; muhafazakâr, milliyetçi, sosyal adaletçi ve serbest piyasaya dayalı bir kimlik etrafında siyaset yaparak 1983 sonrası Türkiye'de yaşanan değişim ve gelişime büyük oranda katkıda bulunmuştur.

Askerlerin desteğini sağlayan Özal, özellikle aktif siyasete atıldığı ilk yıllarda, ılımlı ve uyumlu tavırlarıyla Evren'i memnun etmeye çalışmıştır.

1983 yılında Hasan Cemal'le görüşen bir ANAP'lıya göre: “1960 27 Mayıs'ını, 1971 12 Mart'ını biliyordu Özal. 1983'te seçim kazanmanın sarhoşluğunu yaşasaydı,

⁴⁸¹ Çetin Yetkin, *Vatan Sağ Olsun*, Toplumsal Dönüşüm yay., 2. baskı, İstanbul, 1997, s. 232.

çok öteye gidemezdi. Köprüden kolay kolay geçemezdik. Sık sık “Hiçbir şeyi kavgayla halledemeyiz” derdi o günlerde.”

Başlangıçta hükümetin bazı kararnameleleri Çankaya Köşkü’nde Başbakanlığa hiç sorulmadan değiştirilmiş, Özal ise bu müdahalelere sesini çıkarmadan sabırlı davranmıştır.

Bu dönemde özellikle, hükümetten gelen personel ve güvenlikle ilgili atama kararnameleleri konusunda çok titiz davranılmıştır.

Ancak 1984 yılının sonlarına doğru, önce ekonomik, sonra siyasal konularda Çankaya’ya “*hükümetin takdiri*” açıkça bildirilmeye, iktidar olunmaya başlanmıştır⁴⁸².

Genel olarak bakıldığında, 1980’den sonra sağlık, eğitim, çevre gibi birçok toplumsal öğenin kâr aracı haline getirildiği görülmektedir.

Bu dönemde ortaya çıkan ve sıkça kullanılan “*köşeyi dönme*”, “*işini bilme*” ve “*iş bitirme*” gibi deyimler, egemen kılınmaya çalışılan bireyci ve çıkarıcı davranışları ifade etmektedir.

Daha önce söylenenin aksine sanayinin ekonomi içerisindeki ağırlığı ileri bir konuma getirilememiş, hatta bu hedef neredeyse tamamen unutulmuştur.

Dışa açılma politikası neticesinde, yabancı ülkelerin mallarına kapı açılınca dış ticaret açığı da artmıştır.

ABD Dolarının TL karşılığı yaklaşık 1000 kat artmıştır.

24 Ocak 1980’den itibaren uygulanmaya başlanan ekonomik tedbirler 1990’ların başında dış borç yükünü 13 milyar dolardan 70 milyar dolar düzeyine çıkarmıştır. Bu oranla Türkiye, dış borcu olan ülkeler sıralamasında 3. sırada yer alarak Latin Amerika ülkeleri arasına girmiş, hatta onların bile önüne geçmiştir.

Anılan dönemde, Türkiye’de ekonominin çarkları, egemen sınıf olan sermayedarlar için dönmeye başlamıştır.

24 Ocak Kararları enflasyonu düşürmek bir tarafa, onun kronik hale gelmesine yol açmıştır.

Özalcı ekonomi politikası, sosyal devlet olmanın öğelerini de teker teker tahrip etmiştir. Sağlık ve eğitim hizmetleri hem kalitesini yitirmiş hem de bu kurumlar kâr amacı güden kurumlar haline dönüştürülmüşlerdir⁴⁸³.

⁴⁸² Hasan Cemal, *Özal Hikâyesi*, Bilgi, 8. baskı, ş.y., Haziran, 1990, s. 71-72.

İstikrar programının maliyeti maaşlı ve ücretlilere yüklenmiştir. Ücretler rakam olarak artıyor gibi görünse de, aslında alım gücü gerilemiştir.

Ülkede zenginler daha zengin, yoksullar daha yoksul olmuştur.

Özal, en düşük ve en yüksek maaşlı memurlar arasındaki farkın iyice açıldığını, uyguladığı programın “*başarılı bir sonucu olarak*” açıklamıştır⁴⁸⁴.

Bu arada, bütçeden dış borç ödemelerine ayrılan pay sürekli artarken sosyal nitelikli harcamaların payı ise sürekli azalmıştır⁴⁸⁵.

Daha yalın bir ifadeyle; büyümede gerileme, enflasyonda rekor, gelir dağılımında bozulma, işsiz sayısında patlama ve kapanmayan dış açıklarla hafızalarda yer eden Anavatan Partisi'nin 5 yıllık iktidarı döneminde, Turgut Özakman'ın deyimiyle, “*devletin ekonomik ağırlığı değil, saygınlığı küçülmüştür*”⁴⁸⁶.

Yapılan anketlere göre, 12 Eylül sonrasında politikacı imajı değişerek, “*dava adamlığı*”ndan çok “*iş bitiricilik*” ve “*icraatçılık*” ön plana çıkmıştır.

Faturalı yaşam, KDV, Köprü geliri satmak, Fak-Fuk Fon, GAP, Yap-İşlet-Devret uygulamaları ve sloganları kamuoyunda “*yenilikçiliğin*” simgeleri olarak belirmiş, “*ekonomik sorunları çözecek adam, Turgut Özal'dır*” görüntüsü yerleştirilmeye çalışılmıştır⁴⁸⁷.

“*Siyasetin üniversitesi*”nin partiler olduğunu düşünen Cindoruk'a göre, Özal beklenmedik bir zamanda ve beklenmedik bir şekilde Başbakanlık makamına oturmuştur. Ayrıca siyasetin içinde bulunmadığı için göreve hazır değildir. Daha açık bir ifadeyle, Özal “*tesadüfler Başbakanıdır*”⁴⁸⁸.

Ancak bahsedildiği gibi, Özal'ı Özal yapan ve onun 1983'ten 1989'a kadar iktidarda kalmasını sağlayan en önemli neden; 1980'ler Türkiye'sindeki oluşumları, özlemleri, potansiyelleri, Türk toplumundaki eğilimleri, istek ve özlemleri son derece doğru teşhis etmiş olmasıdır.

⁴⁸³ Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950-1995*, İmge, ş.y., 1996, ss. 289-292.

⁴⁸⁴ Emre Kongar, *12 Eylül Ve Sonrası*, Say yay., 1. baskı, ş.y., Haziran, 1987, s. 30-31.

⁴⁸⁵ Osman Ulagay, *Özal Ekonomisinde Paramız Pul Olurken Kim Kazandı Kim Kaybetti*, Bilgi, 1. baskı, ş.y., Temmuz, 1987, s. 299.

⁴⁸⁶ Turgut Özakman, *19 Mayıs 1999 Atatürk Yeniden Samsun'da*, II, Bilgi, 2. baskı, ş.y., Nisan, 2003, s. 133.

⁴⁸⁷ Hasan Cemal, *a.g.e.*, s. 194.

⁴⁸⁸ Emin Çölaşan, “Hüsamet Cindoruk'la Röportaj”, *Biz Kırk Kişiyiz Birbirimizi Biliriz*, Milliyet yay., 5. baskı, ş.y., Ağustos, 1987, s. 421-422.

Son olarak, 1980 sonrasında kurulan ve ilk seçimlerde iktidara gelen Anavatan Partisi'nin icraatları ve toplumsal yaşama etkilerini daha iyi anlayabilmek için birkaç veriye bakmak yeterli olacaktır.

1975 yılı verilerine göre, 12 yaş üzeri ve çalışabilir nüfusun % 35.48'i işsizken bu oran yıllara göre artarak, 1980'de % 36.65'e, 1985'te ise % 38'e kadar yükselmiştir⁴⁸⁹.

Yapılan diğer araştırmalara göre, 1978 yılı itibariyle gerçekleşen kadın intiharı vakalarının % 0.82'si geçim zorluğu ve ticari başarısızlık neticesinde yaşanmıştır. Bu vakaların % 50'si ise, evli bayanlar tarafından gerçekleştirilmiştir.

1980 verilerine göre, toplam kadın intiharı vakalarının % 0.93'ü geçim zorluğu ve ticari başarısızlık nedeniyle ve bunlardan da % 66.6'sı evli bayanlarca gerçekleştirilmiştir.

Her geçen yıl artan kadın intiharı vakalarının, 1985 yılına gelindiğinde % 3.29'u geçim zorluğu ve ticari başarısızlıktan kaynaklanırken, bunların da % 60'ını yine evli bayanlar gerçekleştirmiştir.

Bu tablo, özellikle ülkemizde ev geçindirme sorumluluğunu büyük oranda üzerine alan erkeklerde daha ağır gibi görünmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre, 1978 yılında gerçekleşen erkek intihar vakalarından % 8.71'i geçim sıkıntısı ve ticari başarısızlıktan kaynaklanırken, bunların % 44.11'i evli erkekler tarafından gerçekleştirilmiştir.

1980 yılında geçim zorluğu ve ticari başarısızlık nedeniyle yaşanan erkek intihar olayları % 4.20'ye inerek geçici ve sınırlı bir iyileşme yaşanmışsa da bu oranın yaklaşık % 72'si evli erkekleri kapsamaktadır.

1985 yılına gelindiğinde, bu oranlar yine artmış ve % 15.16 dolaylarında yaşanan geçim zorluğu ve ticari başarısızlık kaynaklı erkek intihar olaylarının % 49.54'ü evli erkekler tarafından gerçekleştirilmiştir⁴⁹⁰.

Bu veriler, 12 Eylül sonrası siyasetin toplumsal sonuçlarını yansıtması açısından dikkate değerdir.

⁴⁸⁹ Devlet İstatistik Enstitüsü-İktisaden Faal Olma Durumuna Göre Nüfus-1955-2000, www.die.gov.tr.

⁴⁹⁰ Devlet İstatistik Enstitüsü-Neden Ve Medeni Duruma Göre İntiharlar-1978-2000; yine bkz. Devlet İstatistik Enstitüsü-Neden Ve Bakmakla Yükümlü Olduğu Kişiye Göre İntiharlar-1974-2000, www.die.gov.tr.

EKLER

1983 SEÇİMİ ÖNCESİNDE PARTİLERİN KAMPANYA TEMALARI

KONU	MDP	ANAP	HP
12 Eylül ruhu	27	5	3
Terör	12	12	1
Demokrasi	5	11	8
Milli İrade	10	2	-
Sağ	1	2	-
Sol	2	-	7
Huzur, güven	24	11	8
İşçi sorunları	4	5	6
Özel teşebbüs	2	5	5
Çiftçi	12	14	25
Esnaf	10	7	12
Pahalılık	9	11	20
Gençlik	1	6	4
Kendi liderini tanıtmaya	7	6	2
İşsizlik	6	14	22
Parti adı, amblemi	54	45	62
Dar gelirliler	7	6	30
Güzel sanatlar	-	3	2
Manevi değerler	16	19	4
Üniversite sorunu	-	-	1
Kadın sorunları	1	-	3
Basın hürriyeti	-	-	2
Dış politika	2	1	1
Komünizm	7	1	-
Yabancı sermaye	1	2	3
Kamu yönetimi, bürokrasi	5	5	5
Sosyal adalet	4	9	13

Kaynak: *Yankı*, S. 657, (07-13 Kasım 1983), s. 4-5.

**Ücret-Maaş Geliri Sağlayanlarla Kâr-Faiz-Rant Geliri Elde Edenlerin
Ortalama Gelirlerinin Gelişimi (TL)**

	(1)	(2)	(2)/(1)
	Ücret-Maaş Geliri Ede Edenlerin Yıllık Ortalama Geliri	Kâr-Faiz-Rant Elde Edenlerin Yıllık Ortalama Geliri	Katsayı
1978	67 441	484 083	7.18
1979	103 574	759 198	7.33
1980	166 080	1 512 090	9.10
1981	221 375	2 075 540	9.38
1982	288 923	2 524 229	8.74
1983	380 025	3 118 670	8.21
1984	515 651	4 827 442	9.36
1985	662 017	7 179 778	10.85
1986	873 575	9 931 833	11.37

Kaynak : Osman Ulagay, *Özal Ekonomisinde Paramız Pul Olurken Kim Kazandı Kim Kaybetti*, Bilgi, 1. baskı, ş.y., Temmuz, 1987, s. 257, tablo: 11.5.

Asgari Ücretli Bir İşçinin Bazı Zorunlu İhtiyaç Maddelerini Sağlamak İçin Çalışması Gereken Süre

	<u>1963'te</u>	<u>Ocak 1980'de</u>	<u>Ocak 1987'de</u>
1 kg ekmek saat 28 dak.	44 dak.	1 saat 09 dak.	1
1 kg et dak.	6 saat 18 dak.	17 saat 11 dak.	18 saat 54
1 kg zeytin dak.	4 saat 35 dak.	10 saat 58 dak.	17 saat 52
1 kg beyaz peynir dak.	5 saat 53 dak.	12 saat 26 dak.	14 saat 43
1 çift erkek saat 17 dak. ayakkabısı	42 saat 29 dak.	124 saat 16 dak.	180

Kaynak: Demiryolu İşçileri Sendikası İstanbul Şube Başkanı Zafer Boyer tarafından sağlanan verilerden akt. Osman Ulagay, *Özal Ekonomisinde Paramız Pul Olurken Kim Kazandı Kim Kaybetti*, Bilgi, 1. baskı, ş.y., Temmuz, 1987, s. 261, tablo: 11.9. (Boyer, İTO İstanbul Geçinme Endeksini ve bu endekste yer alan fiyatları kullanmıştır.)

Türkiye Ekonomisinin Başlıca Göstergeleri
(Yedi yıllık dönemler itibariyle 1966-86)

	<u>1966-72</u>	<u>1973-79</u>	<u>1980-86</u>
GSMH'deki reel artış	%64.3	%40.3	%33.9
GSMH yıllık ortalama reel artış	%7.3	%5.0	%4.3
Fert başına GSMH'de reel artış	%37.8	%19.7	%15.4
Hazine Malları toptan eşya fiyat artışı	%82.2	%517.5	%1150.3
Hazine Malları İst. geçinme end. artışı	%103.9	%570.6	%1200.3
Ücret-maaş geliri ortalama artışı	%109	%686	%743
Tarım geliri ortalama artışı	%129	%658	%1408
Kâr-Faiz-Rant geliri ortalama artışı	%464	%492	%1208
Toplam ihracat (milyon dolar)	4 197	12 512	41 635
Toplam ithalat (milyon dolar)	6 650	31 196	68 394
Toplam dış ticaret açığı (milyon dolar)	2 453	18 684	26 709
Toplam dış ticaret hacmi (milyon dolar)	10 847	43 708	110 029
Dış ticaret açığı/dış ticaret hacmi	%23	%43	%24

Kaynaklar: DİE, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, İstanbul Sanayi Odası, TÜSİAD raporları, *Milli Gelirin Üç Aylık Dönemler İtibariyle Tahmini, Dolarla İfadesi ve Gelir Yolu İle Hesaplanması*, İTO yay., İstanbul, 1987'den akt. Osman Ulagay, *Özal Ekonomisinde Paramız Pul Olurken Kim Kazandı Kim Kaybetti*, Bilgi, 1. baskı, ş.y., Temmuz, 1987, s. 303, tablo: 13.1.

1986 Yılında Başlıca OECD Ülkelerinde ve Türkiye’de Enflasyon

	<u>Tüketici Fiyatları</u>	<u>Toptan Eşya Fiyatları</u>
ABD	% 2.0	-% 2.5
F. ALMANYA	-% 0.2	-% 4.8
JAPONYA	% 2.0	- % 9.9
FRANSA	% 2.7	-% 3.9
İTALYA	% 4.6	-% 2.4
İNGİLTERE	% 3.4	% 4.2
KANADA	% 4.2	% 0.4
İSVİÇRE	% 0.2	-% 0.2
İSVEÇ	% 4.3	% 2.0
İSPANYA	% 8.8	-% 1.3
HOLLANDA	% 0.2	-% 6.9
BELÇİKA	% 1.3	-% 6.3
TÜRKİYE (DİE)	% 34.6	% 29.6
TÜRKİYE (Hazine M.)	% 34.8 (İst.)	% 26.7

Kaynak: OECD ve *The Economist*’ten akt. Osman Ulagay, *Özal Ekonomisinde Paramız Pul Olurken Kim Kazandı Kim Kaybetti*, Bilgi, 1. baskı, ş.y., Temmuz, 1987, s. 149, tablo: 7.1.

KAYNAKÇA

I- RESMİ YAYINLAR

Anavatan Partisi Programı

1982 Anayasası

2839 Numaralı Milletvekili Seçimi Kanunu

2820 Numaralı Siyasi Partiler Kanunu

II- SÜRELİ YAYINLAR

A- Gazeteler

Anavatan 18. Yıl Özel Sayısı (20 Mayıs 2001)

Cumhuriyet

Milliyet

Resmi Gazete

Sabah

Tercüman

B- Dergiler

Nokta

Yankı

III- İNCELEME YAPITLAR

A- Kitaplar

- Ahmad, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, çev: Ahmet Fethi, Hil yay., İstanbul, 1992.
- Ahmad, Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, çev: Yavuz Alogan, Sarmal, 1. baskı, ş.y., Ekim, 1995.
- Alkan, Türker, *12 Eylül Ve Demokrasi*, Kaynak yay., ş.y., Kasım, 1986.
- _____, *Anavatan Partisi'nin Türkiye Vizyonu*, ş.y., Mayıs, 2001.
- Arcayürek, Cüneyt, *Cüneyt Arcayürek Açıkıyor- 10- Demokrasi Dur (12 Eylül 1980, Nisan 1980-Eylül 1980)*, Bilgi, 2. baskı, ş.y., Mart, 1990.
- Arcayürek, Cüneyt, *Darbeler Ve Gizli Servisler*, Bilgi, 6. baskı, ş.y., Mart, 1995.
- Arcayürek, Cüneyt, *Demokrasi Dönemecinde Üç Adam*, Bilgi, 3. baskı, ş.y., Mart, 2000.
- Belge, Murat, *12 Yıl Sonra 12 Eylül*, Birikim yay., 1. baskı, ş.y., Ekim, 1992.
- Birand, Mehmet Ali; Bilâ, Hikmet; Akar, Rıdvan, *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, Doğan, 2. baskı, İstanbul, Mayıs, 1999.
- Birand, Mehmet Ali, *Türkiye'nin Avrupa Macerası 1959-1999*, Milliyet yay., 10. baskı, İstanbul, Şubat, 2000.
- Bölügiray, Nevzat, *Özal Döneminde Bölücü Terör (Kürtçülük) (1983-1991)*, Tekin, 1. baskı, Ankara, 1992.
- Burçak, Rıfki Salim, *Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Düşündürdükleri*, Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu yay., Ankara, 1988.
- Cemal, Hasan, *12 Eylül Günlüğü- Tank Sesiyle Uyanmak*, Bilgi, 8. baskı, ş.y., Mayıs, 1992.
- Cemal, Hasan, *Özal Hikâyesi*, Bilgi, 8. baskı, ş.y., Haziran, 1990.
- Çam, Esat, *Siyaset Bilimine Giriş*, Gerçek, ş.y., t.y.
- Çavdar, Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950-1995*, İmge, ş.y., 1996.
- Çölaşan, Emin, *Biz Kırk Kişiyiz Birbirimizi Biliriz*, Milliyet yay., 5. baskı, ş.y., Ağustos, 1987.
- Çölaşan, Emin, *İcraatın İçinden*, Milliyet yay., 4. baskı, ş.y., Eylül, 1989.

- Çölaşan, Emin, *12 Eylül Özal Ekonomisinin Perde Arkası*, Milliyet yay., 8. baskı, ş.y., Nisan, 1984.
- Çölaşan, Emin, *24 Ocak Bir Dönemin Perde Arkası*, Milliyet yay., 8. baskı, ş.y., Haziran, 1984.
- Daver, Bülent, *Siyasal Bilime Giriş*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yay., Ankara, 1968.
- Doğan, Yalçın, *Dar Sokakta Siyaset (1980-1983)*, Tekin, 1. baskı, İstanbul, Eylül, 1985.
- Donat, Yavuz, *Yavuz Donat'ın Vitrininden 2- Buyruklu Demokrasi 1980-1983*, Bilgi, 2. baskı, ş.y., Eylül, 1987.
- Donat, Yavuz, *Yavuz Donat'ın Vitrininden 3- Özal'lı Yıllar 1983-1987*, Bilgi, 1. baskı, ş.y., Kasım, 1987.
- _____, *Dünya Tarihi Ansiklopedisi*, Milliyet yay., ş.y., 1991.
- Erdoğan, Mustafa, *Türkiye'de Anayasalar Ve Siyaset*, Liberte, 2. baskı, Ankara, 1999.
- Eroğul, Cem, *Devlet Yönetimine Katılma Hakkı*, İmge, Ankara, Kasım, 1991.
- Evren, Kenan, *Kenan Evren'in Anıları*, I, Milliyet yay., 1. baskı, ş.y., Kasım, 1990.
- Evren, Kenan, *Kenan Evren'in Anıları*, II, Milliyet yay., 1. baskı, ş.y., Ocak, 1991.
- Evren, Kenan, *Kenan Evren'in Anıları*, III, Milliyet yay., 1. baskı, ş.y., Ocak, 1991.
- Evren, Kenan, *Kenan Evren'in Anıları*, IV, Milliyet yay., 1. baskı, ş.y., Haziran, 1991.
- Evren, Kenan, *Kenan Evren'in Anıları*, V, Milliyet yay., 1. baskı, ş.y., Eylül, 1991.
- Gökovalı, Şadan, *Turgut Bey'in İzmir'e Yaptıkları*, Tükemat yay., İzmir, Mayıs, 1992.
- Hale, William, *1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu Ve Siyaset*, çev: Ahmet Fethi, Hil yay., 1. baskı, İstanbul, Ocak, 1996.
- Kepek, Yakup; Yentürk, Nurhan, *Türkiye Ekonomisi*, Remzi, 11. baskı, İstanbul, Kasım, 2000.
- Kongar, Emre, *12 Eylül Kültürü (Kültür Üzerine-4)*, Remzi, 3. baskı, ş.y., Nisan, 1995.
- Kozanoğlu, Can, *Cilâlı İmaj Devri 1980'lerden 90'lara Türkiye Ve Starları*, İletişim yay., 9. baskı, İstanbul, 2000.
- Kuruç, Bilsay; Artun, Tuncay; Akyüz, Yılmaz; Türel, Oktar; Berksoy, Taner; Ketenci, Şükran; Törüner, Mete; Karakaş, Ercan; Boratav, Korkut; Türkcan, Ergun,

- Bırakınız Yapsınlar Bırakınız Geçsinler Türkiye Ekonomisi 1980-1985*, Bilgi, 3. baskı, ş.y., Şubat, 1987.
- Mazıcı, Nurşen, *Türkiye’de Askeri Darbeler Ve Sivil Rejime Etkileri*, Gür yay., İstanbul, 1989.
- Oran, Baskın, *Kenan Evren’in Yazılmamış Anıları*, Bilgi, 4. baskı, ş.y., Haziran, 1989.
- Özakman, Turgut, *19 Mayıs 1999 Atatürk Yeniden Samsun’da*, II, Bilgi, 2. baskı, ş.y., Nisan, 2003.
- Özsoy, B. Sami; Akarsu, Diler, *Mısralarda Turgut Özal*, Ankara, 1993.
- Özturanlı, M. İskender, *Türkiye’de Laikliğin Serüveni*, Toplumsal Dönüşüm yay., 2. baskı, İstanbul, Aralık, 1999.
- Parla, Taha, *Türkiye’nin Siyasal Rejimi 1980-1989*, İletişim yay., 3. baskı, ş.y., Nisan, 1995.
- Pulur, Hasan, *Olaylar Ve İnsanlar 3- 1979-1984*, Bilgi, 3. baskı, ş.y., Nisan, 1987.
- Savaş, Vural, *Türkiye Cumhuriyeti Çökerken*, Bilgi, 6. baskı, Haziran, 2004.
- Taşar, Mustafa, *1983’ten 2000’li Yıllara Anavatan*, 3. baskı, Ankara, 20 Ağustos 1996.
- Tanör, Bülent; Boratav, Korkut; Akşin, Sina, *Türkiye Tarihi 5- Bugünkü Türkiye 1980-1995*, Cem yay., 3. baskı, ş.y., Şubat, 2000.
- Tuncay, Suavi, *Parti İçi Demokrasi Ve Türkiye*, Gündoğan yay., 2. baskı, İstanbul, Ekim, 2000.
- Turgut, Hulûsi, *12 Eylül Partileri*, ABC Ajansı yay., 2. baskı, İstanbul, Mayıs, 1986.
- Tuşalp, Erbil, *Eylül İmparatorluğu Doğuşu Ve Yükselişi*, Bilgi, 4. baskı, ş.y., Ağustos, 1990.
- Tuşalp, Erbil, *Plastik Papatya Kokusu*, Bilgi, 3. baskı, ş.y., Ocak, 1994.
- Tuşalp, Erbil, *Tarihle Yüzleşme... Evreninki mi? Özalinki mi?*, Bilgi, 1. baskı, ş.y., Ekim, 1992.
- Ulagay, Osman, *Özal Ekonomisinde Paramız Pul Olurken Kim Kazandı Kim Kaybetti*, Bilgi, 1. baskı, ş.y., Temmuz, 1987.
- Ulagay, Osman, *Özal’ı Aşmak İçin*, AFA yay., 5. baskı, İstanbul, Nisan, 1989.
- Uncular, Betül, *İşte Böyle Bir Meclis 1983-1991*, Bilgi, 2. baskı, ş.y., Haziran, 1992.
- Üskül, Zafer, *Türkiye’nin Anayasa Sorunu*, AFA yay., ş.y., Şubat, 1991.
- Yetkin, Çetin, *Vatan Sağ Olsun*, Toplumsal Dönüşüm yay., 2. baskı, İstanbul, 1997.

Zürcher, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim yay., 8. baskı, İstanbul, 2000.

B- Makaleler

Akbal, Oktay, "Atatürk'ün Vasiyeti Ne Olacak?", *Cumhuriyet*, 2 Ekim 1986.

Arcayürek, Cüneyt, "Şike Ve Doping", *Cumhuriyet*, 9 Haziran 1987.

Belge, Murat, "Anavatan Partisi Ve Müttelikleri- Apolitik Bir Politik Parti", *12 Yıl Sonra 12 Eylül*, Birikim yay., 1. baskı, ş.y., Ekim, 1992, s. 189.

Belge, Murat, "12 Eylül Ve Din", *12 Yıl Sonra 12 Eylül*, Birikim yay., 1. baskı, ş.y., Ekim, 1992, ss. 316-318.

Belge, Murat, "Önüm, Arkam, Sağım, Solum Düşman; İnanmayan Suçlu!..", *12 Yıl Sonra 12 Eylül*, Birikim yay., 1. baskı, ş.y., Ekim, 1992, ss. 87-94.

Belge, Murat, "Toplumun "Kurtarıcısı" Aydından, Toplumun "Düşmanı" Aydına", *12 Yıl Sonra 12 Eylül*, Birikim yay., 1. baskı, ş.y., Ekim, 1992, ss. 71-77.

Bengin, Tunca, "Özal İle Söyleşi", *Milliyet*, 25 Mayıs 1983.

Berksoy, Taner, "1980'lerde Dış Ekonomik İlişkiler", *Bırakınız Yapsınlar Bırakınız Geçsinler Türkiye Ekonomisi 1980-1985*, Bilgi, 3. baskı, ş.y., Şubat, 1987, s. 138.

Çölaşan, Emin, "Adnan Kahveci İle Röportaj", *Biz Kırk Kişiyiz Birbirimizi Biliriz*, Milliyet yay., 5. baskı, ş.y., Ağustos, 1987, s. 95-96.

Çölaşan, Emin, "Hüsamettin Cindoruk'la Röportaj", *Biz Kırk Kişiyiz Birbirimizi Biliriz*, Milliyet yay., 5. baskı, ş.y., Ağustos, 1987, s. 421-422.

Çölaşan, Emin, "Selim Egeli'yle Röportaj", *Biz Kırk Kişiyiz Birbirimizi Biliriz*, Milliyet yay., 5. baskı, ş.y., Ağustos, 1987, ss. 130-138.

Çölaşan, Emin, "Turgut Özal'la Röportaj", *Biz Kırk Kişiyiz Birbirimizi Biliriz*, Milliyet yay., 5. baskı, ş.y., Ağustos, 1987, s. 154.

Çölaşan, Emin, "Turgut Sunalp'le Röportaj", *Biz Kırk Kişiyiz Birbirimizi Biliriz*, Milliyet yay., 5. baskı, ş.y., Ağustos, 1987, s. 331-332.

Çölaşan, Emin, "Turgut Sunalp'le Röportaj", *İcraatın İçinden*, Milliyet yay., 4. baskı, ş.y., Eylül, 1989, ss. 165-175.

- Çölaşan, Emin, “Vehbi Dinçerler İle Röportaj”, *Biz Kırk Kişiyiz Birbirimizi Biliriz*, Milliyet yay., 5. baskı, ş.y., Ağustos, 1987, ss. 56-58, 62-63.
- Doğan, Yalçın, “6 Kasım Seçimlerinin Farkı!..”, *Cumhuriyet*, 1 Kasım 1983.
- Doğan, Yalçın, “Çanlar Kime Çalıyor”, *Cumhuriyet*, 9 Haziran 1987.
- Doğan, Yalçın, “Sosyal Demokrat Kanadın Listesi”, *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1983.
- Donat, Yavuz, “Kenan Evren’le Röportaj”, *Sabah*, 4-8 Nisan 2005.
- Mumcu, Uğur, “Emanetçi Sultana”, *Cumhuriyet*, 12 Ekim 1986.
- Mumcu, Uğur, “Rabita Örgütü”, *Cumhuriyet*, 20 Mart 1987.
- Şenyapılı, Önder, “Muhabbet-i Siyaset- Turgut Özal”, *Milliyet*, 21 Mayıs 1983.
- Törüner, Mete, “Ücretler Ve Maaşlar 1980-1984”, *Bırakınız Yapsınlar Bırakınız Geçsinler Türkiye Ekonomisi 1980-1985*, Bilgi, 3. baskı, ş.y., Şubat, 1987, s. 208.

IV- İNTERNET SİTELERİ

www.anap.org.tr

www.belge.net

www.die.gov.tr

www.Dünden Bugüne Tercüman.htm...

www.hukukcu.com

Murat Yılmaz, www.Zaman.com.tr

V- DİĞER KAYNAKLAR

ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz’ın ANAP TBMM Grup Konuşması, 20 Kasım 1986.

ANAP Genel Sekreteri Mustafa Taşar’ın Parti İçi Eğitim Çalışmalarında Yaptığı Konuşma, 21.10.1994.

ANAP İzmir İl Başkanlığı 8. Olağan Kongresi Faaliyet Raporu.

Anavatan Partisi Genel Başkanı Ve Başbakan Turgut Özal'ın 2. Olağan Büyük Kongre Kapanış Konuşması, 19 Haziran 1988.

Anavatan Partisi 2. Olağan Küçük Kongresi Faaliyet Raporu, 23-24 Kasım 1986.

Devlet İstatistik Enstitüsü Genel Seçim Sonuçları- 1983/1999.

Devlet İstatistik Enstitüsü- İktisaden Faal Olma Durumuna Göre Nüfus- 1955-2000.

Devlet İstatistik Enstitüsü- Neden Ve Bakmakla Yükümlü Olduğu Kişiye Göre İntiharlar- 1974-2000.

Devlet İstatistik Enstitüsü- Neden Ve Medeni Duruma Göre İntiharlar- 1978-2000.

Turgut Özal Albümü- Turgut Özal'ın Biyografisi, (www.anap.org.tr.)